

*Svenska Linné-Sällskapets
Årsskrift*

Årg. XLII • 1959

SVENSKA
LINNÉ-SÄLLSKAPETS
ÅRSSKRIFT

ÅRGÅNG XLII · 1959

U P P S A L A

1960

UPPSALA 1960

ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI AB

59153006

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Anders Grape. Minnesord av NILS VON HOFSTEN	7
Linnés djursystem. Av NILS VON HOFSTEN	9
Artemis och hinden än en gång. Av ARVID HJ. UGGLA	50
Linné och de kungliga naturaliesamlingarna på Ulriksdal och Drottningholm. Av YNGVE LÖWEGREN	54
Linné och vintern. Av TELEMAK FREDBÄRJ	69
Linné och bananen. Av ARVID HJ. UGGLA	79
Linnæa i folkmedicinen. Av V. J. BRØNDEGAARD. Efterskrift. Av ARVID HJ. UGGLA	88
C. J. L. Almqvist och Carl von Linné. Av KARIN WESTMAN BERG	101
Linnés efterkommande. En vädjan om släktuppgifter	111
Bibliografi över Linnélitteratur utgiven 1958. Av C. O. VON SYDOW	117

Smärre meddelanden:

Facsimileupplagan av Species Plantarum	122
Sir Joseph Banks' korrespondens	122
Hans Sloanes herbarium	124
Den binära nomenklaturens uppkomst	125
Linné och Darwin	126
En skrift om Lars Roberg. Av C. O. VON SYDOW	126
Linné och ögonläkekonsten. Av C. O. VON SYDOW	128
Pehr Kalm och hans resa i Nordamerika	129
Anders Sparrman och Francis Masson	129
Sparrman som etnografisk samlare	130
Svenska förbindelser med Venezuela och Colombia	131
Nya Linné-editioner	131
Summary of contents	133

Linné-Sällskapets egna angelägenheter:

Styrelsens års- och förvaltningsberättelse för år 1958	136
Skattmästarens berättelse för år 1958	137
Revisionsberättelse för år 1958	139
Linnéträdgården 1959	140
Belöningsmedalj	140
Gåvor till Linnémuseet och biblioteket	140
Sällskapets publikationsverksamhet	141
Svenska Linné-Sällskapets styrelse	142
Nya medlemmar	143

Lud. Grape

NILS VON HOFSTEN

ANDERS GRAPE

Minnesord vid Svenska Linné-Sällskapets sammankomst den 24 maj 1959

Svenska Linné-Sällskapet har gjort en stor förlust. Sällskapets vice ordförande, förre överbibliotekarien dr Anders Grape avled den 29 april vid 79 års ålder. Alla medlemmar av sällskapet som har deltagit i några av våra sammankomster minns honom väl, ty han försummade aldrig en sammankomst.

Anders Grapes vetenskapliga gärning på den nordiska språkforskningens område skall inte här beröras; hans tungt vägande insats vid utgivandet av Codex argenteus år 1927 bör kanske dock nämnas, likaså den nästan fullbordade kritiska text och kommenterande inledning till en utgåva av uppsalahandskriften till Snorres Edda med vilken han länge och in i det sista ivrigt sysslade. Inte heller hans ytterst betydelsefulla insats som chef för universitetsbiblioteket kan här mer än nämnas.

Av Svenska Linné-Sällskapet var Anders Grape medlem från dess första år, 1918. I trettio år var han medlem av styrelsen, och nästan hälften av denna tid var han sällskapets vice ordförande. Han hyste ett varmt intresse för Linné och Linnéforskning och för sällskapets uppgifter och verksamhet. Detta intresse och hans stora erfarenhet och kunnighet och alltid kloka omdöme var en ovärderlig tillgång för styrelsen och sällskapet.

Som Linnéforskare framträdde han genom viktiga bidrag i sällskapets årskrift: en uppsats — redan i första årgången — om Christoffer Tärnström, den förste av Linnés »apostlar», och hans resejournaler, en om Linneana bland J. G. Acrels papper i Karolinska institutets bibliotek, en om Linnés förtrogne vän Abraham Bäckes utländska studieresa, en om Linné, Abraham Bäck och Pharmacopoea Svecica av år 1775, ett resultat av en grundlig och intressant utredning; de båda sistnämnda uppsatserna återgav föredrag i Linné-Sällskapet. I detta sammanhang bör också Grapes monumentala lärdoms- och personhistoriska verk om den Ihreska handskriftssamlingen i Uppsala universitets bibliotek nämnas, två volymer om tillsammans 1 600 sidor. Här finner man mycket om Linné, särskilt i hans förhållande till Bäck men också i talrika andra sammanhang. Detta verk är över huvud en guldgruva, vars outtömliga skatter ger en enastående rik och fängslande inblick i de akademiska och kulturella förhållandena i Sverige under den linneanska tiden.

Med tanke på Anders Grapes djupa förankring i svenskt sjuttonhundratal skulle det kanske vara frestande att över honom hålla en parentation i detta århundrades stil. Det skulle inte vara någon risk att det bleve en ensidig skönmålning, ty varken i hans gärning eller i hans väsen fanns några skuggsidor. Jag skall dock undvika ett allmänt lovprisande ut i det blå och bara flyktigt och fragmentariskt antyda vad som gjorde Anders Grape till en så fångslande personlighet.

I samband med hans forskargärning står hans vänliga redobogenhet att dela med sig av sitt rika vetande. Var och en, som behövde upplysningar och råd på något område som han behärskade, minns med tacksamhet och glädje många rikt givande samtal. För mig personligen är det svårt att riktigt acceptera att inte längre kunna söka honom i det arbetsrum högst uppe i åttonde våningen på Carolina, där man i många år har varit van att finna honom, böjd över sitt med prydlig stil präntade manuskript till Eddakommentarerna. Att vi säkert är många som känner det så, sammanhänger med att man fick del inte bara av hans vetande utan också av hans sinnes lugn och harmoni. Vid varje samtal knöts vänskapens band om möjligt ännu fastare. För Anders Grape var vänskapen något heligt, som han ägnade en vacker kult. Hans offer på vänskapens altare skänkte honom en glädje, som kom hans forskning till godo genom att öka hans arbetskraft till det hart när otroliga.

Anders Grape vann trofasta vänner i alla kretsar med vilka han kom i beröring. I Linné-Sällskapetets styrelse var han varmt avhållen av oss alla. Även inom sällskapet i övrigt var han högt skattad och hade många goda vänner. Jag har mottagit bevis på att också många som bara kände honom flyktigt hyste en varm sympati för honom. Vi minns honom bland annat från våra vårsammankomster på Hammarby framför Linnés »museum på berget». Han satt alltid på samma plats, till höger från museet räknat, lätt stödd mot det paraply han för säkerhets skull alltid medförde. Men det var nästan undantagslöst solsken, och solen lyste honom rakt i ansiktet. Denna solbelysta minnesbild är symbolisk för Anders Grapes ljusa och varma väsen.

Anders Grape var en god och fin människa, och en in i det sista lycklig människa. Sent sista kvällen satt han vid sitt arbetsbord på Carolina. Några få timmar senare, i sitt hem, gled han omärkligt in i skuggornas värld.

I vemodsfylld saknad, i beundran och tacksamhet hyllar Svenska Linné-Sällskapet Anders Grapes ljusa minne.

NILS VON HOFSTEN

LINNÉ'S DJURSYSTEM

Vid Svenska Linné-Sällskapets sammankomst den 8 december 1958 erinrade jag i ett föredrag om ett betydelsefullt zoologiskt Linnéminne. Det var tvåhundra år tidigare, 1758, som den första, zoologiska delen av tionde upplagan av *Systema naturae* utkom. Detta arbete är grundläggande för den zoologiska systematiken bland annat, men icke alls enbart, genom att däri den binära nomenklaturen (tvånamnsbeteckningen) genomfördes för djuren; det intar därigenom samma ställning i zoologien som det fem år tidigare utgivna verket *Species plantarum* i botaniken.

Den binära nomenklaturens innebörd och betydelse är allmänt bekant. Den berördes år 1953 i föredrag av professor Nannfeldt och dr Ugglå, publicerade i årsskriften för nämnda år. Jag skall dock inleda den följande redogörelsen, vilken i övrigt kommer att bli vida utförligare och ha en mera vetenskaplig prägel än mitt populära föredrag, med några ur detta hämtade ord, som kunna förstås utan biologiska förkunskaper. Om någon läsare kommer att finna den därefter följande framställningen alltför »lörd» och tappa intresset, tar jag det med jämnmod. Det är viktigare att den linneanska systematiken belyses sakligt och kritiskt än att ge en urvattnad framställning utan tyngande fakta.

Den binära nomenklaturen och dess förhistoria

Det mest kända latinska zoologiska artnamnet är väl människans, *Homo sapiens* (det kan numera förefalla tveksamt om hon förtjänar att kallas »vis» eller förnuftig, men tänka kan hon ju i allmänhet, mer eller mindre). Låt oss se på ett exempel med några av alla välkända djur. Alla veta ungefär vad kattsläktet är och att dit utom katten (som här lämnas åsido, emedan det är litet trassel mellan tam- och vildkatt) hör lejon, tiger och panter (leopard); länge räknades även lodjuret hit. Alla djur hade före Linné och i hans tidigare skrifter beskrivande, i allmänhet långa latinska namn. I exemplet väljer jag Linnés egna namn i *Systema naturae*s sjätte upplaga. Lejonet heter där *Felis cauda elongata floccosa*, thorace jubato. För enkelhetens skull anföras i nedanstående översikt endast svenska översättningar av de latinska namnen.

Gammalt namn	Binärt namn 1758
Lejon: Felis med lång, tofsförsedd svans, med man på bröstet . .	Felis Leo
Tiger: » med lång svans, fläckar i form av strimmor	» Tigris
Panter: » med lång svans, övre fläckar runda, nedre i form av strimmor	» Pardus
Lodjur: » med kort svans, kroppen med rödaktiga fläckar . . .	» Lynx

De långa namnen voro naturligtvis ohanterliga (och svåra att lära), och de skapade stor förvirring genom att olika författare hade olika namn på samma djur. Ju mer antalet kända arter växte, dess mera hotade förvirringen att bli ohjälplig.

Den revolutionerande nyhet som Linné införde (i botaniken redan 1753) var att han i varje sådan här grupp av samhörande arter, närmare bestämt i varje släkte (genus) som han urskilde, gjorde det gemensamma huvudordet, *Felis* i exemplet, till namn på släktet och betecknade varje art (species) med ett enkelt ord, ett »artepitet» för att redan nu använda en modern term. Exemplet är av en typ där djuren voro allmänt bekanta sedan antiken och hos romarna kända under enkla latinska namn: *Leo*, *Tigris*, *Pardus* (eller ofta *Panther*), *Lynx*. Sedan Linné själv redan tidigare hade urskilt ett släkte *Felis*, var det naturligt att han till »epitet» valde de av romarna och även senare allmänt begagnade namnen: resultatet blev då *Felis Leo*, *Felis Tigris*, *Felis Pardus*, *Felis Lynx* (jfr faksimile s. 28). Principen var alltid densamma: för varje djurart och växtart ett släktnamn och ett speciellt namn på arten.

Linné betraktade tvånamnsnomenklaturen som en rent praktisk förenkling; varje art fick ett kort tvåledat namn, och det skulle förbli ett bestående namn, så att man alltid kunde veta vilket djur (eller vilken växt) som avsågs. De tvåledade namnens andra ord (»artepiteten») kallade han nomina trivialia, vardagsnamn eller litet fritt översatt arbetsnamn. Han insåg dock mycket väl att införandet av dessa namn var en genial förenkling. Det var, säger han beträffande växterna med en berömd bild, »som att sätta kläpp i klocka ... Härigenom fick botaniken nytt liv.» Om han hade kunnat se in i framtiden, skulle han ha erfarit att *Species plantarum* och tionde upplagan av *Systema naturae* skulle komma att bli en utgångspunkt för all kommande systematik inte bara genom att den binära principen har blivit universellt antagen utan också på ett annat sätt: dessa båda verk bilda en gräns bakåt i tiden för i botaniken och zoologien giltiga namn.¹ Han skulle häri ha sett en självfallen tribut åt sin storhet, och ingen kan bestrida att han har gjort sig förtjänt av den.

Det kan dock inte för starkt betonas att den binära nomenklaturen — »endast» kan man till och med tillfoga — var en formell reform. Materialet hade blivit lätthanterligare, men det gällde hur det hanterades, det vill säga hur arterna placerades i ett system. Härtill återkomma vi snart.

¹ I zoologien med en obetydlig inskränkning utan intresse i detta sammanhang.

Den binära nomenklaturens förhistoria. Linnés binära namngivning har en förhistoria. Den kan sägas ha det därigenom att äldre författare (särskilt Caspar Bauhinus för en del växter, Ray för några djur) stundom begagnade tvåordsnamn, när flera ord inte tycktes behövlige för att skilja en art från andra. Detta är dock egentligen blott ett sällfall av den beskrivande namngivningen, i vilken antalet karakteriserande ord kunde växla mellan mer än tio och två eller liksom i dessa fall ett enda.¹ Naturligtvis bör den tanken ha legat nära att det kunde vara bekvämt med kortast möjliga namn, men en sådan reflexion var säkert inte så naturlig som vi tycka nu och kan för övrigt ej betraktas som ett steg mot en tvånamnomenklatur. Däremot har Rivinus nog, som stundom har sagts, förebådat en binär nomenklatur, dock endast i en allmän diskussion av möjligheten att förenkla namngivningen.²

I första upplagan av *Systema naturae* (1735) möter man något som liknar men icke är en binär nomenklatur.

I *Regnum vegetabile* lägges huvudvikten — utom vid indelningen i klasser och ordningar — vid växtsläktena; oftast uppföras endast släktnamnen, även där Linné var väl förtrogen med flera arter. Till 25 av de 756 släktnamn tabellen omfattar har fogats ett med kursivstil tryckt, ur äldre botanisk litteratur hämtat namn (ofta använt mycket tidigare än av den auktor som anföres). Ett av de alldeles i början meddelade namnen är t. ex. »*Hippuris. Limnopeuce V.*» Dessa tillfogade namn äro alldeles uppenbart synonymmer; Linné meddelar i exemplet att *Hippuris* av Vaillant (i verkligheten redan av Cordus) kallats *Limnopeuce*. I flera fall ha de tillfogade namnen sedermera upptagits som trivialnamn. Skenbart mera förbryllande är att i 47 fall under ett släkte uppföras 2, 3 eller 4 namn med kursiv stil, i allmänhet namn på olika arter. Detta erinrar ju om en binär nomenklatur, särskilt när de kursiva namnen senare i *Sp. pl.* upptogos som nomina trivialia. Ett exempel bland flera är *Salvia* T. med *Horminum* T. och *Sclarea* T. Hos Tournefort omfatta emellertid båda dessa släkten flera (av Linné i *Sp. pl.* erkända) arter. Linné nämner över huvud aldrig några arter (eller som i exemplet ovan grupper av arter) annat än för att betona att de falla under ett av honom erkänt släkte. Även dessa skenbara och senare ofta verkliga epitetnamn äro således ett slags synonymmer. Att de nästan alltid bestå av ett enda ord beror på att de utgöra äldre författares släktnamn eller i varje fall ettordsnamn; tabellformen har inte varit det avgörande eller i varje fall ej det enda skälet för Linnés skrivsätt.

Djurens namngivning företer i *Syst. nat.* ed. 1 påfallande olikheter mot växternas. I *Regnum animale* finnes en särskild kolumn för arterna, och i den uppföras med enstaka undantag (t. ex. »non depicta», »Muscae div. spec.») alla av Linné kända arter under särskilda namn. Ibland är det oklart om Linné menar en bestämd art eller några under ett gemensamt namn uppförda arter, men han synes i det sistnämnda fallet närmast ha haft ett vanligt eller välkänt djur i tankarna. Arternas namn äro för ryggradsdjuren i allmänhet enkla, för insekter (leddjur) och övriga ryggradslösa djur ofta enkla men nästan lika ofta dubbla (ett är treordigt). De äro hämtade ur äldre litteratur. I ed. 10 upptogos

¹ Jfr bl. a. N. von Hofsten, *Systema naturae*. Ett tvåhundraårsminne. SLÅ 18, 1935, s. 10.

² Rivinus säger (*Introd. gener. in rem herbariam*, 1690 och senare uppl., företalet) att det ej blir svårt, om blott genusnamnet är fastslaget, att bilda speciella namn, som passa endast för de enskilda arterna. I sitt exempel, släktet *Horminum* (= *Salvia*), tänker han sig dock att den mest kända odlade arten kan kallas enbart *Horminum*, en annan art *H. pratensis*, andra återigen *H. flore albo*, *H. flore luteo* etc.

dessas namn i stor utsträckning som trivialnamn, särskilt hos ryggradsdjuren (mindre hos leddjuren och endast i undantagsfall hos övriga evertebrater, Vermes, med deras 1735 ytterst utvecklade system, där t.ex. alla snäckor bilda ett släkte; hos dem ha de i stor omfattning blivit släktnamn). Behandlingen av däggdjuren, den i stort sett sedan gammalt bäst kända djurgruppen, är belysande. Av däggdjur nämnas, när enstaka varieteter utslutas, 86 arter. Bland dem ha 3 gamla två- eller treordsbeteckningar (*Simia cauda carens*, *Canis marinus* (= *Phoca*), *Equus marinus* (= *Hippopotamus*)). Härtill komma några fall, i vilka släktnamnet upprepas i artkolumnen med ett adjektivattribut (*Erinaceus terrestris*; *Felis*, *Canis* och *Glis volans*; *Sciurus volans*; 3 *Mus*-arter; *Ovis vulgaris* och *Angolensis*). I övrigt äro artnamnen substantiv, som i litteraturen begagnats om ifrågavarande arter; de flesta äro redan under antiken använda namn på välbekanta djur: *Satyrus* (schimpans etc.), *Leo*, *Tigris*, *Panthera*, *Lynx*, *Lutra* (utter), *Hyaena*, *Canis* (hund), *Lupus* (varg), *Vulpes* (räv), *Talpa* (mullvad), *Vespertilio* (fladdermus), *Hystrix* (piggsvin), *Sciurus* (ekorre), *Fiber* (bäver), *Lepus* (hare), *Sorex* (näbbmus), *Equus* (häst), *Asinus* (åsna), *Elephas* (elefant), *Rhinoceros* (noshörning), *Sus* (svin), *Camelopardalis* (giraff), *Cervus* (hjort), *Alces* (älg), *Rupicapra* (stenbock), *Bos* (nötkreatur), *Bubalus* (buffel). Både av dessa och av övriga namn ha många av de 86, sammanlagt 37 (inkl. adjektivet i *Felis* och *Sciurus volans*), upptagits som trivialnamn i ed. 10 (*Simia Satyrus*, *Felis Leo*, *Felis Tigris* etc.). Antalet från ed. 1 bevarade trivialnamn skulle säkerligen ha blivit ännu större (antagligen ytterligare 14), om ej åtskilliga välkända djur i denna editions artkolumn betecknats med släktnamnet, varför ett annat namn valdes ur litteraturen eller ett nytt tillverkades. (Den nya zoologiska principen med dubbelnamn enligt sträng tillämpning av prioritetsprincipen, t.ex. *Vulpes vulpes* för räven, var naturligtvis helt främmande för denna tid; Linné skulle aldrig ha drömt om att kalla den bruna björnen *Ursus Ursus*.)

Artkolumnens i så stor utsträckning ettordiga namn, ofta bevarade i ed. 10 som trivialnamn och ännu giltiga epitet, ger onekligen ett intryck av binär nomenklatur. Vargen kallades ju redan 1735 liksom ännu i dag *Canis Lupus*, bävern *Castor Fiber* osv. Om någon i medveten avsikt använd tvånamnsnomenklatur kan man dock ej tala. Detta visar sig i inkonsekvenserna, däri att adjektiv aldrig stå som ensamma attribut i artkolumnen, slutligen och icke minst i upprepandet i denna kolumn av en del släktnamn. Namnen i denna äro alltjämt självständiga namn på djuren. Man kan kanske, som jag har uttryckt saken 1935, säga att Linné 1735 för djuren i stor utsträckning hade ett tvånamnssystem men icke en tvånamnsbeteckning. När denna distinktion betonas, kan det sägas att Linnés zoologiska namngivning 1735 förebådar och har underlättat den binära nomenklaturreformen. Att han själv inte var inne på någon sådan tanke utan först långt senare blev mogen härför framgår av att intet tydligt steg i denna riktning togs vare sig i *Fauna svecica* (1746) eller i *Syst. nat.* ed. 6 (1748), ej heller i föreläsningarna i zoologi (1748, 1751).¹

Den botaniska binära nomenklaturens förhistoria under åren närmast före *Species plantarum* är numera i huvudsak väl känd och har nyligen grundligt belysts av W. T. Stearn.² Det kan nog ännu kraftigare framhåvas att Linné, när han 1745 i Öländska och Gotländska resans växtregister använde tvåords-

¹ I den förut nämnda uppsatsen har jag med ett uttryck, som lätt kan missförstås, talat om en »nästan omärklig» utveckling av 1:a upplagans artnamn till de slutgiltiga.

² Inledning till Ray Society's faksimileedition av *Species plantarum*, I, 1957.

namn, säkert inte alls i namnens andra led såg något slags vardagsnamn¹; det var uteslutande fråga om för detta speciella register skapade namn, ofta ett ord hämtat ur någon äldre författares flerordsnamn (ibland tvåordsnamn eller ett enkelt namn), i andra fall ett namn med annat ursprung eller skapat av Linné.²

Öland-Gotlandresans växtlista var dock ett litet steg på vägen mot en tvånamnsnomenklatur, i främsta rummet genom att de förenklade namnen måste ha öppnat Linnés ögon för vad som kunde vinnas genom att införa och konsekvent begagna sådana beteckningar som verkliga namn. Om han redan tidigare varit inne på en sådan tanke — vilket är rätt sannolikt att han hade, dock inte redan 1735 — så trängde den sig nu i förgrunden. Med dissertationerna *Gemmae arborum* och *Pan svecicus*, den förra i november och den senare i december 1749, tog han ett väldigt steg framåt; han har i praktiken tillämpat en verklig

¹ Detta är i många fall alldeles uppenbart. När det andra ledet är ett personnamn (*Veronica Dillenii*, *Pyrola Halleri*, *Senecio Halleri*), menas ingenting annat än »den av ... beskrivna arten». Efter 14 släktnamn står »unica» (ex. *Linnaea unica*). När det inte kunde vara fråga om mer än en art, var det tillräckligt att detta påpekades; i texten står endast släktnamnet. I *Gentiana Gentianella* och *Doronicum Arnica* är det andra ledet bara ett igenkänningsord: det är fråga om de under dessa namn (bl.a. från farmakologien) bekanta växterna. Ordet *officinarum* (5 arter) betyder endast »apotekens», den av apoteken tillhandahållna arten. *Gotlandica* och *oelandica* är näppeligen tänkta som namn utan betecknade närmast »den på ... funna arten». 36 växter ha beteckningen »vulgaris». I det stora flertalet fall (sannolikt även i flera av de ungefär 12 där *vulgaris* har ingått i ett äldre längre namn) menas ingenting annat än att det gäller »den vanliga arten»; i texten står nästan alltid enbart släktnamnet eller ett svenskt namn. *Artemisia rarissima* är en upplysning, som var mycket naturlig att lämna för Linné (»den under resan funna sällsynta arten»). I *Androsace nostras* betyder »nostras», som inte har den avlägsnaste likhet med ett epitetsnamn, »vår (inhemska) art». »*Anthyllis var. color.*» anknyter till textens uppgifter att den enda arten »varierade med åtskilliga färger». Inte ens i ett register skulle Linné ha kunnat begagna *Ledum Rosmarinus silvestris* eller *Fucus Quercus marinus* som namn på en växt, och han har aldrig tänkt sig att någon skulle kunna kalla liljekonvaljen »*Convallaria Lilium convallium*». På ett nästan drastiskt sätt avslöjas de förenklade namnens innebörd av fall i vilka det andra ledet är ett svenskt namn (ofta ett provinsnamn): *Schoenus Agh*, *Asperula Madra*, *Cepa Alwarlök*, *Porrus Kaipe*, *Crataegus Oxel*. »*Arbor*» och »*frutex*» efter *Betula* äro självklart inte tänkta som namn utan säga blott att den ena arten är ett träd, den andra en buske.

Att märka är att av dessa beteckningar utom 8 »vulgaris» endast en, *Cistus oelandicus*, bibehölls som »nomen triviale» i *Sp. plant.* En belysande detalj är att två »*officinarum*» i *Sp. pl.* återfinnas som »*officinalis*» (*Veronica*, *Lithospermum*).

² Några namn äro förändringar av äldre (ex. *Campanula glomerata*: *C. ... flore conglomerata* C. B.). Enstaka namn äro (liksom också andra med botanisk källa) gamla farmakologiska beteckningar (*Veronica Beccabunga*, *Orchis satyrium* [släktnamn hos *Dodonaeus*]). Rätt många namn synas (i vissa fall skulle ett grundligare studium av äldre litteratur vara önskvärt) vara Linnés egna (ex. *Valeriana dioica*, *Scirpus cespitosus*, *Melica ciliata*, *Agrostis venti* [*Sp. pl. spica venti*], *Aira arvensis* [*Sp. pl. cespitosa*], *Bromus major* [*Sp. pl. secalinus*], *Avena Fugitiva* [*Sp. pl. fatua*], *Lolium fatuum* [*Sp. pl. temulentum*], *Plantago anguina* [*Sp. pl. maritima*], *Anagallis rubra* [*Sp. pl. arvensis*], *Oxalis Lujula* [!] [*Sp. pl. acetosella*]). En hel del namn äro latiniseringar av svenska namn, allmänt gängse eller Linnés egna: *Scirpus maritimus* (Haf-Säf), många gräs såsom *Aira crispa* (Krus-Tåtel) (*Sp. pl. flexuosa*), *Aira hirsuta* (Ludd-Tåtel) (*Sp. pl. praecox*), *Cynosurus pectinatus* (Kambexing) (*Sp. pl. cristatus*), *Festuca ovina* (Får-Svingel), *Globularia montana* (Berg-Skrabba) (*Sp. pl. vulgaris*), *Aparine scandens* (Snärje-Gräs) (*Sp. pl. Galium Aparine*) m. fl.

binär nomenklatur.¹ Att denna har påverkats av 1745 års namnförteckning och formellt utvecklats ur denna framgår, som Stearn har påpekat, av de många gemensamma namnen. Det är i den första dissertationen inte alls fråga om ett register; i *Pan svecicus* förekomma namnen i en förteckning, och fördelen av att spara utrymme måste här ha tett sig utomordentligt stor. Den kan dock inte ha varit det enda eller djupaste motivet för utarbetandet av en i huvudsak genomförd binomial namngivning. Det heter i *Pan svecicus* att författaren har velat »spara papper» (ut chartae parcat), men därmed menas blott att en dissertation skulle ha ett begränsat omfång, och det betonas också att framställningen blir lätthanterligare (negotium in compendium facile mittitur). Linné var förvisso tillräckligt klarsynt för att inse att detta var en fördel icke blott i detta speciella fall, ehuru han utan tvivel här närmast hade undersökningens betydelse för den praktiske jordbrukaren i tankarna. En avgörande skillnad mot Öland-Gotlandsresans växtlista är att så gott som alla de beteckningar i denna som voro mer eller mindre omöjliga som namn på arterna äro försvunna och ersatta av ettordiga attribut, vilka i stor utsträckning ha upptagits i *Species plantarum*. På två ställen i *Pan svecicus* (§ V, § VIII) kallas det tvåordiga namnets andra ord »epitet» (epitheton). Linné har annars ej använt detta ord, men det hade år 1735 på ett ställe begagnats av Artedi om de efter släktnamnet följande orden i flerordiga fisknamn.²

Dissertationen *Gemmae arborum* är väsentligen författad av respondenten Löfving, men principen för namngivningen är säkert Linnés. Här finnes bland 108 arter en rest av 14 tre- och fyroordsnamn, och i tre fall (inkl. *Fagus auctorum*) anges endast släktnamnet (Linnaea utan något attribut är sannolikt en artighet mot Linné.)

Växtförteckningen i *Pan svecicus*, som upptar 847 växter (i dissertationen, 856 i *Amoen.*), har kvar 78 treordsnamn utom några som bibehölls i *Sp. pl.* (här medräknas namn av typen *Salix fol. Betulae nanae*). Dessa namns två sista ord motsvara två, tre, fyra eller flera ord i de gamla beskrivande artnamnen men också mycket tydligt det andra ordet (artepitetet i modern terminologi) i tvåordsnamnen. Det väsentliga var att få korta igenkänningsnamn, inte att de nödvändigtvis skulle omfatta endast två ord (även senare upptog ju Linné treordsnamn, ehuru då endast undantagsvis). Enkla släktnamn äro *Linnaea*, *Zanichellia* och *Fagus auctorum* (härtill *Circaea utraque* = båda formerna). Mycket väsentligt är, som redan påpekats, att Ölandsresans som allmänna

¹ J. Ramsbottom, som i British Museums bibliotek har funnit det fullständiga manuskriptet till Linnés egenhändiga svenska utkast till *Pan svecicus*, vars början efter en avskrift av Th. M. Fries publicerats av A. Hj. Uggla i *SLÅ* 39-40, 1956-57 (s. 116 f.), har i en intressant uppsats hävdad att Linné redan i Öland-Gotlandsresans växtregister medvetet tillämpat en binär nomenklatur (*Caroli Linnaei Pan Suecicus*; *Trans. Bot. Soc. Edinb.* 38, 1959, s. 151 ff.). Som ett stöd för denna åsikt anför han att det synes honom sannolikt att det ovan nämnda svenska manuskriptet till *Pan svecicus* med dess växtförteckning påbörjades redan före publiceringen av Öland-Gotlandsresan och dess växtregister 1745, således mer än fyra år innan den latinska dissertationen *Pan svecicus* trycktes. Detta förefaller mig högst otroligt.

² *Ichthyologia II* (*Philos. ichthyol.*), utg. 1738, s. 80. Artedi hade dock ingen tanke på att härmed föreslå en ny term för vad Linné (*Fund. bot.*) kallat *nomen specificum* utan använde ordet i dess allmänna betydelse.

upplysningar menade namn (unica, vulgaris, »nostras», »Agh» m. fl. svenska namn, officinarum, scanensis o. dyl.) alldeles övervägande ha utmönstrats och ersatts av andra. Några få finnas dock alltjämt: *Pyrola Halleri* (naturligtvis ej numera men för Linné otänkbart som epitet), *Agrimonia officinarum*, *Carpinus arbor* och *Pinus arbor*, bland treordsnamnen *Veronica caulic. adhaerent.*, *Triticum rad. officinarum*, *Convallaria Lil. convall.* (förvånande nog); dessutom finnas ännu många namn efter det landskap eller den plats där arten påträffats (alla utom ett, *Cistus Oelandicus*, utbytt i *Sp. pl.*). Linné har tydligen inte brytt sig om eller kanske i brådskan vid avhandlingens tryckning (den ventilerades kort före terminens slut) inte hunnit att genomföra en konsekvent förenkling; också andra detaljer, särskilt *Salix*arternas namngivning, tyda härpå. Det var inte heller nödvändigt, ty avhandlingen är inte alls taxonomisk; det är därför märkligt att förteckningen innehåller så få namn som icke ha upptagits eller skulle kunna ha använts i *Sp. pl.* Den största skillnaden är att treordsnamnen äro betydligt vanligare än 1753.

Att Linné när *Pan svecicus* utkom i december 1749 verkligen hade lämnat Öland-Gotlandsresans växtregister så långt bakom sig att *Species plantarum*s nomenklatur var en mogen frukt att plocka, framgår av att han snart därefter sysslade med — och kanske tidigare hade börjat — att utarbeta *Philosophia botanica*; han läste enligt ett brev till Abraham Bäck (8/6 1750) korrektur på detta verk, som publicerades 1751, redan i maj 1750 (i juni på 4:e arket), och det förelåg åtminstone intill kort före indexavdelningen i tryck eller korrektur i början av september.¹ I *Philosophia botanica* (tes 257, i 13:e arket) fastslås klart och under uttryckligt återopande av namnen i *Pan svecicus* principen för den binära nomenklaturen: »Nomina trivialia kunna kanske tillåtas [nog åtminstone med en bibetydelse av införas] på det sätt som jag har använt i *Pan svecicus*.» »Nomen triviale» är ett hos Linné nytt namn på vad han i *Pan svecicus* på två ställen hade kallat »epitet» (epitheton)², en beteckning som i vår tid har upptagits i den vetenskapliga terminologien, dock blott i botaniken³.

I zoologien begagnade Linné så gott som konsekvent tvåordsnamn i beskrivningen av Adolf Fredriks naturaliesamling 1754 och i dissertationen *Chinensia Lagerströmiana* i slutet av detta år. Då *Species plantarum* hade utgivits föregående år, var detta ju naturligt.

¹ K. V. Ossian Dahlgren, *Philosophia botanica*. SLÅ 33-34, 1950-51, s. 2, 7.

² Med nomen triviale menade Linné icke hela det binära namnet (*Pyrola uniflora* för att taga ett av hans egna exempel) utan endast det artskiljande ordet (*uniflora*). I *Philos. bot.* tes 257 säger han uttryckligen att trivialnamnen skola bestå av ett enda ord, och i förordet till *Spec. plant.* säges att nomina trivialia satts i marginalen. Naturligtvis underförstods alltid släktnamnet. Vad Linné redan 1736 i *Fundam. bot.* (tes 286) yttrat om nomina specifica (hos honom alltid de till släktnamnen fogade karakteristikerna) gällde med oförminskad styrka om trivialnamnen: ett nomen specificum utan släktnamn är liksom en klocka utan kläpp.

³ Enligt de botaniska nomenklaturreglerna utgöres ett artnamn av släktnamnet följt av ett artepitet (a single specific epithet). I de zoologiska nomenklaturreglerna användes ordet artnamn i två olika betydelse; när det först nämnes (art. 2), betecknar det hela det binära namnet (ex. *Felis leo*), i alla följande artiklar betyder det endast det andra ordet (*leo*), och i praktiken användes ordet nästan alltid i denna inskränkta betydelse. Det är svårt att bestrida att det entydiga ordet epitet skulle vara att föredraga.

I Mus. Ad. Frider. är den binära nomenklaturen strängt genomförd för ryggradsdjuren; bland »insekterna» och övriga evertebrater finnas i sällsynta undantagsfall dubbla trivialnamn. Nomina trivialia översattes i den svenska texten med »minnesnamn» (nomina generica, släktnamn, besynnerligt nog med »allmänna namn»). Arterna upptagas (alla utom *Nereis sacculo induta* = *Sipunculus saccatus* Syst. nat. ed. 12) i Syst. nat. ed. 10, men många av trivialnamnen äro där ändrade. Av stort intresse är att 1758 namn av typerna vulgaris och indicus, ehuru ej av princip förkastade (*Sciurus vulgaris*!), i allmänhet ha utbytts mot andra. I Chin. Lagerstr. finnas tre dubbla trivialnamn; i versionen i Amoen. (4, 1759) äro namnen ändrade efter Syst. nat. ed. 10.

Det kan knappast för ofta inskräpas och må därför än en gång betonas att den binära nomenklaturen var en formell reform. Den kanske ännu på sina håll kvarlevande föreställningen att Linnés viktigaste vetenskapliga gärning är att ha givit växterna och djuren namn var en nästan löjeväckande missuppfattning. Man kan till och med fråga om inte vilken kunnig naturforskare som helst skulle ha kunnat hitta på en så naturlig förbättring. Riktigt så enkelt ligger det dock inte till, och det var förresten Linné med sin utpräglade formella begåvning för och passion för logisk klassificering som gjorde det. Genom det verktyg han härigenom skänkte forskningen har han gjort en insats, som fick en mera påtaglig och omedelbar betydelse än hans mera djupgående forskning, och vars resultat i allt väsentligt har förblivit crubbat.

Linnés mål var nu, liksom redan i de tidigare upplagorna av *Systema naturae* (ed. 1, 2 och 6), att skapa ett enligt tidens och hans egna krav gott system. Härför behövdes närmast att slakten avgränsades och ordnades under högre systematiska (taxonomiska) kategorier.

Linnés djursystem i *Systema naturae*, ed. 1735–1758

För att bedöma Linnés djursystem måste man se det mot dess historiska bakgrund och framför allt jämföra det med den klassificering som hans store föregångare John Ray (lat. Raius) framlagt i sin 1693 utgivna *Synopsis quadrupedum* och i andra arbeten. En översikt av detta system lämnas nedan s. 41–43.

Rays system, som medvetet anknyter till Aristoteles' indelning av djurriket, har en stor principiell förtjänst: vid indelningen av ryggradsdjuren fästes avgörande vikt vid den inre anatomin, dels andningsorganens beskaffenhet (lungor eller gälar), dels hjärtats byggnad (en eller två kammare). Bland de mindre avdelningar som urskiljas finnas flera, som mer eller mindre motsvara naturliga grupper men som inte voro nya utan sedan långt tillbaka välbekanta och ungefär riktigt uppfattade inte bara av naturhistoriker utan också av olärda: hovdjur, apor, rovdjur, insektätare, rovfåglar, broskfiskar. Indelningsgrunderna äro ej konsekvent använda och delvis, särskilt för fåglar, fiskar och ryggradslösa djur, grundade på så från vår synpunkt »ovetenskapliga» eller för systemets stora linjer ovidkommande förhållanden som kroppsstorleken och levnadssättet.

Rays system utgör, som Lönnberg¹ har framhållit, ej ett logiskt och konsekvent genomfört system av dels över- och underordnade, dels samordnade avdelningar, och det avser knappast heller att vara detta utan mera att ge en schematisk översikt av djurrikets brokiga mångfald och av likheter och olikheter. Termen »genus» kunde ibland beteckna vad som senare kallades ett genus, ett släkte, men hade oftast och i princip en mycket vidsträckt och obestämd betydelse; den betydde liksom hos äldre författare helt enkelt ett »slag» eller en »sort» (så betydde »Cervinum genus» idisslare, »Leporinum genus» gnagare). Att med Lönnberg säga att Rays djursystem väsentligen var »ett slags artificiellt examinationsschema» är dock att gå för långt och gör inte rättvisa åt hans stora kunnskap och goda blick. Rays strävan var otvivelaktigt att tillämpa Aristoteles' princip att »sammanföra det lika och skilja det olika» (Rudolph Burckhardt), och hans system var med sina ofullkomligheter ett betydelsefullt steg framåt. Det är knappast någon överdrift att säga att det var en nödvändig utgångspunkt för Linné. Vid jämförelsen med dennes tidiga system skola senare både förtjänster och fel ytterligare belysas.

I botaniken fanns en bättre grund för en genomförd systematisk klassificering. Principen formulerades klart av Ray. I förordet till sin *Methodus plantarum* (1682, i företalet) säger han, efter att ha talat om växtvärldens nästan oändliga mångfald: »Ingenting är till större hjälp för en klar förståelse, ett snabbt igenkännande och ett troget bevarande i minnet än att arrangera alla [växter] under sina slag [genera], såväl högre som underordnade [lägre].» I detta preliminära arbete urskiljer han 23 jämställda »slag» (genera) av örter, av vilka trots åtskilliga orimliga sammanföranden många till stor eller övervägande del motsvara vår tids naturliga familjer (de flesta voro redan tidigare erkända). I det stora verket *Historia plantarum* är anordningen av stoffet mera komplicerad, med förutom dikotomiska tabeller en indelning i huvudavdelningar och underavdelningar. De förstnämnda (betecknande nog kallade libri, »böcker»), delvis i stället underavdelningarna, motsvara i huvudsak det preliminära arbetets »genera». I den inledande allmänna delen göres den betydelsefulla, alltså bestående indelningen av alla »fullkomliga» (perfectae) örter i växter med två och växter med ett hjärtblad, således i monokotyledoner och dikotyledoner. Denna väsentliga indelning genomföres ej i den följande framställningen, men man kan dock ha skäl att med Sachs² tillrättalägga Rays översikt så att den omfattar en indelning av alla örter i Imperfectae och Perfectae, de sistnämnda delade i Dikotyledoner och Monokotyledoner; det hela omfattar då ett antal (hos Sachs 26 i nära överensstämmelse med Linnés *Philosophia botanica*, nr 59)

¹ E. Lönnberg och Chr. Aurivillius, Carl von Linné såsom zoolog (Carl von Linnés betydelse såsom naturforskare och läkare, 1907). När Lönnberg citeras i det följande, avses dels detta arbete, dels (särskilt beträffande en del ryggradslösa djur) Lönnbergs utgåva av Linnés föreläsningar över djurriket, 1913.

² Julius Sachs, *Gesch. der Botanik*, 1875, s. 77.

jämställda grupper¹ (härtill träd och buskar, som Ray uppförde för sig). Så långt² kan Rays översikt, ehuru den endast innefattar »slag» av olika valör, kallas ett system eller i varje fall i tidens språk en »metod» — och en i viktiga hänseenden god metod. Linné kände väl till den. Någon starkare impuls till ett mera genomfört system kan ett så föga »systematiskt» system dock knappast ha givit honom.

En strängt logisk klassifikation med hierarkiskt över- och underordnade systematiska kategorier möter man hos Tournefort. Han gjorde i sitt stora verk³ en banbrytande insats genom att skapa ett klart släktbegrepp, som hade förbättrats av Caesalpinus, Caspar Bauhinus och andra (Morison, Ray, Rivinus), och genom att avgränsa och karakterisera växtsläkten. Och icke nog härmed: växtriket indelades i 22 klasser, dessa i sektioner (utan namn), sektionerna i släkten (genera) och släktena i arter (species), som för övrigt intresserade Tournefort rätt litet. De högre systematiska enheterna, klasser och sektioner, äro dock bortsett från allmänt erkända grupper till stor del mycket onaturliga, och klassificeringen är häri på det hela taget klart underlägsen Rays. Vad det i detta sammanhang kommer an på är dock icke detta utan den logiska och konsekventa systematiseringen, som var ett ej endast formellt utan ett principiellt viktigt framsteg. Linné var tidigt (redan i sin första Hortus Uplandicus, 1730) väl förtrogen med Tourneforts verk, och han skattade trots viktiga invändningar denne föregångare högt; »ingen har utträttat mera i den botaniska systematiken», är hans omdöme i *Classes plantarum*.

Det var således tydligen genom sin ungdoms botaniska studier som Linné fick en grundval icke till innehållet i sitt djursystem men till sin lagbundna och konsekventa indelning av djuren lika väl som av växterna. Det är möjligt eller snarare sannolikt att han icke skulle ha behövt detta incitament utan skulle ha genomfört sin reform även utan Tournefort, ty behovet att ordna och klassificera var djupt rotat i hans natur, och tiden var, som bland annat just Tourneforts insats visar, mogen för ett verkligt system. Situationen får dock bedömas sådan den faktiskt var.

Det är under alla förhållanden häpnadsväckande att Linné redan vid 28 års ålder (i botaniken i viss utsträckning redan 1730, i sin tredje Hortus Uplandicus) var färdig med grundstommen för sitt system, som ju redan i första upplagan av *Systema naturae*, 1735, omfattade både växter och djur och dessutom stenriket. Växternas sexualsystem var för de högre kategorierna, klasser och ordningar, artificiellt, ehuru flera klasser och ordningar i verkligheten voro naturliga, sammanhållna även av andra överensstämmelser än i befruktningsorganen; släktena, som i avsevärd utsträckning voro byggda på äldre författares

¹ Sachs kallar godtyckligt dessa grupper klasser. Charles E. Raven (John Ray, 1942, s. 197) utgår från Rays dikotomiska tabeller och får därigenom 47 grupper.

² Indelningen i undergrupper har, där dessa ej egentligen motsvara huvudgrupper, mindre värde.

³ *Institutiones rei herbariae*, 1700.

grupperingar, voro eller ansågos vara naturliga. Hos djuren funnos inga gemensamma karaktärer motsvarande blomväxternas ståndare och pistiller. Linné byggde icke alltid men mera än hos växterna på likheter och olikheter i flera organ och eftersträvade från början, sannolikt utan att närmare reflektera häröver, ett naturligt system. Beträffande både de högsta kategorierna, klasserna, och de lägsta, släktena och arterna, erhöll han också utom för »maskarna» en i stort sett, men med flera undantag, naturlig klassificering. Vid klassernas indelning i ordningar användes övervägande eller åtminstone som grundval *ett* organ (för däggdjuren tandsystemet, för fåglarna näbben, för fiskarna fenorna, för insekterna vingarna eller frånvaro därav); resultatet blev en stundom mera, stundom mindre eller ej alls naturlig gruppering.

Låt oss nu se litet närmare på Linnés zoologiska system, först sådant det utformades i *Systema naturae* av 1735 (en sammanfattning nedan s. 44-45) och jämföra detta system med Rays.

Systema naturae 1735 (första upplagan)

Vid en jämförelse mellan Linnés första zoologiska system och Rays översikt av djurriket faller först i ögonen att Ray har behållit men Linné frångått Aristoteles' indelning i de två huvudavdelningarna bloddjur och (som man trodde) blodlösa djur. Den sistnämnda gruppen är, som vi numera veta, mycket heterogen och orimlig som systematisk kategori, men denna indelning överensstämmer med den indelning i ryggradsdjur och ryggradslösa djur som efter Lamarck (1797) länge har varit vanlig i zoologien och alltså användes i andra sammanhang än taxonomiska. Ryggradsdjurens särart kommer faktiskt, om man ser till resultatet och ej till indelningsgrunden, bättre till sin rätt hos Ray än hos Linné. Men vilket i sin enkelhet och just genom sin enkelhet genialt och för all kommande zoologisk klassificering avgörande grepp är inte Linnés urskiljande av fyra bestämda systematiska kategorier — arter, släkten, ordningar och klasser! Ordet klass hade förut begagnats i botaniken av Tournefort (se ovan s. 18), och hans »sektion» kan sägas motsvara »ordning». Orden klasser och ordningar uppges stundom (bl. a. av Carus) tidigare ha använts i zoologien; i den äldre litteratur till vilken jag haft tillgång har jag dock ej påträffat dessa termer utan det är fråga om senare intolkningar¹; om de någon gång begagnats, har det i varje fall varit i helt obestämd och godtycklig betydelse.

Lika genial var den skenbart självfallna enkelhet med vilken Linné tillämpade sin princip; ett system skapades, som i ett slag gav en klar och för samtiden övertygande bild av djurrikets mångfald: sex klasser, var och en utom den tredje

¹ Däremot hade Tournefort före sin död 1708 i ett efterlämnat manuskript, som återgavs av Gualterius (*Index testarum conchyliorum*, 1742) indelat konkylierna (skalmolluskerna) i klasser (närmast motsvarande släkten hos Linné) och dessa i familjer. (Gualterius, som tydligen ej kände Syst. nat. 1735, gav själv en indelning i klasser och sektioner.)

I. QUADRUPEDIA.			
<i>Corpus hirsutum. Pedes quatuor. Femina viviparæ, lactiferæ.</i>			
ANTHROPO- MORPHA. <i>Dentes primores 4, utrinque: vel nulli.</i>	Homo.	Noſce te ipſum.	H { <i>Europæus albeſc.</i> <i>Americanus rubeſc.</i> <i>Aſiaticus fulcus.</i> <i>Africanus nigr.</i>
	Simia.	ANTERIORES. POSTERIORES. <i>Digit</i> 5. 5. Posterioriores anterioribus ſimiles.	<i>Simia cauda carens.</i> <i>Papio. Satyrus.</i> <i>Cercopithecus.</i> <i>Cynocephalus.</i>
	Bradypus.	<i>Digit</i> 3. vel 2. . . 3.	<i>At. Ignavus.</i> <i>Tardigradus.</i>
FERE. <i>Dentes primores 6, utrinque: interni Pedes multiſiti, unguitulati.</i>	Urfus.	<i>Digit</i> 5. 5. Scandens. <i>Mamma</i> 4. (Ald.) <i>Galeæcis</i> infilſiti. <i>Pellæ</i> exus poſitus.	Urfus. <i>Coati</i> <i>Atrg.</i> <i>Wickhead</i> <i>Angl.</i>
	Leo.	<i>Digit</i> 5. 4. Scandens. <i>Mamma</i> 2. ventrales. <i>Lingua</i> aculeata.	Leo.
	Tigris.	<i>Digit</i> 5. 4. Scandens. <i>Mamma</i> 4. umbilicales. <i>Lingua</i> aculeata.	Tigris. <i>Panthera.</i>
	Felis.	<i>Digit</i> 5. 4. Scandens. <i>Mamma</i> 8. ſc. 4. peſt. 4. abdom. <i>Lingua</i> aculeata.	Felis. <i>Catus.</i> <i>Lynx.</i>
	Muſtela.	<i>Digit</i> 5. 5. Scandens. <i>Dentes</i> molares 4. utrinque.	<i>Martes.</i> <i>Zibelina.</i> <i>Viverra.</i> <i>Muſtela.</i> <i>Putorius.</i>

Början av däggdjurssystemet i Systema naturæ första upplaga, 1735. Faksimile (förminskat).

(kräddjur och groddjur) indelad i några — högst sju — ordningar, dessa delade i flera släkten omfattande ibland en enda art, oftast flera arter. Resultatet blev naturligtvis ur en senare tids synpunkt växlande, framför allt beroende på tidens otillräckliga kunskaper om många djur.

Indelningen i sex klasser var i sig själv intet vetenskapligt storverk. De fyra första, däggdjur, fåglar, krälgroddjur och fiskar, i viss mån även den femte (leddjur), hade urskilts redan av Aristoteles och motsvarade de huvudslag av djur som även olärda människor sedan urminnes tider hade skilt på. I den sjätte klassen sammanfördes helt enkelt allt som blev över. Det är klassernas karaktistik och indelning i ordningar och dessas omfattning som behöver närmare uppmärksammas. (För det följande jfr översikten s. 44-45; klassernas och ordningarnas svenska namn ha tillfogats efter sjätte upplagan.)

Däggdjuren karakteriserades av Ray som vivipara (med levande ungar), hårbärande fyrfotad djur. Linné, som inte heller han kunde ana att det finns äggläggande däggdjur (kloakdjuren), tillfogar att honorna äro »lactiferae», dvs. ge sina ungar di, vilket ju är en mycket väsentlig karaktär.

I sin första ordning, vilken i de första upplagorna av Systema naturæ samt i föreläsningarna i zoologi (och ännu i den dissertation 1760 som på svenska hette »Människans cousiner») kallades Anthropomorpha (människolika), samman-

förde Linné som bekant människa och apor. Aristoteles' syn på människan som slutlänken i naturens sammanhängande kedja hade på 1600-talet väckts till nytt liv av Leibniz, och överensstämmelserna mellan människa och apor, närmast dem som ännu kallas människolika, hade kort före Linnés tid börjat alltmera uppmärksammas; Linné var dock den förste som ville och vågade giva uttryck åt denna insikt genom att uttryckligen placera människan bland däggdjuren och i samma ordning som aporna.¹ Till samma ordning förde han mycket obetänksamt och på grund av helt ytliga kännetecken sengångarna, vilket var en avgjord försämring i jämförelse med Ray, som hade uppfört aporna för sig, skilda från de smalkloiga unguiculaterna. (Vad som missledde Linné var sengångarnas något aplika yttre och trädklättrande levnadssätt samt deras pectorala, dvs. på bröstet belägna, mjölkkörtlar.)

Den andra ordningen, *Ferae*, hade en stor naturlig kärngrupp av rovdjur, men några inslag, som borde ha tätt sig främmande. Rays första grupp smalkloiga unguiculater är obestridligen enhetligare.

Den tredje ordningen, *gnagarna*, är naturlig utom däri att näbbmössen, som Ray ej inordnade i sin tabula utan räknade till »anomala», fördes dit.

Om den fjärde och den femte ordningen, *Jumenta* och *Pecora*, kan följande sägas. Till förmån för Rays ordnande av alla dessa djur kan anföras att en grupp kallad *Ungulata* (hovdjur) länge, ehuru ej numera, har betraktats som en naturlig ordning; olyckligtvis räknade han dock både kamelerna och elefanterna till en helt annan huvudavdelning. Både han och Linné urskilde en grupp idisslare, men endast den sistnämnde förstod att kamelerna hörde dit, och han var den förste som insåg detta. Linnés ordning *Jumenta* ter sig numera tämligen onaturlig genom sammanställandet av hästar och noshörningar med elefanter, flodhäst och svin, men det kan också sägas att ordningen omfattade de hovdjur som blevo kvar, när den fullt enhetliga gruppen idisslare bröts ut. Rays uppställning har ett företräde däri att svinen förenades med idisslarna till en grupp partåiga.

På det hela taget är Linnés tidiga däggdjurssystem överlägset endast genom att vara ett klart och överskådligt system.

Klassen *fåglar* får hos Linné följande karakteristik: fjäderklädda, två vingar, två ben, förbenad näbb, äggläggande. Ray betonar, utom att fåglarna äro lungandande, att de ha två hjärtkammare. Ray (eller Willughby-Ray) ger i första hand en översikt grundad på levnadssätt och storlek; vad som säges om näbb och klor förlämnar icke denna översikt mer än en ofullkomlig likhet med ett system. Rovfåglarna, papegojorna och några mindre grupper (kråkfåglar, hönsfåglar m. fl.) äro dock naturliga. Linnés system är ensidigt grundat på näbbens form, men trots detta äro fem eller om man så vill tre av hans sju ordningar, när de jämföras icke med ett modernt men med ett något äldre fågelsystem,

¹ Se härom senast Menniskans cousiner (*Anthropomorpha*), Valda avhandl. utg. av Sv. Linné-Sällsk. nr 21, 1955, Efterskrift och noter av Telemak Fredbärj.

förvånande enhetliga eller ha blott ett eller två främmande inslag (jfr översikten s. 44): rovfåglar, Anseres (simfåglar), Scolopaces (vadare), höns, i viss mån Passeres (tättingar) och den lilla ordningen Macrorhynchae (»långnäbbade»), vars tre representanter dock äro vadare i gammal mening lika väl som Scolopaces. Den andra ordningen, Picae (»spikar»), är inte alls lyckad.

Linnés klass *Amphibia* motsvaras hos Ray av typen lungandande djur med blott en hjärtkammare, äggläggande. Linné säger i sin karakteristik att kroppen är naken eller fjällig, att tänder finnas, dock inga kindtänder, och att pariga fenor saknas. Han visste att huggormen föder levande ungar. I sin diagnos nämner han ingenting om hjärtat och upptar ej lungorna, som han mycket väl kände till. Att groddjur och kräldjur av både Ray och Linné sammanfördes var denna tid naturligt.

Linnés fjärde klass var *Pisces*, fiskar. Linné har klandrats för att han i de första upplagorna av *Systema naturae* räknade valarna till fiskarna, ehuru redan Aristoteles betraktat dem som en särskild djurtyp, som genom att föda levande ungar och i hela sin byggnad överensstämde med vad som numera kallas däggdjur. Linné kände väl till dessa överensstämmelser, vilket framgår redan därav att han i sitt fisksystem följde sin arbetskamrat och vän Artedi, som flera gånger framhåvt dem men ej vågat taga det djärva steget att flytta valarna från fiskarna. Av Linné själv betonas överensstämmelserna med däggdjuren visserligen ej i första upplagan av *Systema naturae* men i den sjätte (1748) och kort därefter i hans föreläsningar, där det uttryckligen förklaras att valarna »komma nära nog till de fyrfota djuren». Linnés konservatism i detta fall sammanhänger utan tvivel dels med hans beroende av Artedis fisksystem, dels med att valarna ej kunde infogas under hans diagnos av »Quadrupedia». En följd var emellertid att diagnosen av *Pisces* blev ytterligt mager: kroppen utan ben, försedd med »verkliga» fenor, naken eller fjällig. Att Plagiuri, som utom valar fingo omfatta sjökor, betraktades som en ordning jämställd med övriga fiskordningar ter sig numera groteskt, men det var ett offer åt den enkla och strängt logiska uppbyggnaden av Linnés system, i vilket ingen kategori fanns mellan klass och ordning.

Rays uppfattning av valarnas ställning var tveksam och vacklande. I Willughbys *Historia piscium* (1686) uppfördes de som en avdelning vivipara och lungandande fiskar, i *Synopsis methodica animalium quadrupedium* (1693) som en grupp lungandande vattendjur jämställd med de vivipara landfyrfotadjuren (landdäggdjuren) men synas på samma gång ha icke blott kallats fiskar utan nästan räknats som sådana. I *Synopsis methodica piscium* (1713) uppföras valarna bland fiskarna, ehuru det betonas att de i nästan allt utom kroppsform, hud, rörelse och uppehållsort överensstämma med vivipara landfyrfotadjur. Valarna borde därför egentligen i översikten s. 41 f. nämnas även under fiskar.

För de verkliga fiskarna hade Ray (Willughby-Ray) ett system, som innehåller några enhetliga grupper: broskfiskar, Cartilagines ovipari, flundrefiskar (med stöd av kroppsformen) och taggfeniga (flertalet). De ållika fiskarna (*Anguilli-*

formes) voro en heterogen samling, som utom ålar omfattade diverse representer för de gamla grupperna mjukfeniga (Anacanthini) och blåsmunnar (Physostomi) samt nejonögon. Orbes hade en enhetlig kärna av fastkåkade (koffertfiskar och andra Plectognathi), men här ställdes även tofsgälade fiskar (Lophobranchii: kantnålar m.fl.) och ett par taggfeniga. Den stora gruppen mjukfeniga utgjorde ett konglomerat av anacanthiner, physostomer och taggfeniga samt störar. Inom Rays heterogena avdelning funnos emellertid mindre grupper av besläktade former, t.ex. torskfiskar, makrillfiskar, laxfiskar och karpfiskar, och hans ordnande av fiskarnas mångfald var över huvud ett betydelsefullt framsteg.

I *Systema naturae* 1735, där fisksystemet helt bygger på Artedis uppfattning, motsvarar ordningen Chondropterygii Rays broskfiskar; även störar och nejonögon, som också ha broskskelett (de förstnämnda delvis), räknades dock hit, vilket denna tid var fullt naturligt. Ordningen Branchiostegi har samma kärna som Rays Orbes (fastkåkade); den kan sägas vara litet enhetligare genom att de tofsgälade och några taggfeniga ej fördes hit, men mindre enhetlig genom att marulkfiskar och sjurygg införlivades. Ordningen Acanthopterygii sammanfaller i huvudsak med Rays taggfeniga. Hos Linné, som har med några fiskar vilka Ray placerade på andra håll (svärdfisk, några makrillfiskar, smörbult m.fl.), är denna ordning (Blennius räknas ej hit) nästan fullkomligt enhetlig, bortsett från de avvikande typer som räknades till föregående ordning, naturligtvis också från samband inom gruppen enligt nyare system. Ordningen Malactopterygii sammanfaller övervägande med Rays grupp mjukfeniga och utgör liksom denna en blandning av physostomer (inkl. ålfiskar) och anacanthiner; härtill komma några taggfeniga (Blennus [sic], Coryphaena, Echeneis) och kantnålfiskar (Lophobranchii).

Beträffande huvudavdelningarna får nog sägas att Linnés (Artedis) fisksystem av 1735 endast i en del enskildheter är överlägset Rays. Vad som gör det till ett framsteg är framför allt ordningen, redan och klarheten, med andra ord att det är ett verkligt logiskt system.

»*Insecta*», dvs. leddjur. Svagheter i Rays indelning av de ryggradslösa djuren, hans Exsanguia, äro stora och så iögonenfallande att de knappast behöva närmare diskuteras. Huvudindelningen i större och mindre djur med gräshoppor och större kräftdjur i den förra avdelningen tillsammans med bläckfiskar och skalbärande mollusker bryter sönder leddjuren, för vilkas samhörighet Ray dock själv näppeligen kan ha varit helt blind, i två vitt skilda avdelningar och tyder på att han verkligen i åtskilliga fall mera velat ge vad vi skulle kalla ett examinationsschema än ett på likheter i kroppsbyggnad grundat system. Detsamma gäller, liksom i andra fall, om indelningen i land- och vattendjur.

Exsanguia minora eller »*Insecta*» indelar Ray i sådana som ej genomgå och sådana som genomgå en förvandling. Bland de förstnämnda har han först en grupp Apoda, som saknar ben och omfattar maskar och larver av olika slag.

Maskarna äro naturligtvis ett helt främmande inslag bland leddjuren, men varken han eller någon annan visste något om dem, och någonstans skulle de placeras. De benförsedda, Pedata, delas i anslutning till Aldrovandus efter antalet ben och omfatta insekter (utan förvandling), spindlar, medelstora och mindre kräftdjur, tusenfotingar och havsborstmaskar. Detta är, när huvudvikten lägges vid att ingen förvandling genomgås, inte så galet; spindlarna äro en fullt naturlig grupp. Insekterna med metamorfos, som samtliga äro verkliga insekter, indelas på grundval av Swammerdamms banbrytande undersökning av insekternas utveckling; resultatet blev från systematisk synpunkt icke särdeles lyckat. Två grupper, skalbaggar och fjärilar — båda naturligtvis urskilda för länge sedan — voro enhetliga.

I Linnés *Systema naturae* av 1735 utgjorde leddjuren, klassen Insecta, en fullkomligt naturlig grupp med undantag blott för att en borstmask och en mussla räknades dit. Ett viktigt framsteg gentemot Ray är den enkla indelningen i fyra ordningar, men dessa grundades ensidigt, i diagnoserna uteslutande, på vingarnas beskaffenhet eller frånvaro. Ordningen skalbaggar blev härigenom enhetlig utom däri att tvestjärten räknades dit.¹ I övrigt voro följderna av indelningen mindre lyckliga. Ordningen Angioptera var ett konglomerat av högst olika insekttyper (fjärilar, »sländor» av flera slag, nätvingar, steklar och tvåvingar) och hade intet annat berättigande än att den inneslöt vad som blev kvar av vingade insekter när skalbaggar och följande ordning avgränsats. Av obegriplig anledning nämnes bland tvåvingarna (*Musca*) *Teredo navalis*, dvs. skeppsmasken (en starkt förändrad mussla). Ordningen Hemiptera, halvvingar, är något naturligare än Angioptera genom att huvudsakligen omfatta blott två av vår tids insektordningar, rätvingar och skinnbaggar (hemipterer). Främmande tillskott äro lysmasken, myrorna och skorpioner. Den fjärde leddjursordningen, de vinglösa, har naturligtvis för länge sedan visat sig vara en fullkomligt naturlig avdelning. I början av 1700-talet var kännedomen om dessa djur så ofullständig att det var ganska rimligt att icke försöka gruppera dem.

Den unge Linné ägde ännu ej kunskaper och erfarenhet nog för att skapa ett mera tillfredsställande leddjurssystem. Utom genom sin klarhet och överskådlighet och genom att ej bygga på levnadssätt o. dyl. hade hans system vissa företräden genom en del samband inom de urskilda ordningarna, men de voro ej mycket stora, och Rays indelning är bättre genom att ge uttryck åt icke blott skalbaggar utan också fjärilarnas och spindeldjurens enhetlighet.

Linnés sista klass, *Vermes* eller »maskar», har betecknats som en avstjälpningsplats för alla på hans tid otillräckligt bekanta djurformer, och det har sagts att han genom uppställandet av denna djurgrupp är vida underlägsen Aristoteles (*Carus*, *Rádl* o. a.). Sistnämnda åsikt är ett exempel på orättvisa, slagordsmässigt

¹ Blatta är i första (och delvis i andra) upplagan ej det senare släktet Blatta (kackerlackor) utan skalbaggen *Tenebrio* (numera sl. *Blaps*) *mortisagus*, »dödsskrobban». I ed. 6 och 10 samt i *Fauna svecica* och i föreläsningarna räknas dock kackerlackorna, Blatta, till skalbaggar.

formulerade omdömens sega livskraft. Aristoteles urskilde bland »blodlösa» djur utom kräftdjur och »insekter» (insekter, tusenfotingar, spindeldjur, även några maskar), som Linné förenade, endast grupperna bläckfiskar (»blötdjur») och fotlösa mjukskalddjur (Ostrakodermata) omfattande huvudsakligen snäckor och musslor, sjöborrar, sjöpungrar och sjöanemoner (hit ibland som ett slags bihang även sjögurkor, sjöstjärnor, Balanus och svampar). Linné sammanförde till sina Vermes alla mollusker, således både snäckor, musslor och bläckfiskar, alla av honom kända tagghudingar (sjöborrar, sjöstjärnor, ormstjärnor, hårstjärnor) och dessutom maneter, »maskar» m.m. Givetvis var klassen Vermes en samling av alla ryggradslösa djur som inte rymdes bland insekterna, och den var från en senare tids synpunkt icke alls jämförlig med de övriga klasserna. Det ligger dock i öppen dag att Linnés klass Vermes trots allt är ett stort framsteg i jämförelse med Rays indelning av de ryggradslösa djuren; hos denne utgjorde i anslutning till Aristoteles bläckfiskar och skalmollusker skilda avdelningar av de »större», maskar räknades till Insecta, och andra grupper nämnas ej alls.

När man ser på Linnés ordningar, 1735 endast tre, inskränkes kritiken av hans Vermes väsentligt, ty det visar sig att diagnoserna visserligen äro ytterst torftiga och otillräckliga (Reptilia: nakna utan »lemmar»; Testacea: med ett hårt skal; Zoophyta: med lemmar) men att den första och den andra ordningen från den dåtida zoologiens synpunkt äro nästan naturliga. Ordningen Reptilia, »krypande», består av maskar av olika slag; det skulle dröja till början av vårt eget århundrade, innan det föll någon in att den gamla gruppen maskar saknar berättigande som en systematisk avdelning. Att sniglarna tillsvidare räknas hit, visar att Linné ej närmare uppmärksammat dessa djur. Testacea äga en stor, fullt naturlig kärngrupp, de skalbärande molluskerna. Om de skal-försedda rankfotingarna (Lepas, långhalsar), som fördes hit, kan detsamma sägas som om den första ordningens sniglar. Linné visste dock, åtminstone i sina föreläsningar, att själva djuret »ser ut som en bakfram vänd kräfta». Att borstmaskars kalkrör förväxlades med rörformiga molluskskal (Dentalium) var denna tid helt naturligt, likaså att, som det tyckes, foraminiferer (efter gamla bilder) uppfattades som »Nautilus».

Den tredje ordningen, Zoophyta (»djurväxter»), var obestriddligen hopfogad av djur tillhörande tre vitt skilda grupper: nässeldjur (medusor av olika slag, bland koralldjuren sjöpennor, som således ej räknades till växtriket), mollusker (nakna snäckdjur och nakna bläckfiskar), tagghudingar. Det kan nog sägas att det väsentliga skälet var att de inte tycktes passa i någon av de övriga ordningarna; diagnosens »lemmar» eller »utstående delar», som Linné översatte »artus» i sina föreläsningar, voro av helt olika slag. Alla dessa djur voro havsdjur. Den unge Linné kunde inte ha någon nämnvärd erfarenhet av sådana utan byggde övervägande på magra uppgifter och stundom goda, stundom mycket grova bilder i äldre litteratur. Själv ägnade han sig naturligt nog huvudsakligen åt

högre växter, ryggradsdjur och insekter. — Koralldjur, mossdjur och spongier räknade han ännu till växtriket; han hade säkerligen sett endast eller nästan endast torkade skelett.

Sammanfattningsvis kan om Linnés första zoologiska system sägas att det var genialt genom sin enkla och logiska uppbyggnad och genom urskiljandet av fem nästan alltigenom eller åtminstone till övervägande del (Insecta) naturliga huvudavdelningar, som kallades klasser, vartill så fogades en nödvändigtvis allt annat än enhetlig sjätte klass. Detta system betydde en vändpunkt i den zoologiska systematikens och därigenom i hela zoologiens utveckling också genom att helt frångå kroppsstorleken och levnadssättet såsom indelningsgrunder. Detta hade i några fall viktiga konsekvenser för systemets utformning inom klasserna. Här om gäller i övrigt vad som ovan med rätt små variationer sagts om de särskilda klasserna och ordningarna: Linnés system inom klasserna innehåller utom sloandet av kroppsstorleken och levnadssättet beaktansvärda men till stor del icke alltför genomgripande, stundom i grunden ganska små reella förbättringar av den otympliga gruppering som försökts tidigare, särskilt av Ray. I en del enskildheter företer hans första system uppenbara svagheter, vilket knappast kan förvåna; han var som zoolog självlärd och ännu en relativ nybörjare, och hans strävan efter vad vi kalla ett naturligt system motverkades av en benägenhet att i den logiska enkelhetens intresse lägga huvudvikten vid likheter och olikheter huvudsakligen i ett organ. Detta var åtminstone tillsvidare en styrka; om han hade försökt ett allsidigare bedömande, skulle resultatet utan tvivel ha blivit ett sämre system — eller intet system alls.

Med sina svagheter var Linnés system av 1735 en grundval för den kommande tidens, ja man kan egentligen säga för all framtids zoologiska systematik. Resultatet var naturligtvis beroende av vem som närmast skulle komma att bygga vidare på denna grund. Det var — lyckligtvis — Linné själv som gjorde det.

Systema naturae 1740 och 1748 (andra och sjätte upplagorna)

I Systema naturae andra upplaga är djursystemet nästan oförändrat. Bland däggdjuren ha näbbmössen (Sorex) skilts från gnagarna, vilket gör denna grupp fullt enhetlig, men man möter dem icke utan förvåning i Jumenta, således i sällskap med elefanter och hästar. Bland »insekterna» ha skorpionerna utbrutits ur Hemiptera (skinnbaggar) och placerats i Aptera tillsammans med övriga spindeldjur, vilket är en förbättring. Ordningen Angioptera kallas nu Gymnaptera. Sjöborrarna ha skilts från övriga tagghudingar och tilldelats Testacea, vilket är en försämring.

Även sjätte upplagan är i allmänhet, dock med undantag för insekterna, föga förändrad, ehuru en del förut ej nämnda djur ha tillagts. De tidigare ej nämnda »edentaterna» Myrmecophaga (myrslokar) och Manis (myrkottar) bilda en ny ordning Agriæ; detta kan ju sägas vara en förbättring, men de med myrslokarna

besläktade sengångarna¹ anslutas fortfarande till aporna. En förbättring är i viss mån också att pungråttorna ha flyttats från rovdjuren till gnagarna, där de dock blott ytligt sett kunde tyckas passa bättre. Bland fåglarna slopas ordningen *Macrorhynchae* (långnäbbade), och dessa fåglar föras till snäpporna, dit de in i sen tid ha räknats. *Amphibia* delas i *Serpentia* (ormar) och *Reptilia* (krypare), vilket är en skenbar förbättring. Insektsystemet är grundligt reviderat genom att den heterogena ordningen *Angioptera* (*Gymnaptera*) upplöstes i fyra ordningar, av vilka tre äro fullt naturliga och ännu bestå: *Neuroptera* (sländor av flera slag liksom i ed. 10), fjärilar, steklar (även myror, som flyttats hit från *Hemiptera*), tvåvingar. Ordningen *Aptera* är lika heterogen som förut (skorpionerna förda hit liksom i ed. 2). I klassen *Vermes* äro ordningarna *Reptilia* och *Testacea* sig nästan lika (den förstnämnda är utökad med *Lumbricus maximus* = *Arenicola*, sandmask, och *Fasciola*, levermask). Bland *Zoophyta* möter man några nyheter (*Hydra*, *Aphrodita* m.fl.), och dit ha flyttats sniglarna (*Reptilia* i ed. 1) och *Scolopendra marina* = *Nereis* (*Insecta* i ed. 1); *Penna marina*, sjöpennan, har fallit bort. En viktig nyhet är att ordningen *Lithophyta* har flyttats hit från växterna. Den omfattar några kolonibildande nässeldjur (koraller av olika slag, hydroidpolyper) och mossdjur. Utom *Tubipora* och *Madrepora* flyttades de i ed. 10 till *Zoophyta*. Spongier och korallen *Iris* nämnas i ed. 6 varken här eller bland växterna.

Det i Linnés föreläsningar i zoologi 1748 och 1751 följda systemet överensstämmer med sjätte upplagens (många intressanta tillägg och detaljer, se Lönnbergs utgåva och kommentarer).

Systema naturae 1758 (tionde upplagan)

När Linné utarbetade sin tionde upplaga av *Systema naturae*, hade icke blott hans 1735 begränsade erfarenhet av Sveriges fauna starkt vidgats, vilket visar sig särskilt i hans 1746 utgivna *Fauna svecica* (första upplagan) och snart därefter i *Systema naturae*s sjätte upplaga; han hade även lärt känna flera svenska samlingar och genom lärjungar och korrespondenter erhållit samlingar och enstaka djur från mer eller mindre avlägsna länder. Dessutom hade rätt mycket litteratur utkommit under de senaste årtiondena; Linné byggde nu liksom tidigare i stor utsträckning på beskrivningar och bilder i litteraturen. Han hade således nu ett oerhört mycket större material till sitt förfogande. Medan i första upplagan av *Systema naturae* 549 djurformer nämndes², var antalet i sjätte upplagan 1174

¹ Den förvillande uppgiften (ännu i ed. 10) att den tvåtåiga sengångarens hemland är Ceylon beror icke, som Lönnberg (Linnés förel., s. 374) misstänker, på att Linné influerats av att en trädklätrande halvapa med ett liknande namn (*tardigradus*) är från Ceylon utan är ett misstag av Seba. Linnés uppgifter om exotiska ryggradsdjur äro oftast hämtade ur litteraturen.

² Här i ingå 9 till växtriket räknade *Lithophyta* (koraller m.m.). En alg och »*Microcosmus*» ha frånräknats. I ett par fall anges vid ett namn »några arter».

12. FELIS. *Dentes Primores æquales.*
Molares terni.
Lingua retrorsum aculeata.
Ungues retractiles.

- Leo. 1. F. cauda elongata, corpore helvulo.
 Felis cauda elongata floccosa, thorace jubato. *Syst.*
nat. 6. p. 4. n. 1.
 Leo. *Gesn. quadr.* 572. *Aldr. dig.* 2. *Jonst. quadr.* 72.
Dodart. act. 1. t. 1. & 7. t. 7. *Raj. quadr.* 162.
Habitat in Africa.
 Color luteo-rufus. Fons quadrata. Cor maximum. Ma-
 ris Thorax hirsutus Caudaque floccosa.
 Segnis, esuriens prædatur de Equis et majoribus quadru-
 pedibus, nec nisi famelicus homine; fugatur accensa
 flamma; canibus coercetur. Retro mingit & coit?
 Rugitus horrendus a tracheæ annulis integris im-
 bricatis.
 Anatome. E. N. C. d. 1. a 2. *obs.* 6. *Earth. act.*
 1671. n. 17.

- Tigris. 2. F. cauda elongata, corpore maculis omnibus virgatis.
Syst. nat. 4. n. 2.

Ur däggdjurssystemet i Systema naturae tionde upplaga, 1758: början av släktet Felis.
 Faksimile.

(ev. ytterligare några; inga spongier) och i tionde upplagan 4387¹. Denna be-
 tydande ökning av materialet var naturligtvis ett stort vetenskapligt framsteg
 och oftast en fördel för systemets uppbyggande. På samma gång ökades dock,
 särskilt i fråga om lägre djur med nästan okänd eller ej förstädd byggnad, riskerna
 för misstag och felplaceringar.

En sammanträngd men relativt detaljerad översikt av tionde upplagens
 djursystem lämnas s. 46–49. Den något initierade torde förstå när ett namn (ofta
 i parentes) har begagnats av Linné och när det är en upplysning om vilket djur
 eller vilken grupp som åsyftas. För övriga eventuella läsare ha utan tvivel en-
 dast de stora huvuddragen intresse.

Tionde upplagens klasser äro desamma som de som urskilts redan i den första,
 23 år tidigare.

Däggdjuren, här för första gången kallade *Mammalia*, äro nu indelade i åtta
 ordningar. Den tidigare ordningen Anthropomorpha, som nu kallas Primates
 (»herredjur», som Haeckel långt senare sade), är befriad från sengångarna men
 har i stället fått ett annat, lika främmande inslag, nämligen fladdermössen
 (flyttade från rovdjuren); vad som förledde Linné härtill var tydligen, som
 Lönnberg (Linné säs. zool., s. 21) har påpekat, mjölkkörtlarnas läge och att

¹ Antalet upptagna djurarter är 4390. När 11 till växtriket räknade spongier tilläggas men 14 till
 Zoophyta och (1 fall) Lithophyta förda alger frånräknas, erhålles antalet 4387.

Linnés *Lemur volans* (pälsfladdraren) tycktes honom stå nära vad som senare kallats halvapor och vara en förmedlande länk. I en ny ordning kallad *Bruta* ställdes dels »edentaterna»: sengångare (flyttade från den första ordningen), myrslokar och myrkottar (*Agriæ* i ed. 6), dels elefanter och sjökor, som Linné trodde båda sakna framtänder. Den tredje ordningen, *Ferae* (rovdjur), har nu, sedan pungråttor (redan i ed. 6), mullvad, igelkott, bältor och fladdermöss avskilts, blivit fullt naturlig, vilket var en utomordentligt stor förbättring. En ny fjärde ordning, *Bestiæ*, var däremot allt annat än en förbättring; den gör nästan intryck av ett konglomerat av allt som inte passade någon annanstans: svin (från *Jumenta*), bältor (från rovdjuren), insektätare (igelkottar och mullvadar från rovdjuren, näbbmöss från gnagarna eller andra upplagens *Jumenta*), pungråttor (från rovdjuren, senast från gnagarna). Med ordningen *Glires*, gnagarna, hade först näbbmössen, senare pungråttorna förenats; nu har den i stället fått ett annat, mycket överraskande påhäng, nämligen noshörningen. Ordningen *Pecora* är alltså enhetlig och omfattar idisslarna. Ordningen *Belluæ* innehåller en del av den tidigare ordningen *Jumenta*, nämligen hästdjur och flodhäst, vilken sistnämnda naturligtvis inte passade där.

Den största nyheten i däggdjurssystemet och på sin tid en verklig sensation är att valarna nu överfördes till däggdjuren. Detta var en konsekvens av vad Linné både vetat och framhållit tidigare, ehuru han då varit alltför bunden av traditionen för att vilja företaga en så radikal och uppseendeväckande åtgärd. Motiveringen hade han givit förut i sjätte upplagan: valarna äro i sin inre byggnad »snarare däggdjur (quadrupedia) än fiskar»; lungorna, respirationen, spennarna, penis, det levande fostret etc. visa detta. Det bör uppmärksammas att Linné i detta viktiga fall helt byggde på den inre anatomen, vilket i allmänhet inte var hans styrka. Att valarna fingo utgöra en särskild däggdjursordning, *Cetae*, var självklart, liksom också att sjökon, *Manatus*, fick följa med vid valarnas förflyttning till däggdjuren. Det vittnar om Linnés klarsyn att han därvid helt skilde sjökon från valarna, bland vilka den förut bildat ett släkte jämställt med valsläktena. Att etablera en särskild ordning för dessa vattendjur föll ej Linné in, och var skulle han då göra av dem? Det var saknaden av framtänder som kom Linné att föra dem till *Bruta*; de skulle ha passat lika illa eller sämre i någon av de övriga ordningarna.

Av de åtta ordningarna i tionde upplagens däggdjurssystem är det icke mindre än sex som äro antingen fullt naturliga och alltså bestående (rovdjur, *Pecora* och valar) eller övervägande enhetliga men med ett enda främmande inslag (*Primates*, gnagare och *Belluæ*). Dessa onaturliga inslag få med hänsyn till tidens zoologiska kunskaper och framför allt till tidigare försök att ordna dessa djur icke bedömas alltför strängt. Detsamma kan i viss mån sägas om ordningen *Bruta*, där det är elefanterna och *Manatus* som verka stötande. Ordningen *Bestiæ* är obestridligen rätt otillfredsställande. Vid en jämförelse med Ray kan, som förut betonats, till dennes förmån anföras att han samman-

förde alla hovdjur. Att Linné skilde på idisslare och hästdjur var emellertid en mycket naturlig och starkt motiverad distinktion. Det är uppenbart att detta nya däggdjurssystem nästan alltigenom (med undantag för Bestiae) är mycket överlägset det Linné hade givit 23 år tidigare i första upplagan. Detta är ju helt naturligt. Märkligare är att detta system med de undantag som ovan påpekats är ett förträffligt system även sett i ljuset av vår tids kunskaper och uppfattning. De väsentligaste nyheter som senare tillkommit sammanhånga med att pungdjuren på Linnés tid voro nästan (utom pungråttorna i Amerika) och de äggläggande kloakdjuren helt okända.

Fåglarna indelas i tionde upplagan liksom i den sjätte i blott sex ordningar; det är den lilla ordningen Macrorhynchae som har indragits. De övriga äro desamma som i föregående upplagor men ha delvis en förändrad omfattning. Vid bedömandet av detta fågelsystem får man ej se det i ljuset av vår tids uppfattning av fåglarnas släktskapsförhållanden, som har vunnits genom intensiv forskning under flera årtionden och resulterat bland annat i en stark splittring av de gamla ordningarna; det vore att kräva mera av Linné än av en nutida genomsnittszoolog utan djupa insikter i den moderna fågelsystematiken. Man bör jämföra Linnés system närmast med det som var allmänt antaget till fram mot 1800-talets slut.

Ordningen rovfåglar är i tionde upplagan befriad från papegojorna, som redan Ray räknat till sina Uncungues. Denna viktiga förbättring motväges dock av att nu hit fördes törnskator, sidensvansar och några andra tättingar. Ordningen Picae, grundad framför allt på en mycket allmän likhet i näbbens form, var redan i de föregående upplagorna mycket heterogen. Den fick nu mottaga papegojorna och dessutom flera andra nya tillskott (kråkfåglar och andra tättingar, kolibrifåglar m.m.); översikten s. 46 talar här för sig själv. Lönnberg anför som försvar för denna ordning att Picae under namn av partåiga utgjort »ett intill senaste tider bestående begrepp», men sanningen är nog att ordningen Picae här är en ännu brokigare blandning än i första upplagan. Ordningarna Anseres (den gamla kollektivgruppen simfåglar) och Scolopaces (vadare) voro däremot liksom redan 1735 väl motiverade denna tid, bortsett från att strutsarna flyttats till Scolopaces från hönsfåglarna, bland vilka de naturligtvis passade lika illa. Vi böra hålla Linné räkning för att han inte splittrade sitt system i alltför många små grupper; i detta fall kan man ju tycka att han var alltför återhållsam, men han hade aldrig undersökt eller ens sett en struts. Gallinae, hönsfåglarna, voro efter strutsarnas avlägsnande en fullkomligt naturlig ordning. Den sjätte ordningen, Passeres, hade samma omfattning som tidigare och således en naturlig kärngrupp av tättingar samt tre på denna tid rätt naturliga andra inslag.

I jämförelse med Ray-Willughbys indelning av fåglarna utgör Linnés system ett utomordentligt stort framsteg. För Ray spelade uppehållsort och kroppsstorlek en ännu större roll än eljest. Han urskilde rovfåglar och papegojor, sump-

fåglar och simfåglar, men det hela är blott en ansats till ett system. Vad Linné beträffar kan man utan tvekan instämma med Lönneberg, vars framställning dock har en väl stark prägel av apologi, i att Linné — trots ordningen Picae, bör det nog tilläggas — »nådde ganska långt i sitt systematiseringsförsök».

Amfibiernas, dvs. grod- och kräldjurens, system var svagt förut; nu förstörde Linné det grundligt genom att tillfoga en ordning Nantes, simmande, bestående huvudsakligen av den tidigare fiskordningen Chondropterygii, dvs. broskfiskar (hajar m.fl.), störar och nejonögon. Vad som förledde Linné till denna olyckliga åtgärd var, som Lönneberg framhåller, dels broskfiskarnas gälkammare — helt olika benfiskarnas på smala gälbågar fästade gälar — som Linné tyckte likna lungor, dels deras kopulationsorgan, som liksom ödlornas och ormarnas äro pariga. Det behöver knappast betonas att det i intet av dessa avseenden finnes den ringaste likhet. Att bryta ut broskfiskarna ur benfiskarna var dock i och för sig ett gott grepp, men detta var egentligen bara en tillfällighet. Nejonögonen och stöarna, som förut på grund av sitt broskskelett ställts tillsammans med broskfiskarna,ingo följa med vid dessas förflyttning. Att marulkfiskarna flyttades hit från benfiskarna beror kanske på en missuppfattning av deras gälapparat.

Pisces, fiskar, omfattade efter avlägsnandet av de till Amphibia förda fiskarna i tionde upplagan endast benfiskar (Teleostei) och voro således en fullt naturlig grupp. Den indelades övervägande efter bukfenornas placering eller saknad av dessa fenor. Vid bedömandet av Linné's system synes man här lämpligen kunna utgå från en relativt sen uppfattning av fiskarnas släktskapsförhållanden; resultatet blir ungefär lika »fördelaktigt» för Linné som om man jämför med ett äldre system. Till ordningen Apodes (»fotlösa») räknades icke blott ålar och de ållika darrålarna, vilket denna tid var naturligt, utan också några andra fiskar utan bukfenor tillhörande de taggfeniga (bl.a. havkatt, tobisfisk och svärdfisk) och Percosoces (Stromateus), varigenom gruppen blev onaturlig. I ordningen Jugulares (bukfenor framför bröstfenorna) sammanfördes några taggfeniga (nuvarande Jugulares) med torskartade fiskar (Anacanthini), vilket naturligtvis var en konstlad förening. Ordningen Thoracici (bukfenor under bröstfenorna) innefattade flertalet taggfeniga (inkl. Labridae) samt dels spiggar, som ända in på 1900-talet räknats till de taggfeniga, dels flundrefiskarna (Heterosomata), som ofta ännu uppföras under gruppen taggfeniga. Denna ordning var alltså mycket lyckad; vad införlivandet av de starkt ombildade flundrefiskarna beträffar, var detta dock mest tur. Ordningen Abdominales (bukfenor bakom bröstfenorna) sammanfaller kvantitativt till stor del (c. 85 procent av arterna) med den gamla gruppen Physostomi (jfr översikten s. 47). Linné hade ingen möjlighet att inse att »bengäddan» Lepisosteus, i vilken han såg en gäddart, inte är en benfisk i senare tids mening utan tillhör en annan stam av fisklika ryggradsdjur. Ordningen Branchiostegi (med avvikande gälapparat) omfattar huvudsakligen å ena sidan fastkåkade (koffertfiskar m.fl.),

å andra sidan tofsgälade (kantnålar) och andra Gasterosteiformes; härtill kommer Mormyrus (Clupeiformes). Denna ordning var ju onaturlig, men förenandet av fastkåkade och kantnålar m.fl. kunde nog på Linnés tid te sig motiverat. (I tolfte upplagan tog Linné det olyckliga steget att till Amphibia, till vilka han 1758 fört hajarna, flytta även denna fiskordning.)

Om Linnés benfisksystem kan sägas att det var banbrytande genom sin reda och klarhet och att de fyra sista ordningarna innehöllo en naturlig kärngrupp eller i varje fall voro de bästa som på zoologiens dåvarande ståndpunkt kunde urskiljas (ett av Lönnberg anfört omdöme av ichthyologen D. S. Jordan är dock en smula överdrivet). Det är egentligen förvånande att resultatet kunde bli så pass bra trots den ensidiga indelningsgrunden. Som sjätte upplagan och föreläsningarna tydligare visa, uppmärksammade Linné naturligtvis dock liksom Artedi i någon mån även andra iögonenfallande karaktärer, åtminstone fenstrålarnas beskaffenhet och gälhinnan.

Insekternas i *Systema naturae*s första upplaga givna system omgestaltades ju grundligt redan i sjätte upplagan. De där uppställda sju ordningarna bibehölls i tionde upplagan med en del förändringar av omfånget. Här behöves blott en kortfattad granskning. Ordningen *Coleoptera* var vida enhetligare 1735, då endast en annan insekt, tvestjärten, stoppats in bland skalbaggsarna. Att som nu (redan 1748) hit föra även kackerlackor och *Gryllus*, som omfattade gräshoppor och andra rätvingar samt rovskräckor, bröt sönder skalbaggsordningen och var därigenom en försämring. *Hemiptera*, skinnbaggsarna, blevo emellertid härigenom och genom att mista även andra högst disparata element (myror, en skalbagge, skorpioner) en nästan alldeles naturlig grupp; den enda främlingen i sällskapet var släktet *Thrips*, blåsfotingarna. Fjärilarna, steklarna (med vilka nu liksom 1748 myrorna införlivats) och tvåvingarna utgjorde, som förut påpekats, fullständigt naturliga grupper. Ordningen *Neuroptera* är numera uppdelad i nätvingar (*Neuroptera* och två med dem besläktade eller med dem förenade grupper »sländor») och fem ordningar sländor, men alla ha länge mer eller mindre sammanförts, och det var denna tid helt naturligt att förena dem.

Ordningen *Aptera* omfattade liksom 1735 vinglösa eller skenbart vinglösa leddjur av alla slag plus en borstmask. Antalet arter har 1758 starkt vuxit, men de flesta höra till förut representerade huvudgrupper och öka därför egentligen ej denna ordnings brokiga mångfald. Några nyheter äro mera frappanta: termiter, skorpioner (redan i ed. 6, i ed. 1 i *Hemiptera*), molluckkräfta, *Cancer* *Mantis* = krustacégruppen *Stomatopoda*; beträffande övriga nyheter se översikten s. 47.

Vad som här mest intresserar oss är de sex första ordningarna, dvs. Linnés insektssystem i trängre mening (utom *Aptera*). Detta system är trots den misslyckade utvidgningen av skalbaggsordningen en vetenskaplig prestation av hög rang. Det är sant att skalbaggar och fjärilar voro urgamla begrepp och att redan Aristoteles visste att flugor och myggor ha blott ett par vingar, men detta är något helt annat än att bygga upp ett klart system, som i väsentliga delar har

stått sig i tvåhundra år och utan tvivel kommer att begagnas under en lång framtid. Aurivillius finner att detta system genom att »i allt väsentligt» vara naturligt står över sexualsystemet för växterna. Detta är riktigt men blott den ena sidan av saken; sexualsystemet, som genom sin artificiella struktur är mycket lätthanterligare, gör i princip ej anspråk på att ge mera än en formellt oantastlig »metod». När en jämförelse göres med Linnés övriga zoologiska systematik, får åtminstone en zoolog utan entomologisk sakkunskap den uppfattningen att insektssystemet, sådant det gestaltats i tionde upplagan av *Systema naturae* (och senare i tolfte upplagan och i andra upplagan av *Fauna svecica*) är det bästa. Detta beror utan tvivel delvis på att det fanns många goda iakttagelser att bygga på (Aldrovandus, Mouffet, Swammerdam, Ray m. fl.). En annan orsak, huvudsakligen dock vid en jämförelse med amfibier-reptilier, Apta och Vermes, är att hos insekterna ett gott system kan skapas utan hjälp av den inre anatomen. En viktig faktor är att Linné, som han ofta har visat och själv uttalat, alltid hyste ett utomordentligt starkt intresse för insekterna, vilka som studieobjekt och även estetiskt tjusade honom nästan lika starkt som blomväxterna.¹ Han hyste en djup övertygelse om och insikt i insekternas betydelse för växterna och i naturens hela hushållning. Iakttagelser på blommor och på insekter, som ofta krävde förstöringsglas eller mikroskop, hade ju också tydliga beröringspunkter; för den som var van att i blommor betrakta ståndare, pistiller och de minsta detaljer låg det nära att med samma förundran över naturens fulländade inrättning undersöka insekters ben, vingar, antenner, palper och mundelar. Begränsningen visade sig, liksom så ofta, i en viss ensidighet i valet av systematiska karaktärer; mundelarna beaktades rätt litet.

I klassen *Vermes* upptogs fortfarande allt som varken var däggdjur, fåglar, »amfibier», fiskar eller »insekter», med andra ord alla ryggradslösa djur utom de sistnämnda. Av ungefär 19 (man kan räkna på litet olika sätt) numera urskilda huvudstammar falla 17 under Linnés Vermes (och dessutom litet av de två andra). Så genomgripande som olikheterna i organisation äro, och så litet som han visste om dessa djurs byggnad, är det inte förvånande att hans karakteristik är allmänt hållen och nästan intetsägande; det enda som i huvudsak står sig i den är att de icke ha »ben» eller fenor.

Vermes indelas nu i fem ordningar: Intestina, Mollusca, Testacea, Lithophyta, Zoophyta. Utom Lithophyta, som flyttats hit från växtriket, är ordningen Mollusca ny. Både i samband med tillkomsten av denna grupp och i övrigt ha många förändringar i djurens fördelning på ordningarna vidtagits. Dessutom gällde det att placera alla nytillkomna djur.

¹ Animalia per Sveciam observata, tryckt 1742 men manuskriptet förevisat i Soc. R. lit. et scient. 1/2 1739 (Kungl. Vet.-Soc. protok. 1732-1784, utg. av A. Liljencrantz; Skrift bifog. inbj. t. promot. 1957). Inledningen: »Insekterna hava varit min största njutning, för dem lågade mitt unga sinne, då jag åren 1728 till 1734 vistades i Uppsala, på deras insamlande, undersökning och beskrivning offrade jag mina lediga stunder» (övers. av Aurivillius). Jfr även Tal om märkvärdigheter uti insecterne (1739 och senare uppl.), *Fauna svecica*, *Fundamenta entomologiae* (1767) och många andra skrifter.

Ordningen Reptilia, som nu kallas Intestina (ehuru flertalet hit räknade maskar leva fritt i vatten eller jord), är utökad med några nya typer: två havsborstmaskar (sandmask, Terebellides), plattmaskar (levermask och Ligula, båda parasiter, samt planarior), skeppsmasken (musslan Teredo), ryggradsdjuret pirål. Å andra sidan ha sniglar och binnikemaskar flyttats till andra ordningar. Ordningen Testacea har i princip samma omfång som tidigare men är utom med nya typer av mollusker (»Chiton», papperssnäcka, Spirula) utökad med armfotingar (brachiopoder, uppfattade som musslor), en annan typ av havsborstmaskar än förut (Serpula penicillus = Sabella) och ett hjulddjur levande i rör (Serpula ringens = Melicerta). Lithophyta, 1735 uppfattade som växter, bilda liksom i sjätte upplagan en ordning av Vermes. Den omfattar liksom förut koraller (ej alla), marina bryozoner (mossdjur) (ej alla) och en alg; nya äro en sötvattensbryozo (»Tubipora»), en havsborstmask (»Tubipora arenosa» (= Sabellaria) och en rotatorie (hjulddjur). Spongierna fingo stanna kvar i växtriket. Tillkomsten av den nya ordningen Mollusca har starkt inverkat på omfattningen av Zoophyta (vilken grupp därför nämnes först nedan). Till Mollusca fördes de flesta av de föregående upplagornas Zoophyta: nudibranchier (nakna snäckdjur), sifonoforen (»rörmaneten») »Holothurium» (= Physalis), medusor (maneter) (scyfo- och hydromedusor), bläckfiskar utan skal, alla tagghudingar. Dessutom flyttades sniglarna (Limax) hit från Reptilia. Till Mollusca räknades också flera ej i första men delvis i sjätte upplagan nämnda djur: havsborstmaskar (Nereis, Aphrodita, således andra än de ovan nämnda; »Scolopendra» = Nereis marina dock ännu räknad till Insecta), en sötvattensoligochet (»glattmask»), ektoparasitiska kopepoder (»hoppkräfter») (Lernaea), aktinier (sjöanemoner), en priapulid, salpor (ett slags pelagiska manteldjur), en kammanet (se närmare översikten s. 48). Begreppet »mollusk» har, som man genast ser, en helt annan innebörd än den fick senare, då snäckor och musslor och andra skalbärande »blötdjur» blevo kvantitativt dominerande och allt som inte hör ihop med dem utrensades. Av den gamla ordningen Zoophyta finnes i den nya upplagan ingenting kvar mer än den vanliga sjöpenne (och inbillningsfostret Microcosmus)! Ordningen indrogs dock ej, utan kadrerna fylldes genom rekryteringar från andra håll: hornkoraller, läderkorall och en del marina bryozoner från Lithophyta; binnikemaskar från Reptilia; andra Pennatularia än sjöpennor och en lång rad andra nyheter (ett par redan i ed. 6): sötvattenspolyper, marina hydroidpolyper, Antipatharia (en art), många andra marina bryozoner än från Lithophyta, en sötvattensbryozo, ektoparasitiska kopepoder (Pennatula e.p.), rotatorier (hjulddjur), infusionsdjur (encelliga!) (klockdjur), växtflagellaten Volvox, alger (se närmare översikten s. 49). Ordningen Zoophyta, »djurväxter», fick alltså i tionde upplagan ett nästan helt nytt innehåll — ett verkligt konststycke, kan man säga, men det sammanhängde med en helt förändrad uppfattning av begreppet »djurväxter». Tidigare var karakteristiken »försedda med utskott», dvs. tentakler (i sjätte uppl. »naken kropp med utskott»). Nu löd den: Sammansatta djur,

växande fram liksom blommor (efflorescentia; det svåröversättliga ordet syftar på de oftast genom en tentakelkrans blomlika delindividerna). Stammen levande (växande) som en växt (vegetans, också svåröversättligt). I översikten av Vermes står: »Plantae vegetantes» med levande blommor (floribus animatis, här ungef. = »djurblommor»). I inledningen till Vermes förklaras att Zoophyta stå »på gränsen mellan djur och växter».¹ Att de allt annat än växtlika binnikemaskarna flyttades över till denna ordning från Reptilia-Intestina var, som Lönnberg har påpekat, en konsekvens av den vikt Linné fäste vid att Zoophyta äro »sammansatta», vilket ju de vanliga binnikemaskarna genom sin kedjebildning äro.

Det är lätt att kritisera Linnés indelning av Vermes. Från nutida zoologisk synpunkt äro de fem ordningarna mer eller mindre, de flesta i hög grad, onaturliga. Denna synpunkt är dock icke rättvis. Vad som numera är välbekant och förefaller självklart, var för tvåhundra år sedan nästan okänt och höljt i dunkel. De ryggradslösa djurens byggnad var med undantag för insekternas strängt taget fullkomligt obekant; vad man kände till var åtskilliga djurs utseende, snäckors och andra skalbärande djurs skal, korallers och en del andra havsdjurs skelett. Om Linné hade ägnat sig övervägande åt studiet av Vermes och försummat växter och högre djur — en fantastisk tanke —, skulle han troligen ha skapat ett litet bättre men inte mycket bättre system. Det kan likväl vara skäl att dröja ett ögonblick vid de viktigaste misstagen i Linnés indelning av Vermes; de belysa både den helt otillräckliga grund han hade att bygga på och hans vetenskapliga metod.

Var och en av de fem ordningarna innehåller djur, som inte ha det ringaste samband med varandra. Intestina utgöras dock huvudsakligen av djur vilka, som förut har påpekats, till fram emot vår egen tid förenats till en grupp »maskar» (Vermes, således i en mycket mera inskränkt betydelse än Linnés klass). (Om pirålen se nedan.) Även ordningen Testacea är från liknande synpunkter begriplig. Den har en kärngrupp av skalbärande mollusker plus brachiopoder (armfotingar), som rätt länge betraktades som musslor. Tillskottet av balanider (havstulpaner), kalkrör av havsborstmaskar (något lika Dentaliumrör), foraminiferer m. m. gör ju denna ordning till ett konglomerat, som är förklarligt genom att huvudvikten lades vid de förkalkade eller på annat vis hårda delarna. Lithophyta utgöras alldeles övervägande av koraller och bryozoeer (mossdjur) med i någon mån liknande habitus och skelett. Ordningarna Mollusca och Zoophyta äro däremot sammansatta av från vår synpunkt helt olikartade element ur åtta respektive sex av djurrikets huvudstammar (den förra

¹ Redan i ed. 6 (1748) räknade Linné dock de 1758 till Zoophyta förda djuren utan reservation till djurriket (de räknades dit redan 1735 utom dåvarande Lithophyta). Att de 1758 sades stå på gränsen mellan djur och växter var delvis en kvarleva av den förlinneanska uppfattningen; i övrigt var skälet icke delindividernas (polypernas etc.) blomlikhet utan koloniernas förgrenade, växtlika stam och den svaga eller ej säkert iakttagna känslan och rörligheten. Linnés uppfattning belyses klarast i dissertationen *Animalia composita*, 1759: Zoophyta [obetydligt ändrad omfattning] komma mycket närmare växterna [än Lithophyta] däri att de delvis ha rötter, delvis ledade grenar osv.

mollusker, borstmaskar, Priapulidea, kräftdjur, tagghudingar, manteldjur, nässeldjur, kammaneter, den senare nässeldjur, mossdjur, kräftdjur, hjuldjur, plattmaskar [binnikemaskar], urdjur, dessutom alger).

»Det värsta» från vår synpunkt är dock icke detta utan att klart besläktade, delvis närstående djur, och detta gäller hela klassen Vermes, återfinnas inom olika ordningar: mollusker inom Mollusca och Testacea (de förra utan, de senare med yttre skal; dessutom en art i Intestina); nässeldjurspolyper (aktinier, koraller etc.) inom Mollusca, Lithophyta och Zoophyta; mossdjur inom Lithophyta och Zoophyta; maskar i 1800-talszoologiens mening inom alla fem ordningarna; nära besläktade parasitiska kopepoder inom Mollusca och Zoophyta osv. Att märka är dock att en stor djurgrupp, tagghudingarna, hålles ihop inom en ordning, Mollusca.

Omvänt innehålla flera av Linnés släkten arter, som i verkligheten tillhöra helt olika djurgrupper: *Teredo*: mussla (skeppsmask), polychet. *Priapus*: nässeldjur (aktinier), priapulid. *Holothuria*: nässeldjur (sifonoforer), manteldjur (*Salpa*). *Medusa*: medusor av olika slag, kammaneter. *Nautilus*: mollusker (pärlbåt, snäckor), foraminiferer. *Serpula*: havsborstmaskar (kalkrör av serpulider, *Sabella*), musslor, snäcka, rotatorie, foraminifer. *Tubipora*: orgelkorall, mossdjur, havsborstmask. *Millepora*: hydrokoraller, stenoraller, mossdjur. *Madrepora*: stenoraller, ädelkorall, mossdjur, två alger. *Isis*: hornkoraller, *Gorgonaria scleraxonia* (en), *Pennatularia* (en), infusorie (klockdjur). *Sertularia*: hydroidpolyper, mossdjur. *Hydra*: sötvattenspolyp, ett mossdjur, infusorier (klock- och trumpetdjur). *Pennatula*: *Pennatularia* (sjöpenna, *Virgularia*), ekto-parasitiska kräftdjur. *Volvox*: *Volvox*, amöba. Så ytlig kännedom Linné hade om dessa djur (den var oftast byggd på avbildningar i litteraturen), voro dessa sammanföranden i allmänhet mer eller mindre förklarliga (*Priapus* och *Pennatula* te sig kanske mest förvånande). I flera fall hade ett särskiljande denna tid varit otänkbart, t.ex. mellan hydroidkolonier och bryozoa, mellan medusor och kammaneter, mellan snäckor och foraminiferer.

Det besynnerligaste i Linnés djursystem av 1758 är placeringen av pirålen, *Myxine*, i Vermes, där den ställdes i ordningen Intestina tillsammans med maskar av olika slag. Den hade tidigare (Ray, i Sverige Artedi) sammanförts med nejonögonen och liksom de räknats till fiskarna, vilket sedermera har varit vanligt ända fram till slutet av 1800-talet. Linné flyttade pirålen till maskarna. Denna åtgärd, som var noga övervägd, kastar ljus över den stelt artificiella sidan av hans systematiska metod, som när det gällde djur med uppenbara anknytningar till andra brukade motverkas av hans intuition och goda omdöme. Motiveringen till sin placering av pirålen hade han givit 1754 i Museum Adolphi Friderici, där en god bild och beskrivning av djurets yttre lämnas. Det förklaras här att pirålen omöjligt kan vara ett nejonöga, emedan den ej har gälöppningar på sidan, och icke ens en fisk, emedan fenorna sakna strålar; snarare kunde den vara en orm, men det kan den på grund av sina underliga »kåker» inte heller vara.

Någonstans i systemet måste den få plats, och så blev det i Vermes. Linné var så bunden av en enda karaktär, nejonögonens sju gälöppningar, att pirålen för honom blev en jättelik mask. Om han hade dissekerat framändan, skulle han ha hittat sex gälsäckar, men han ville naturligtvis inte skära i ett museiexemplar.

Ett för en nutida zoolog förbryllande, nästan chockerande drag i Linnés Vermes-system är att det för djur med kalkskal eller hårda skelett helt bygger på dessa hårda delar — vilket så länge just ingenting annat var bekant var naturligt — medan »djuret» (animal), dvs. mjukdelarna, i stor omfattning förklarades vara ett djur med annan plats i systemet (så redan i ed. 6). Om Testacea heter det i den allmänna karakteristiken att djuren äro Mollusca och skyddas av ett skal. Inom denna ordning lämnas följande uppgifter (i några fall ingen uppgift, emedan intet eller föga var känt). Musslor utom en: animal Tethys (=Aplysia etc.); Pinna: animal Limax (=snigel). Alla snäckor: animal Limax. Bläckfiskar med yttre skal (Argonauta och Nautilus [pärlbåt]): animal Sepia (=bläckfiskar utan yttre skal). Chiton: animal Doris (=naket snäckdjur). Lepas (skal av kräftdjuren havstulpaner [Balanus¹] och långhalsar [Lepas]): animal Triton. Serpula (kalkrör av serpulider [en familj havsborstmaskar] m.m.): animal Teredo, tillhörande icke Mollusca utan Intestina. Av de »sammansatta» (kolonibildande) Lithophyta har vart och ett av de tre släkten koralldjur som 1758 räknas hit sin typ av djur. Tubipora (orgelkoraller m.m.): animalia Nereides (=havsborstmaskar m.m.). Madrepora (stenkoraller, ädelkorall): animalia Medusae (=medusor av olika slag). Dessa två typer äro således Mollusca. Mil-lepora (hydro- och stenkoraller, mossdjur): animalia Hydrae (=kolonibildande hydroidpolyper m.m.), således tillhörande Zoophyta. Slutligen förklaras att bland Zoophyta ha Tubularia, Eschara och Sertularia flores (»blommor») Hydrae men Alcyonium flores Medusae.

Vad menade Linné med denna »dubbla bokföring»? Han hade alldeles klart för sig att de hårda delarna bildas av djuren (detta säges om Lithophyta redan i ed. 6, om Testacea uttryckligen i föreläsningarna). Det skulle kunna vara tänkbart att han endast menade att de mjuka djuren, som bilda skalet eller skelettet, likna Tethys, Limax, Hydrae osv. Ingenting som antyder något sådant säges dock, och av föreläsningsanteckningarna framgår tydligt att han med Tethys etc. avsåg de av honom urskilda släktena. Under Testacea säges det i dessa anteckningar att man tillförne har skilt dem efter skalen, »men Herr Archiatern har börjadt en ny method, at skilja dem efter djuren, som bo i skalen». Säkertligen menade Linné ej att bryta sönder ordningarna Testacea och Lithophyta och fördela arterna på släkten inom Mollusca, Intestina och Zoophyta; detta skulle ännu länge förbli utförbart eller ha skapat en hopplös förvirring. Han var också alltför bunden vid särskilt skalformernas möjligheter att ge en klar och

¹ Balanus nämnes både under Testacea (Lepas, 4 arter) och under Mollusca under namnet Triton littoreus, som felaktigt antages bo i hål i klipporna. Märkligt är att i Fauna svecica (1746) även mjukdelarna av sistnämnda art nämnas under Lepas (ed. 2, 1767, L. balanoides).

praktiskt användbar indelning. Det kan ju sägas att Linné, som sedan långt tillbaka visste att hans sexualsystem var artificiellt (Syst. nat. 1735, Observ. in Regnum veg. 12), indirekt erkände att Testacea och Lithophyta voro onaturliga grupper och att hela indelningen av Vermes var artificiell och ett provisorium, men om han gjorde detta fullt klart för sig är osäkert. Beträffande Lithophyta frågar man sig om han verkligen menade att Tubipora och Madrepora egentligen tillhörde medusorna, således Mollusca, men Millepora hydrorna. Ännu orimligare är att Linné, som fäste så avgörande vikt vid att Zoophyta äro »sammansatta» att binnikemaskarna fördes dit, när han förklarade att Alcyoniums »blommor» äro medusor, skulle ha haft en tanke på att dessa läderkoraller egentligen hörde till Mollusca. Man får det intrycket att han, sedan han hade uttänkt en metod efter vilken »maskarnas» brokiga mångfald kunde ordnas, tyckte att han hade gjort sitt och inte lade ned någon möda på en konsekvent tankegång.

Linnés ovan nämnda identifieringar av »djuren» voro, icke alla men flera av dem, befogade från hans och hans tids synpunkt.¹

Systema naturae 1766–1767

I tolfte upplagan av Systema naturae 1766–68 (de zoologiska delarna 1766 och 1767) är systemet i sina huvuddrag detsamma som i den tionde, men åtskilliga smärre och ett par mera väsentliga förändringar ha företagits. Det material Linné nu hade att bemästra hade vuxit starkt, till 5 897 arter. Då föreliggande undersökning framför allt har företagits för att belysa den vändpunkt i den zoologiska systematikens historia som den tionde upplagan bildar, skulle en motsvarande analys av den tolfte bli enbart tröttnande. En koncentrerad översikt av förändringarna bör dock lämnas.

Den största förändringen inom däggdjuren är att den onaturliga ordningen Bestiae har avskaffats och dess representanter fördelats på Bruta (bältna), Belluae (svinen) och rovdjur (punggråttor, insektätarna igelkott etc.). Sammanförandet av de sistnämnda med rovdjuren var naturligtvis högst misslyckat. En, men endast en enda, fladdermus bröts ut ur primaterna och fördes (under namnet Noctilia americana) till gnagarna; Linnés omdöme och ofta goda intuition fingo här helt vika för hans formalistiska tendenser. Mera lyckat var att gnagarna befriades från noshörningarna, som fördes till Belluae. Fågelsystemet är nästan oförändrat; en »Sturnus» och en »Fringilla» ha flyttats

¹ Chiton: Doris; alla snäckor: sniglar; hydroidpolyper + mossdjur, Millepora: Hydra. Tolkningen av pärlbåtens och papperssnäckans »djur» som bläckfiskar var ett vackert resultat. Identifieringen av musslornas mjukdelar med nakna marina snäckdjur visar att Linné knappast sett på vad som finnes innanför skalen. Jämförelsen av Madreporas och Alcyoniums delindivider med medusor är inte lyckad. När Tubiporas djur sägas vara borstmaskar (Nereides), är det blott T. arenosa = Sabellaria som avses. Identifieringen av Serpulas djur med Teredo är överraskande, men T. lapidaria är en borstmask. (I föreläsningarna men ej i Syst. nat. ed. 10 identifieras även Dentaliums djur med Nereis; som Lönnberg har påpekat, är detta riktigt för vissa hit förda rör.)

från Passeres till Picae, och några nya släkten ha tillkommit, (bl. a. *Didus*, dronten). Den som amfibieordning misslyckade gruppen *Nantes* blev nu ännu konstigare genom att ett antal benfiskar fördes hit: sjurygg från *Thoracici*, flera släkten från *Branchiostegi* (*Balistes*, *Ostracion* m.fl.). Bland fiskarna (*Pisces*) slopades ordningen *Branchiostegi*; det efter den nyss nämnda flyttningen återstående släktet (*Mormyrus*) fördes till *Abdominales* (en viktig ny typ bland dessa är *Amia*). *Ophidion* har flyttats från *Jugulares* till *Apodes*. På det hela taget är ryggradsdjurens system knappast förbättrat, snarare tvärtom. Insekternas system är i huvudsak oförändrat, men skalbaggar ha blivit nästan enhetliga genom att kackerlackor samt rovskräckor och rätvingar (*Gryllus*) ha avlägsnats; de placerades bland *Hemiptera* (skinnbaggar), som därigenom blevo mera heterogena.

I klassen *Vermes* möter man en viktig nyhet: spongierna (svampdjuren) ha flyttats från växtriket till djurriket, där de föras till *Lithophyta*. Övriga förändringar äro rätt oväsentliga men böra för fullständighetens skull nämnas; de ha ej ökat, snarare i ett par fall något minskat den brokiga mångfalden. Från *Intestina* har »*Furia*», som alltfjämt släpas med, flyttats till *Zoophyta*; av de två *Teredo*-arterna har den ena (*T. lapidaria*, nu kallad *Terebella*) flyttats till *Mollusca*, den andra (*skeppsmasken*) till *Testacea*, vilket var ett framsteg. Från *Mollusca* har kammaneten *Medusa Beroe* flyttats till *Zoophyta* (sl. *Chaos*). Bland *Lithophyta* har en *Tubipora* (*T. Urceus*) flyttats till *Zoophyta* (sl. *Vorticella*), en annan (*T. arenosa*) till *Testacea* (*Sabella* [= *Sabellaria*] *alveolata*) (*T. repens* synes ha uteslutits); av det stora släktet *Madrepora* ha två arter flyttats till *Zoophyta* (*M. Acetabulum* till sl. *Tubularia*, ädelkorallen till sl. *Isis*). Ordningen *Zoophyta* har endast fått nya tillskott, nämnda ovan. Dessutom ha åtskilliga omplaceringar företagits inom ordningarna och nya släkten bildats, t.ex. i *Mollusca* släktena *Actinia*, *Laplysia* och *Ascidia* (för tidigare ej nämnda manteldjur), i *Zoophyta* släktet *Chaos* (för diverse mikroorganismer).

Ett sammanfattande omdöme om Linnés djursystem i tionde (och tolfte) upplagan av *Systema naturae* är knappast behövt. Det är tillräckligt att för ett ögonblick återvända till en jämförelse med det botaniska sexualsystemet. Detta är genom sin artificiella konsekvens på samma gång mera stelt och mera fulländat. I princip är det ofelbart. Det gällde här egentligen bara att överallt använda samma enkla verktyg. För djuren fanns intet sådant enkelt verktyg. Här måste, för att fortsätta med den litet haltande bilden, olika verktyg begagnas i olika djurgrupper, helst också mera komplicerade verktyg, det vill säga hänsyn måste tagas till olika organ i olika grupper och helst till flera organ i varje grupp. Därigenom kunde i princip ett system erhållas, som återspeglade de verkliga sambanden, det vill säga släktskapsförhållandena. Uppgiften var oerhört svår och vid denna tid omöjlig att lösa mer än i mycket begränsad omfattning och i ytterst grova drag. Man kan inte förtänka Linné att han lade alltför ensidig vikt vid vissa organ och karaktärer. Detta var så mycket naturligare som hans klart medvetna mål i zoologien framför allt var att skapa en logisk, redig och praktiskt användbar indelning av djuren. Hans tankar om »samband» och »släktskap» i den levande naturen¹ gällde självfallet icke blott växterna utan

¹ Jfr N. von Hofsten, Linnés naturuppfattning, *SLÅ* 41, 1958 (1959), s. 18, 24 ff., och samme förf.: *Linnaeus's Conception of Nature*, *K. Vetensk.-Soc. årsbok* 1957 (1958), s. 73, 86 ff.

också djuren, men han hann hos dem aldrig fram till en lika medveten strävan efter ett naturligt system som i botaniken (de naturliga växtordningarna i *Genera plantarum* ed. 6, 1764). Att Linnés djursystem i många fall blev så bra som det blev, vittnar om en vetenskaplig intuition och fantasi, som kunde leda honom vilse men var en stor tillgång genom att skänka ett levande innehåll åt hans böjelse för rent logisk klassificering.

Rays system

SANGUINEA

Pulmone respirantes (lungandande).

COR DUOBUS VENTRICULIS (två hjärtkammare).

Vivipara (levande ungar).

I. Aquatica (vattendjur); »Cetaceum genus»: Valar.

II. Terrestria (landdjur); Quadrupedia (fyrfotadjur).

1. Ungulata (Hovdjur).

A. Solidipeda (entåiga): Hästdjur.

B. Bisulca (partåiga): a. Idisslare. b. Svin.

C. Quadrisulca (fyråiga): Noshörning, flodhäst.

2. Unguiculata.

A. Fot tvåklugen: Kamel.

B. Fot flerklugen.

B₁. Tår ej skilda: Elefant.

B₂. Tår skilda.

a. Apor.

b. Smalare klor.

b₁. Flera skärande framtänder; Carnivora (rovdjur). Större: katt-
djur + björn, hunddjur, större mårddjur, sälar (med »Equus
marinus», valross), Manatus (sjöko). Mindre: mindre mårddjur.

b₂. Två framtänder förlängda; växtätare: gnagare.

b + . Anomala: Insektätare, »trögdjur» (bältor, myrslokar, myrkott,
sengångare), fladdermöss.

Ovipara; Aves: Fåglar.

I. Terrestres (landfåglar).

1. Uncungues. Näbb och klor krökta.

A. Carnivora et rapaces (rovfåglar). 1. Diurnae (dagrovfåglar), indelade i
större (örnar, gamar) och mindre (hökar, falkar etc. + törnskator).

2. Nocturnae (ugglor och nattskärra).

B. Frugivora, Psittaci: Papegojor.

2. Rectungues. Näbb och klor rakare.

A. Större: Kråkfåglar, hackspettar, hönsfåglar, duvor, trastar m.m.

B. Mindre: Aviculæ (»småfåglar»). a. med smal, b. med tjock näbb.

II. Aquaticae (vattenfåglar).

1. Sumpfåglar.

A. Större (trana, hägrar). B. Mindre, med lång, medellång och kort näbb
(flertalet vadare).

2. Simfåglar.

A. Fissipedes: Lommar, några vadare.

B. Palmipedes, indelade efter tårnas antal och beskaffenhet: många sim-
fåglar.

C. Palmipedes latirostres: många simfåglar.

COR UNICO VENTRICULO (en hjärtkammare): Grodor och sköldpaddor; ödlor inkl.
krokodiler och stjärtamfibrier; ormar.

Branchiis respirantia (gälandande). Fiskar (utom valar) [Syn. meth. anim. quadrup.])
VIVIPARI, broskfiskar. Långa (hajar), platta (rockor).

OVIPARI

Cartilagini ovipari: marulk, cuacucuja.

Spinosi s. ossei: Benfiskar. (Nedan efter Synops. meth. pisc. och Willughby, Hist. pisc.)

I. Platta: flundrefiskar.

II. »Upprätta».

1. Anguilliformes (ålrika): ålar, nejonögon, även andra långsträckta fiskar av olika slag (tobis, Lumpenus, lake, malar etc.).

2. Kortare.

A. Inga bukfenor (Orbes): Koffertfiskar, klumpfisk, Hippocampus, kantnålar, svärdfisk m.fl.

B. Med bröst- och bukfenor.

a. Mjukfeniga. a₁. 3 ryggfenor (torskar). a₂. 2 ryggfenor (kummel, makrillfiskar, laxfiskar m.fl.). a₃. 1 ryggfena (Coryphaena, Mugil, sillar, gädda, näbbgädda, störrar m.fl.). a₄. 1 ryggfena (karpfiskar).

b. Taggfeniga. b₁. 2 ryggfenor (havsabborre, Mullus, Trigla, sjököck, abborre, gös). b₂. 1 ryggfena (Sparus, Cantharus, kungsfisk, Scorpaena, Cottus, gers, spiggar).

EXSANGUIA

Majora

MOLLIA: Bläckfiskar utan yttre skal.

CRUSTACEA: Gräshoppor, stora kräftdjur.

TESTACEA: Mollusker med skal (musslor, snäckor).

Minora. Insecta

UTAN FÖRVANDLING.

Apoda. Utan ben.

I. Terrestria landdjur. 1. I jorden, större (daggmaskar), mindre (små »maskar» och larver). 2. I djur; a. i människa (spol- och binnikemaskar); b. i andra djur (rundmaskar, Oestrid-larver).

II. Aquatica vattendjur. 1. Större (iglar och ?). 2. Mindre, trinda och platta (mygglarver, plattmaskar?).

Pedata. Med ben.

I. Hexapoda. 6 ben.

1. Terrestria. A. Större (skalbaggs-larver). B. Mindre (vägglus, löss, loppor, boklus m.fl.).

2. Aquatica (fisklöss).

II. Octopoda. 8 ben: Spindeldjur.

III. Aselli. 14 ben (iso- och amphipoder, marina och i sötvatten; gråsuggor; vattenloppor etc. i sötvatten).

IV. 24 ben (= ?).

V. Polypoda. Många ben. 1. Landdjur (tusenfotingar: diplo- och chilopoder).

2. Vattendjur (marina borstmaskar: sandmask, Nereis).

GENOMGÅ FÖRVANDLINGAR.

Utan puppstadium: Trollsländor (inkl. jungfru- och flicksl.), rätvingar, kackerlackor, skinnbaggar, dagsländor, tvestjärt.

Med puppstadium.

I. Larvhuden avstrykes.

1. Skalbagg.
2. Vingar ej täckta, mjöliga: Fjärilar.
3. Vingar ej täckta, hinnaktiga, fyra: Steklar, nattsländor (phryganider), »Seticaudae seu tripilia».
4. Vingar hinnaktiga, två: Myggor.

II. Puppen bildas i larvhuden: Flugor.

Linnés system i Systema naturae ed. 1

I. Quadrupedia [Djur]: Däggdjur.

1. Anthropomorpha: Människa, apor, sengångare (Bradypus).
2. Ferae [Rovdjur]: Rovdjur och sälar + pungråttor (Didelphis), mullvad, igelkott, bältor och fladdermöss.
3. Glires [Gnagare]: Gnagare + näbbmöss (Sorex).
4. Jumenta [Boskap]: Hästdjur, flodhäst, elefant, ?noshörning, svin.
5. Pecora [Fänad]: Idisslare (kameler, hjortdjur, getter och får, oxdjur).

II. Aves [Fåglar].

1. Accipitres [Rovfåglar]: Dag- och nattrovfåglar + papegojer.
2. Picae [Spikar]: Paradisfåglar, kråkfåglar, gök, hackspettar, trädkrypare, nötväcka, blåkråka, härfågel, biätare.
3. Macrorhynchoe: Trana, stork, häger.
4. Anseres [Flytfågel]: Den gamla gruppen simfåglar.
5. Scolopaces [Snäppor]: Flertalet vadare.
6. Gallinae [Höns]: Hönsfåglar + strutsar och trapp.
7. Passeres [Sparvar]: Tättningar i äldre mening utom kråkfåglar men + duvor, tornsvala och nattskärre.

III. Amphibia [Kräk]: Reptilier och amfibier: sköldpaddor; grodor; Lacerta = krokodiler, ödlor och stjärtamfibier; Anguis = ormar, ormslä och maskamfibier.

IV. Pisces [Fiskar]: Fiskar + valar och sjöko.

1. Plagiuri [Valar]: Sjöko (Manatus) och valar.
2. Chondropterygii [Blötfisk]: Hajfiskar, störrar, nejonögon.
3. Branchiostegi [Spolfisk]: Marulk, sjurygg, koffertfiskar, Balistes («filfiskar»).
4. Acanthopterygii [Taggfisk]: Kollektivgruppen taggfeniga inkl. «Labrus» (Pharyngognathi).
5. Malacopterygii [Vitfisk]: I huvudsak kollektivgrupperna blåsmunnar (Physostomi) och mjukfeniga (Anacanthini) ÷ några taggfeniga (Echeneis, Coryphaena, Novacula) : kantnålar och sjöhäst.

V. Insecta [Yrfä]: Insekter, kräftdjur, spindeldjur, tusenfotingar, m.a.o. leddjur, + en borstmask och skeppsmask.

1. Coleoptera [Baggar]: Skalbagger + tvestjärt.
2. Angioptera: Fjärilar, trollsländor (inkl. jungfrusländor etc.), dagsländor, nätvingar (Neuroptera [Fly]), nattsländor (Trichoptera) och representanter för klo- och ormsländor, steklar utom myror, tvåvingar (flugor etc. och myggor) ÷ skeppsmask.
3. Hemiptera [Skrii]: Skinnbagger (Hemiptera); Gryllus = syrsor, vårtbitare och gräshoppor; en skalbagge («Lampyrus»), myror, skorpioner.
4. Aptera [Krypore]: Vinglösa insekter: löss (Pediculus), loppor (Pulex); hinnkräftor (Monoculus), medelstora och större kräftdjur av olika slag (Cancer, Oniscus), spindeldjur av olika slag utom skorpioner (Acarus, Araneus), tusenfotingar (Scolopendra terrestris, Julus), havsborstmask (Scolopendra marina, jfr nedan s. 48).

VI. Vermes [Skridfä]: Rygggradslösa djur utom »Insecta».

1. Reptilia [Matkar]: »Maskar» av olika slag: Gordius = tagelmask och en parasitisk trådmask (Vena Medina = Filaria medinensis); binnikemaskar (Taenia, Lumbricus latus); daggmaskar (Lumbricus e.p.); spolmaskar (Ascaris, Lumbricus e.p.; sammanblandning med daggmask; Ascaris kanske inkl. fritt levande nematoder); iglar (Hirudo, blodigel). Sniglar (Limax).
 2. Testacea [Skaler]: Skalbärande mollusker: Snäckor (Cochlea, Cypraea, Haliotis, Patella), pärlbåt och fossila bläckfiskar (ortoceratiter) (Nautilus e.p.), musslor (Concha), scaphopoder (Dentalium e.p.). Kalkrör av havsborstmaskar (Dentalium e.p.). Rankfotingar med kalkskal (havstulpaner och långhals) (Lepas). Foraminiferer (sannol. Dentalium e.p., Nautilus e.p., Lituus).
 3. Zoophyta (»djurväxter») [Kräk]: Nakna snäckdjur (Tethya = Aplysia). Rörmedusa (sifonofor) (Holothurium = Physalis). Sjöpenna (Pennatula) (Penna marina). Sjöborrar (Echinus). Asterias = sjöstjärnor, ormstjärnor och fria hårstjärnor (Comatulidae). Maneter (Scyphomedusae, även hydromedusor och Velella[?]) (Medusa [Urtica]). Bläckfiskar utan yttre skal (Sepia). (Dessutom Microcosmus, sagodjur.)
- Lithophyta [Coraller], ännu räknade till växtriket: Spongier. Kolonibildande koraller och mossdjur (Isis, Tubipora, Cellepora, Millepora, Madrepora, Retipora, Corallium, Eschara). En förkalkad alg (Acetabulum, jfr ed. 10).

Linnés system i Systema naturae ed. 10

I. Mammalia.

1. Primates: Människa, apor och halvapor, fladdermöss.
2. Bruta: Elefant, sjöko, (»edentater» =) sengångare och myrslokar (*Xenarthra pilosa*), myrkottar (*Pholidota*).
3. Ferae: Rovdjur (och sälar).
4. Bestiae: Svin, bältor (*Xenarthra loricata*), insektätare (igelkott, mullvadar, näbbmöss), pungråttor (*Didelphis*).
5. Glires: Gnagare + noshörning.
6. Pecora: Idisslare.
7. Belluae: Hästdjur + flodhästar.
8. Cetæ: Valar.

II. Aves.

1. Accipitres: Dagrovfåglar (*Falconiformes*) och nattrovfåglar (*Striges*, ugglor) + *Lanius* = tättingar (*Passeres*) av familjerna *Laniidae* (törnskator), *Prionopidae*, *Ampelidae* (*Lan. Carnifex* och *sidensvans*) och *Tyrannidae* (tillhör *Clamatores*).
2. Picae: *Psittaciformes*, papegojor (*Psittacus*). *Piciformes*: hackspettar (*Picus*, *Jynx*), tukaner (*Rhamphastos*). *Coraciiformes*: näshornsfåglar (*Buceros*), kungsfiskare (*Alcedo*, även *A. Todus* [fam. *Todidae*]), biätare (*Merops*), härfågel (*Upupa* e.p.: *Epops*). *Cuculiformes*: gökar och *Crotophaga* ani. *Passeres* (tättingar) av flera familjer: *Corvidae*, kråkfåglar (*Corvus* och *Upupa Pyrrhocorax*), paradisfåglar (*Paradisæa* och *Upupa paradisea*), *Oriolidae* (sommargylling) (*Coracias Oriolus*), *Icteridae* (*Coracias* e.p., *Gracula* e.p.), *Sittidae* (nötväcka, Sitta), *Sturnidae* (*Gracula religiosa*), *Cotingidae* (*Clamatores*) (*Gracula foetida*), *Certhiidae* (träd-krypare, *Certhia*). *Ciconiiformes*, storkfåglar (*Upupa Eremita*). *Apodiformes*, kolibrifåglar (*Trochilus*).
3. Anseres: Den gamla kollektivgruppen simfåglar. I nyare system: *Anseriformes* (and- och gåsfåglar), *Alciformes* (alkor), *Procellariiformes* (stormfåglar), *Steganopodes* (pelikanfåglar), *Sphenisciformes* (pingviner), *Colymbiformes* (lommar och doppingar), *Lari* (måsfåglar).
4. Grallae: Den gamla kollektivgruppen vadare + strutsar. I nyare system: *Ciconiiformes* (storkartade fåglar) (flamingo, storkar, hägrar etc.; bl.a. *Ardea* e.p.), *Limicolae*, småvadare, *Gruiformes*, tranfåglar (bl.a. *Ardea* e.p.). Strutsar: egentliga strutsar, kasuarer, sydamerikanska strutsar.
5. Gallinae: *Galliformes*, hönsfåglar.
6. *Passeres*: *Passeres* (tättingar) i modern mening utom de ovan nämnda men + *Columbiformes* (duvor) + *Apodiformes* utom kolibrier (tornsvalor, skorstenssvala) + *Caprimulgiformes* (nattskärror).

III. Amphibia: Kräldjur och groddjur + vissa fiskar och nejonögon.

1. Reptiles (*Reptilia*): Sköldpaddor, krokodiler (*Lacerta* e.p.), ödlor med extremiteter (*Lacerta* e.p., *Draco*), stjärtgroddjur (*Lacerta* e.p.), grodor.
2. Serpentes: Ormar, fotlösa ödlor, maskamfibrier (*Caecilia*).
3. Nantes: Nejonögon, broskfiskar (rockor, hajar och havsmus, *Chimaera*), marulk och flötmarulk (*Antennarius*), störar.

IV. Pisces: Benfiskar (utom marulkar men + en ganoid).

1. Apodes: Ålar (Apodes). Gymnotus (darrålar) (Cypriniformes). Några Acanthopterygii (taggfeniga) (Trichiurus, Anarhichas, Ammodytes). Stromateus (Percesoces).
2. Jugulares: Acanthopterygii jugulares av flera familjer. Ytterligare en taggfenig (tillhör Triglidae). Anacanthini (torskartade fiskar).
3. Thoracici: Acanthopterygii av många familjer. Heterosomata (flundrefiskar). Gasterosteiformes (spiggar, Gasterosteus L. e.p.).
4. Abdominales: Den gamla gruppen Physostomi (blåsmunnar) utom ålar, Gymnotus och Mormyrus men + nedan nämnda Percesoces, Fistularia och ganoiden Lepisosteus. Enligt nyare system: Cypriniformes (karp- och malartade fiskar) utom Gymnotus. Clupeiformes (lax- och sillfiskar; några »Salmo» och 1 »Clupea» förda till föreg.). Percesoces (Mugil, Atherina, Polynemus), Esociformes (Haplomi, gäddor). Synentognathi (Belone, näbbgäddor; Exocoetus, flygfisk). Fistularia (Gasterosteiformes). Dessutom en beganoid (Rhomboganoidei): Esox = Lepisosteus (Lepidosteus) osseus (»bengäddan»).
5. Branchiostegi: Mormyrus (Clupeiformes). Plectoganthi (Acanthopterygii plectoganthi), fastkåkade (Balistidae, koffert-, blås-, piggsvins- och klumpfiskar). Gasterosteiformes: Balistes = Macrorhamphosus scolopax, snäppfisken; Centriscus scutatus; Lophobranchii (tofsgälade): kantsnålar; Pegasus (ev. Acanthopt.).

V. Insecta: Leddjur.

1. Coleoptera: Coleoptera, skalbaggar, 22 gen. Dermaptera, tvestjärtar (Forficula). Blattoidea, kackerlackor (Blatta). Orthoptera, rätvingar: gräshoppor, vårtbitare, syrsor, även rovskräckor (Mantidae) och spökskräckor (Phasmida) (allt under Gryllus).
2. Hemiptera: Hemiptera, skinnbaggar, 7 gen. Thysanopoda, blåsfotingar (Thrips).
3. Lepidoptera: Lepidoptera, fjärilar (endast 3 gen.).
4. Neuroptera: Odonata, trollsländor (med jungfrusländor etc.) (Libella). Ephemerida, dagsländor (Ephemera). Trichoptera, nattsländor (Phryganea). Neuroptera, nätvingar (Hemerobius, de flesta) och de med dessa besläktade ordn. Raphidioidea, ormsländor (Rhaphidia, 1 sp.) och Megaloptera, sävsländor (Hemerobius [= Sialis] lutarius). Mecoptera, klosländor (Panorpa, 3 sp.). Corrodentia, »stövsländor» (Hemerobius [= Pterodera] pedicularius).
5. Hymenoptera: Hymenoptera, steklar, 8 gen.
6. Diptera, tvåvingar (flugor och myggor), 10 gen.
7. Aptera: Vinglösa och skenbart vinglösa insekter samt övriga leddjur och en borstmask: Thysanura (Lepisma, »silverfisk») och Collembola, hoppstjärtar (Podura). — Isoptera, termiter. — Anoplura, löss (Pediculus e.p.). — Mallophaga, pälsätare (Pediculus e.p.). — Siphonaptera, loppor (Pulex). — Arachnoidea, spindeldjur: Acarina, kvalster (Acarus utom nedanst.); Pseudoscorpionida, klokrypare (Acarus [= Chelifer] Cancroides; A. Scorpionides?); Phalangida, lockespindlar (Phalangium Opilio); Araneida, egentl. spindlar (Aranea); Pedipalpi, gisselskorpioner (Phalangium e.p.: caudatum = Thelyphonus c., reniforme = Phrynicus r.); skorpioner (Scorpio). — Limulus, moluckkräfta (Monoculus Polyphemus*¹). — Kräftdjur: Cancer = dekapoda krustaceer av alla slag; Stomatopoda (1 sp., Mantis); Am-

¹ * = (typ)exemplar i Upps. Zool. Mus. (Specimina Linneana). Utom i två fall angivet endast för Linnés Vermes exkl. mussel- och snäckskal. Jfr Åke Holm, Specimina Linneana, 1957 (Upps. univ. årsskr. 1957:6).

phipoda, mälror (Pulex, Locusta); »Branchiopoda» (C. stagnalis, Salinus). — Monoculus (utom Polyph.) = Branchiura ([Argulus] foliaceus, »karplus»); »Branchiopoda» (Apus); Cladocera, »vattenloppor»; Copepoda, klyvfotingar; Ostracoda, musselkräftor. Oniscus = Isopoda, gråsuggor etc. — Tusenfotingar: Chilopoda, »enkelfotingar» (Scolopendra utom 1 sp.); Diplopoda, »dubbelfotingar» (Julus). — Slutligen en havsborstmask, en Nereis (Scolopendra marina*)¹.

VI. Vermes.

1. Intestina. Gordius, tagelmask (G. aquaticus)*. — Nematodes (»rundmaskar»), parasitiska (Gordius [= Dracunculus] medinensis*, Ascaris). »Furia infernalis» (en i folkfantasien existerande mask). — Annelida (ringmaskar): Oligochaeta (»glattmaskar»): daggmaskar (Lumbricus terrestris, ännu sammanblandade med binnikemaskar). Polychaeta (havsborstmaskar): Lumbricus marinus* (= Arenicola marina, sandmask), Terebratulid (= Terebellid). Hirudinea, iglar, flera arter (Hirudo bl. a. medicinalis*). — Plathelminthes, plattmaskar, parasitiska och fritt levande: Fasciola hepatica, levermasken; hit även fritt levande planarior. Cestodes, bandmaskar (parasitiska): Fasciola [= Ligula] intestinalis*. — En mussla, Terebratulid navalis, skeppsmasken. — Dessutom ett ryggradsdjur: rundmunnen Myxine*, pirålen.
2. Mollusca. Mollusker: Sniglar (Limax). Nudibranchiater, nakna marina snäckdjur (Doris, Tethys [= Aplysia, Tethys], Scyllaea). Bläckfiskar utan yttre skal (Sepia: S. Octopodia* = Octopus [Polypus] och 4 tioarmade). — Annelida (ringmaskar): Polychaeta, havsborstmaskar (Nereis e.p.: caerulea* [= Lumbriconereis ell. likn.], gigantea, pelagica, noctiluca; Aphrodita aculeata*, squamata). En sötvattensoligochet (Nereis [= Stylaria] lacustris). — Priapulid (Priapus humanus* = Priapulid caudatus). — Ektoparasitiska kräftdjur: kopepoder (Lernaea cyprinacea, asellina [= Medesicaste a.], salmonacea [= Salminicola s.]). Mjukdelarna av en rankfoting (Cirripedia bland kräftdjuren) (Triton = Balanus, havstulpan). — Tunicata, manteldjur: salpor (Holothuria e.p.: Thalia, caudata). — Echinodermata, tagghudingar: Sjöstjärnor (Asterias e.p.: Luna och alla »Stellatae», bl. a. A. rubens* och aranciaca* [= Astropecten a.]). Ormstjärnor (Asterias e.p.: ophiura, Caput Medusae). Fria hårstjärnor (Asterias e.p.: pectinata, multiradiata). Sjöborrar (Echinus: många arter, däribland E. esculentus* och tre andra*). (Däremot inga holoturier, sjögurkor; först i ed. 12.) — Ctenophora, kammaneter (Medusa Beroe). — Cnidaria, nässeldjur: Aktinier (havsanemoner) (Priapus equinus). Maneter: scyphomedusor (Medusa [= Aurelia] aurita, [Cyanea] capillata); hydromedusor (Medusa e.p., flera arter). Siphonophora (»rörmedusor») (Holothuria e.p. [Physalis = Physalia physalis], Medusa Porpita, M. Veella). Alltsammans i rätt brokig blandning.
3. Testacea. Mollusker med yttre skal: Placophora (»ledsnäckor») (Chiton). Musslor, 16 gen. (Anomia endast e.p.); även Serpula arenaria [= Kyphus²] och S. Penis (= Aspergillum). Snäckor, 13 gen.: Nautilus e.p. (crista = Planorbis), Serpula e.p. (fam. Vermetidae: anguina [= Siliquaria a.], lumbricalis [= Vermiculus l.]).

¹ Lönnbergs förslag i hans kommentar till Linnés förel. s. 528 (Caprella) stämmer ej med beskrivningen i Västgötaresan (17/7 1746). Ett ex. bland Spec. Linn. är en liten Nereis.

² Serpula arenaria är enligt en av Linné återopad bild hos Gualterius (t. 10, f. L, N) tydligt en snäcka av fam. Vermetidae (Siphonium arenarium) men enligt en annan, ävenledes återopad bild hos Rumphius (t. 41, f. E) lika tydligt en med skeppsmasken besläktad stor mussla (Kyphus giganteus); i Martini u. Chemnitz göras (naturligtvis av olika författare) båda identifieringarna. Den sistnämnda överensstämmer med Linnés diagnos i ed. 10 och måste därför ha vitsord.

- Bläckfiskar: Argonauta, papperssnäcka; Nautilus Pompilius,* pärlbåt; Spirula (Nautilus Sp.); ortoceratiter (Nautilus Orthoceras). Scaphopoda (Dentalium e.p.). — Brachiopoda (»armfotingar»): Anomia e.p. (Caput Serpentis, Terebratula, scobinata, Pecten, craniolaris), Patella unguis (= Lingula anatina). — Polycheter, havsborstmaskar: Kalkrör av serpulider (Serpula e.p.: spirorbis, triquetra, glomerata¹ [m.fl.?]); Serpula penicillus = Sabella p. — Krustacéer: Cirripeder (rankfotingar): havstulpaner (balanider) (Lepas Balanus* [= Balanus bal. = porcatus], Tintinnabulum, Testudinaria) och långhalsar (Lepas anatifera, Mitella). — Rotatorie (hjuldjur): Serpula (= Melicerta) ringens. — Encelliga djur: Foraminiferer (Nautilus e.p., de flesta; Serpula Seminulum [m.fl.?]).
4. Lithophyta. Cnidaria, nässeldjur: Octocorallia, Gorgonaria scleraxonia: Orgelkorall (Tubipora musica*), ädelkorall (Madrepora rubra [= Corallium r.]). Hydrocorallia (Millepora Alcornis*). Madreporaria, stenkoraller: Madrepora e.p. (utom 3), bl.a. M. Fungites*, Pileus*, Agaricites* oculata* (= Amphihelia o.), Millepora e.p. (Damicornis*, lineata, muricata*). — Marina bryozoer (mossdjur): Tubipora e.p. (Verrucosa, serpens [infundibuliformis = ?]), Millepora e.p. (cellulosa, Lichenoides, reticulata, Eschara, crustacea); sötvattensbryozo (Tubipora repens [= Plumatella r.]). — Sedentär polychet (Tubipora arenosa [= Sabellaria alveolata]). — Rotatorie (Tubipora Urceus [= Brachionus u.]). — Dessutom en kalkinkrusterad alg (Madrepora Acetabulum [= Acetabularia mediterranea]).
5. Zoophyta. Nässeldjur: Octocorallia, Gorgonaria holaxonia (hornkoraller): Isis e.p. (Hippuris*, dichotoma), Gorgonia (bl.a. spiralis*, Flabellum* [= Rhipidigorgia f.], Antipathes* [= Plexaura a.]). Scleraxonia: Isis (= Melithaea) ochracea*, Alcyonium (= Paragorgia) arboreum. Alcyonaria: Alcyonium digitatum, läderkorall. Pennatularia, sjöpennor: Pennatula (phosphorea, mirabilis* [= Virgularia m.]), Isis (= Umbellula) Encrinus. Sötvattenspolyper (Hydra Polypus); marina hydroidpolyper: Tubularia, Sertularia e.p. (många). Antipatharia: Gorgonia (= Cirrhipathes) spiralis*. — Sötvattensbryozo: Hydra campanulata (= Alcyonella). Marina bryozoer: Eschara e.p. (foliacea [= Flustra f.], fistulosa [= Cellaria f.]), Sertularia e.p. (mer än 15 sp.). — Ektoparasitiska kräftdjur: kopepoder (Pennatula [= Penella] Sagitta, filosa). — Rotatorie (hjuldjur): Hydra (= Lacinularia) socialis. — Binikemaskar: Taenia (även lata* = Dibothriocephalus). — Urdjur (encelliga): Vorticellider, klockdjur (Hydra, de flesta; Isis [= Epistylis] Anastatica). Stentor, trumpetdjur (Hydra stentorsa e.p.). — Amöba: Volvox Chaos. — Växtflagellater: Volvox (V. globator). — Dessutom kalkalger (Corallina, 1 Eschara), en rödalga (Eschara verticillata) och »Alcyonium Bursa»².

Spongierna räknades i ed. 10 ännu till växtriket och återfinnas bland algerna (Spongia med 11 arter).

¹ Serpula glomerata har efter en av Linné återopad bild hos Gualterius (t. 10, f. T) tolkats dels som en samling snäckor av fam. Vermetidae (Martini u. Chemnitz: Vermetus [Siphonium] glomeratus), dels som en samling serpulidrör (Lönnberg, Linnés förel., s. 563). Då Linné upptar arten i Fauna svecica, måste den sistnämnda identifieringen vara den riktiga.

² Tolkad som en alg (Agardhs Alcyonium Bursa = »Codium» Bursa) men Caesalpinus' och därför också Bauhinus' av Linné anförda Bursa marina snarare en spongie? Ellis, som Linné även återopar, avbildar 6-stråliga polyper.

Försättsplansch i Fauna Suecica 1746.

ARTEMIS OCH HINDEN ÄN EN GÅNG

Vår tids människor göra sig ingen riktig föreställning om vad »sinnebildskonsten» betydde i äldre tider. För oss är den för det mesta en tillsluten bok. Om vi t. ex. betrakta den praktfulla frontispisen i Linnés *Hortus Cliffortianus*, tilltalar den rent estetiskt genom sin komposition och figurrikedom, men säger oss egentligen icke mycket. Annorlunda var det för en tid, då det mytologiska var allmän egendom i bildade kretsar, då symbolerna talade till betraktaren med djup meningsfullhet. För oss kräves en utförlig tolkning av de ingående elementen sådan som CHRISTIAN CALLMER och OTTO GERTZ givit i vår årsskrift (SLÅ 36, 1953, s. 81–88).

En frontispisbild i en annan av Linnés böcker ägnade OTTO GERTZ en lärd avhandling under titeln *Artemis och hinden* (SLÅ 31, 1948, s. 13–37). Den pryder Linnés *Fauna Suecica* 1746. Denna bild av Artemis som den allsmåktiga naturgudinnan har, som Gertz uppvisar, ett långt perspektiv bakåt, ända till en väggmålning i Vatikanen av RAFAEL från år 1518 eller 1519, som i sin tur är beroende av antika förebilder. Denna bild har sedan spritts genom ett kopparsticksverk av FRANÇOIS PERRIER från mitten av 1600-talet och med modifikationer kommit till användning för prydnade av åtskilliga verk i naturhistoria.

Då Gertz sökte efter en mera näraliggande förebild till den Artemisframställning, som JEAN ERIC REHN efter Linnés anvisningar tecknade för hans *Fauna*, stannade han inför möjligheten att denna vore titelplanschen till det av den tyske entomologen och konstnären A. J. RÖSEL VON ROSENHOFF utgivna arbetet *Insekten-Belustigung*, vars första del utkom 1746 och som prydes med en titelplansch, tecknad av J. J. PREISLER.

Hypotesen stöter emellertid, som Gertz själv påpekade, på flera svårigheter: de båda böckerna utkommo samma år, Linnés redan under våren, och denne citerar icke Rösels verk i sin bok; det kan ej påvisas att Preislers plansch varit tillgänglig för Rehn, när denne ritade sin (vilket måste ha skett i slutet av 1745 eller början av 1746); och slutligen, säger GERTZ, »olikheterna mellan de båda bilderna äro, vad detaljerna beträffar, i ögonen fallande».

Ett tillfälligt fynd gör att jag tror mig kunna påvisa den bild, som närmast varit vägledande för Rehn, när han gick att utföra Linnés uppdrag. Den förekommer i ett svenskt arbete, som måste varit väl känt för Linné: URBAN HJÄRNES *Actorum chymicorum Holmiensium Parascève*, Stockholm 1712, dvs. Hjärnes redogörelse för undersökningarna i det s. k. Laboratorium Chymicum, som stod under hans ledning. (Se härom STEN LINDROTH, *Urban Hiärne och Laboratorium Chymicum*, *Lychnos* 1946–1947, s. 51–116.) Även här föreligga visserligen skiljaktigheter i fråga om detaljer, helt förklarligt på grund av verkens skiljaktiga innehåll, men att Rehn varit beroende av denna plansch för sin komposition kan ej gärna betvivlas. Det är f. ö. påfallande att trots allt de s. k. protomerna, dvs. de djur och växter, som äro framställda å avsatserna på det ymnighetshorn, som omsluter gudinnans underkropp (närmare härom hos Gertz), äro så snarlikt framställda.

Sola Dei placent Magnalia, cetera sperno.

Försättsplansch i Urban Hjärnes Actorum chym. Holm. Parasceve. 1712.

Ytterst återgår även den Hjärneska bilden tydligen på Perriers stick. Den har — i motsats till Rehns — bibehållit några drag, som denne senare, väl på Linnés önskan, ändrat: gudinnan framställes liksom hos Rafael som »multimammia» och hon bär på axlarna de lejonungar, som symbolisera styrkan. Det är väl känt att Urban Hjärne var konstnärligt begåvad och i yngre år själv utövade kopparstickarekonsten. Att han vid framskriden ålder skulle lagt hand vid ett så pass krävande arbete som det praktfulla kopparsticket i hans Parasceve vore väl dock för djärvt att antaga.

ARVID HJ. UGGLA

YNGVE LÖWEGREN

LINNÉ OCH DE KUNGLIGA NATURALIESAMLINGARNA PÅ ULRIKSDAL OCH DROTTHINGHOLM

Föredrag i Svenska Linné-Sällskapet den 29 oktober 1959

När Svenska Linné-Sällskapets medlemmar i dag är i den lyckliga omständigheten att få se ett Museum Ludovicæ Ulricæ Reginae renovatum kan det vara berättigat att tala något om tillkomsten av detta museum och dess syster-skapelse på Ulriksdal samt deras öden och i samband därmed försöka få en inblick i Linnés insats vid deras utformande.

Genom öppnandet av sjövägen till Indien och upptäckten av Amerika väcktes intresset för djur- och växtvärlden i fjärran länder. Eftersom man vid denna tid icke kände till några konserveringsmedel, fick man till en början nöja sig med ikonografiska framställningar. De avbildade djurens vidunderliga utseende framkallade hos många en önskan att få äga dem, och så uppstod på 1500- och 1600-talen samlingar, vilka allt efter det huvudsakliga innehållet erhöll namn såsom Gazophylacium, Promptuarium naturæ et artis, Theatrum naturæ eller sådana underliga konstruktioner som Exotikotechno-thaumatourgematotameion. Hos oss i Sverige var de tyska benämningarna Naturalienkabinett eller Raritätenkammer vanligast, innan det nu gängse ordet museum vann hävd.

Kuriositets- och naturaliekabinetten uppstod ur olika motiv. En del hade helt säkert sitt upphov i ett brinnande vetenskapligt intresse hos någon förmögen person, men i de flesta fall grundlades de helt enkelt, emedan det blev modernt att äga ett dylikt kabinett, på samma sätt som konstsamlandet och konstsamlingar blivit det i våra dagar.

Ursprungligen var det mest läkare, apotekare och vetenskapsmän, som anlade samlingar, men snart började även furstar och adelsmän att intressera sig för naturalier och kuriosa. Det som drev dem därtill var väl ofta lusten att imponera på omgivningen, men lika ofta var avundsjukan drivkraften. Grannstaden eller grannfursten hade ett sådant kabinett, och då ville man icke vara sämre. Ursprungligen var de furstliga och adliga samlingarna endast

ägnade att sprida glans över ägaren, men nödvändigheten att ordna dem bragte vetenskapsmän i spetsen och så omvandlades de i många fall till de nuvarande museerna.

I Sverige förlöpte den kulturella utvecklingen långsammare än i det kontinentala Europa, och några naturvetenskapliga samlingar förekom icke här under 1500-talet. Men med 1600-talets segrar på kontinenten inträdde en förändring. Bland det rika krigsbytet fanns också naturalie- och kuriosakabinett, och nu kunde Sveriges furstehus likna kontinentens däri, att det på sitt slott kunde upprätta ett kuriosakabinett, konst- och naturaliekabinett.

Till de mera bekanta förvärven från denna tid hör det konstsåp, som Gustaf II Adolf 1631 fick av staden Augsburg och som värderades till en tunna guld. Detta konstsåp donerades 1694 till Uppsala universitet och betraktades under 1700-talet såsom en av Uppsalas största sevärdheter. Innehållet utgöres av såväl artificialia som naturalia. Där finns föremål av det slag vi kallar tekniska leksaker såsom speldosor med rörliga figurer, men också matematiska och kirurgiska instrument, miniatyrmålningar, mynt och medaljonger samt etnografiska och zoologiska föremål såsom stycken av en garvad människohud, exotiska ormskinn, snäckskal etc.

1632 anlände från Tyskland, förutom tavlor, skulpturer, böcker och pretiosa, en mängd naturalier, men den största samlingen kom först senare. I maj 1649 kom till Stockholm bytet från den berömda konstkammaren i Prag jämte biblioteket. Som exempel på vad man ansåg värt att transportera den långa vägen från Prag till Stockholm kan nämnas en kalv med två huvud, en mumie i en kista, en strutsfågel i ett såp, en basilisk i en ask med glas, en kyckling med tre fötter, två harhuvud med horn, men även enhörningshorn och noshörningshorn medföljde.

Att de båda senare ansågs såsom verkliga rariteter framgår bl. a. av, att när Stockholms stad skulle överlämna en kröningsgåva till drottning Kristina, erhöll de kungliga samlingarna som bidrag: »Ett stoor Enhörningshorn, som sitter fast wijdh hufwudh» och »Ett stort Rhinoceros Horn uthi et rött foder medh sammet fodral». Att de uppskattades högt framgår också därav, att när drottning Kristina lämnade landet och tog med sig många av de värdefullaste målningarna, skulpturerna, böckerna och pretiosan, lämnade hon det mesta av kuriosan och naturalierna kvar, men det av Stockholms stad som kröningsgåva skänkta noshörningshornet tog hon med sig.

Under de följande regenterna omnämnes inga tillskott till kuriosasamlingen, varför det icke torde varit så mycket, som förlorades vid slottsbranden 1697.

En del av de kuriositeter som Kristina sålunda lämnade kvar överfördes till rikets skattkammare och förvarades samman med de kungliga regalierna och andra statens dyrbarheter såsom juveler, smycken, medaljer, konstföremål etc. Man kan med skäl undra, var gränsen skall dragas mellan kungens och rikets skattkammare samt ett kuriosakabinett, när det i en förteckning

över riksregalierna även uppräknas tre större orientaliska snäckor, ett enhörningshorn, ett strutsägg, ett noshörningshorn etc. och man från 1700-talets början finner att förutom kronor och spiror även upptages »Konung Karl XII:s Segerhufva i ett papper. Drottning Ulrika Eleonoras d:o i en boette af guld».

Dessa kuriösa naturalier överlämnades så småningom från rikets skattkammare till de nya institutioner och verk, som upprättades och inom vilkas verksamhetsområde vården av föremålen ansågs ligga. Men när skattkammaren befriats från dessa ovidkommande ting, uppstod i stället ett par privata kungliga samlingar, som kom att få stor vetenskaplig betydelse, Adolf Fredriks på Ulriksdal och Lovisa Ulrikas på Drottningholm.

Som redan sagts fanns vid denna tid knappast något europeiskt hov, som icke gripits av modenycken. Man behöver blott hänvisa till den uppräkning, som Linné ger i *Museum Regis Adolphi Friderici*, där han talar om »hur alla världenas herrar och potentater däraf ha sina nöjen för att vila sig några stunder ifrån den tunga regementsbördan», varefter han uppräknar regenterna i Portugal, Spanien, Frankrike, Toscana, Ungern, Holland och Ryssland såsom representanter.

Det var därför helt naturligt, att även Sveriges tronföljarpar, Adolf Fredrik och Lovisa Ulrika, skulle inrätta ett dylikt naturaliekabinett. Båda var uppfosttrade utomlands och känsliga för de strömningar, som fanns i tiden. Därtill kom att man i Sverige hade en inom naturvetenskapen internationellt erkänd auktoritet, vars samling Adolf Fredrik besett 1744. Linné hade intresserat honom och som följd av detta besök överlämnade Adolf Fredrik till universitetet en samling naturalier innehållande representanter för de flesta djurgrupper och förvarade i 80 flaskor. Linné beskrev dessa i en dissertation under titeln *Museum Adolphi Fridericianum* 1746.

Bekantskapen med Linné förnyades vid det besök, som det nyförmälda fursteparet snart därefter gjorde i Uppsala.

Det har antytts att inköpet och den ovan omtalade donationen skulle varit framkallad av ett hastigt uppflammande intresse hos Adolf Fredrik, men mycket tyder på att så icke var förhållandet. I stället torde CARL PETTER THUNBERGS uppgift, att det endast var dubletter ur en av Adolf Fredrik tidigare inköpt samling, som överlämnades till Linné, vara riktig. Adolf Fredriks första samling torde ha kommit från Holland men dess innehåll — utöver det av Linné publicerade — är icke känt. Samlingen förvarades på Ulriksdal till sommaren 1751, då en del därav, tillsammans med en föregående år inköpt samling, flyttades till Drottningholm.

Man har tidigare allmänt antagit, att Lovisa Ulrika var den inspirerande kraften vid anläggandet av det furstliga naturaliekabinettet, men det torde med all säkerhet i stället varit den praktiske och för naturvetenskap intresserade Adolf Fredrik som varit initiativtagaren, även om Lovisa Ulrika sedermera blev den stimulerande kraften för den fortsatta utvecklingen. Adolf

Fredriks naturhistoriska intresse framgår bland annat av, att han låtit på sitt slott inreda ett särskilt rum för en anseelig samling av kostbara matematiska instrument och fysikaliska maskiner, med vilka han anställde experiment för sin gemål. Att han dessutom intresserade sig för naturalier och även inköpte sådana framgår av den ovan omtalade donationen.

Lovisa Ulrikas intressen, som i första hand var litterära, stimulerades av makens naturvetenskapliga, och hon utnyttjade snart alla möjligheter att stifta bekantskap med den på modet varande naturvetenskapen. Hon var behäftad med en stark samlarlusta och i naturalierna fick hon utlopp för denna, som utgjorde ett så typiskt inslag i hennes intellektuella verksamhet och som tidigare manifesterat sig i samlingar av mynt, medaljer, målningar etc.

När Drottningholms slott skulle ombyggas, beslöt hon att ditföra den del av Ulriksdalssamlingen, som estetiskt tilltalade henne mest, nämligen de färgstrålande och formskiftande konkylerna, de tropiska havens koraller samt de prunkande och bisarra tropiska fjärilarna och skalbaggar. Alla dessa praktexemplar verkade befruktande på fantasien och gladde ögat. Men även de estetiskt tilltalande mineralerna och de lättförvarade torkade växterna valde hon ut.

Adolf Fredrik fick nöja sig med de ur estetisk synpunkt mindre tilltalande, i spritfyllda burkar förvarade eller också uppstoppade djuren samt deras skelett liksom de spritlagda insekterna. Dessa jämte en del kuriosas stannade kvar på Ulriksdal. Häri ligger förklaringen till, att furstparets naturaliekabinett icke i fortsättningen kom att antaga den annars gängse universella omfattning, som även Ulriksdalskabinettet från början haft.

Som framgår av det föregående är det ur anciennitetssynpunkt berättigat att börja med samlingarna på Ulriksdal.

Konungens samling på Ulriksdal, som enligt Linnés *Instructio Musei Rerum naturalium* omfattade amfibier, fiskar och maskar i spiritu vini samt uppstoppade fåglar, var till sin omfattning betydligt större än drottningens. Orsaken till att den i det allmänna medvetandet fått stå efter hennes beror bl. a. på att de lokaler, i vilka de inrymdes, icke längre finns kvar, vilket är fallet på Drottningholm, där de tomma hyllorna i det vackra naturaliekabinettet fortfarande ständigt påminner om den försvunna samlingen.

Faktum är att beträffande Ulriksdal vet man icke ens med säkerhet, i vilka rum naturalierna var uppställda. Slottet har genomgått en mängd omfattande restaureringar, så att intet av 1700-talets inredning kvarstår.

En föreställning hur detta museum tedde sig får man av en ritning, gjord av CARL HÅRLEMAN 1752, och samma uppställning framgår av en av vignetterna i Museum Regis. (Fig. 1.) Hårleman hade som vi skall se några år tidigare gjort upp förslag till och även inrett naturaliekammaren på Drottningholm och troligt är, att Adolf Fredrik, sporrade av sin gemål, även ville se sina samlingar i en vacker omramning.

Fig. 1. Vignett i Museum Regis.

Av ritningen framgår, att väggen nedtill antingen var klädd med panel eller, vilket är troligare, inredd med skåp. På ritningen syns icke tydligt vilketdera som åsyftas, men mycket talar för att allt utrymme måste tillvaratagas för att bereda plats till de minst 1 100 glasburkar och flaskor, som rymde större delen av samlingen. Ovanför skåpen upptages mittpartiet av fem rader hyllor, vilkas uppgift Hårleman markerar genom att sätta en rad glasburkar på den nedre. Högst upp avslutas det hela med en fris bestående av pannåer, på vilka fåglar och däggdjur i olika ställningar var upphängda. Detta gav åt rummet ett dekorativt utseende. Preparaten skyddades genom förhängen för direkt solljus, och fönsterluckor mörklade rummet, då ingen vistades där.

Som tidigare omtalats hade konungen huvudsakligen tagit hand om alla i sprit förvarade preparat samt de uppstoppade djuren, dvs. de preparat, vilka var dyrbara i inköp och besvärliga att förvara och underhålla och som rent estetiskt gjorde minst intryck. Det var därför svårare att göra detta naturaliekabinett lika tilltalande som samlingen på Drottningholm kom att bli. Likväl hade man försökt göra det så imponant som möjligt, t. ex. genom att man vid entréen i kabinettet hade uppställt ett antal apskelett i dekorativa poser. Övriga djur stod i glasburkar uppordnade enligt Linnés system. Av monterade djur fanns endast några fåglar under glasklockor samt naturligtvis de i alla kabinett förekommande uppstoppade sköldpaddorna och hajarna, vilka hängde i taket. Dessutom fanns i samlingen en stor avdelning anatomiska preparat och injicerade organ av Homo samt en mängd embryoner och s. k. missfoster. Man hade t. o. m. gått så långt, att ett av drottningens missfall tillvaratagits. Det förvarades samman med de övriga embryonerna bakom

ett sidendraperi, för att icke drottningen eller övriga kvinnliga besökare skulle — enligt tidens tro — »förse» sig på missfostren. Även ett elefantfoster, som till högt pris inköptes från SEBA i Amsterdam, fanns där. Linné skriver om detta: »Kostar han mycket, så smakar han wähl. Nog är han så konstig som en deamant». Samlingen visade redan 1765 stora tecken till förfall. Detta berodde på att så väl konungens som drottningens intresse för naturaliesamlingen omkring slutet av 1750-talet slocknat nästan samtidigt. Linné, som på allt sätt underblåst majestäternas intresse, finner ofta anledning att beklaga sig över, hur hågen hos dem brister.

I och med Gustaf III:s övertagande av makten förändras förhållandena helt. Han hade inga intressen för naturalier och då de av dessa upptagna utrymmena på Ulriksdal behövdes för andra ändamål, flyttades hela museet 1773 till Drottningholm.

Någon katalog över innehållet i Ulriksdalsmuseet i dess helhet existerar icke. Den av Linné utgivna *Museum Regis Adolphi Friderici*, vars andra del utkom 1764, omfattar endast de sällsyntare djuren. Den gör icke på något sätt rättvisa åt den verkligt imponerande samling, som konungen sammanbragt på Ulriksdal och som Linné beskriver i ovannämnda katalog såsom »et makalöst präktigt Cabinet af allehanda Djur i Spiritu vini förvarade, en oändelig myckenhet af upstoppade Foglar, en otrolig mängd Insecter på nålar och Conchylier uti lådor» etc. När han skriver att »Hans M:ts Cabbinet blifwer det största i werlden; rättnu är swårt lägga något til», får man dock taga till den vanliga prutmånen på Linnés superlativa språk. En betydligt bättre överblick får man av den summariska förteckning, som medföljde samlingen vid dess översändande till Drottningholm. Samlingen var i dålig kondition, när den anlände till Drottningholm. Behandlingen där gjorde den icke bättre, varför mycket kom att förstöras innan större delen av den överlämnades till Vetenskapsakademien för att förenas med dennas samlingar.

Drottningholmssamlingen är betydligt bättre känd såväl till uppkomsthistoria och omfattning som beträffande de lokaliteter, i vilka samlingen var inrymd. Dåvarande chefen för antikvitetsarkivet C. R. BERCH omtalar, att Lovisa Ulrika hade till »ögonlust» bragt med sig en liten samling konkylier från Berlin. Med auktionskataloger på medaljer, som kom ifrån åtskilliga utrikes orter, följde stundom listor på naturalier som var till salu. Härigenom fick drottningen lust att även sysselsätta sig med fjärilar och snäckor. Då Drottningholm 1746 började ombyggas för den unga furstinnans räkning, fick Hårleman direktiv att inrätta ett av rummen till naturaliekabinett.

Detta rum var ett av de första, som gjordes färdiga. Ännu i början av juni tycks samlingen finnas på Ulriksdal, men strax därefter flyttades den och benämnes av TESSIN »Drottningholms Cabinet». Sommaren 1751 bosatte sig Lovisa Ulrika några månader i den nya flygelbyggnaden för att samman

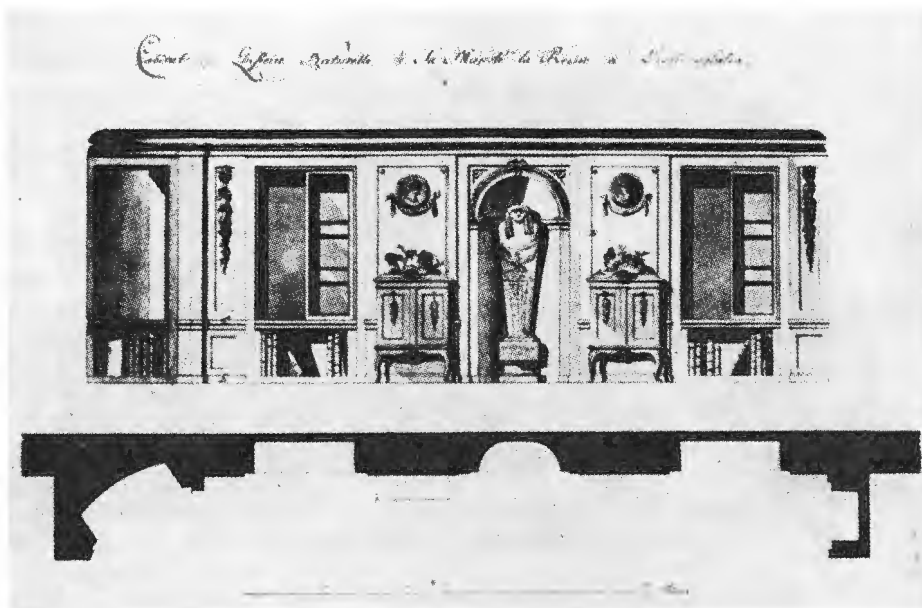

Fig. 2. Jean Eric Rehns ritning till ena långväggen i Drottningholms naturalliekabinett (med mumiekistan).

med Linné ordna sina vid denna tid ditflyttade samlingar. Tessin berättar i ett brev, daterat 7/6 1751, till kronprins Gustav, hur han under Linnés ledning »lägger i en ny ordning det rika förråd af Musslor, hwilket uppå Hennes Maj:ts befallning blifwit samladt».

Och i sina Egenhändiga anteckningar skriver Linné om 1751 att »Hennes Maj:ts Drottningen får nöje för Naturkunnigheten och skaffar sig de ståteligaste samlingar af Conchylier och Insecter ifrån Indien, så att de täflade med de största i werlden. Linnæus får befallning att komma dit till Drottningholm att beskrifva alt detta, och nödgas således genombryta en wettenskap om Conchylierne, där aldrig någon banat redig wäg; så att ock han skulle gå denna wäg, som han aldrig tänkt sig. Han fick då det nöjet dageligen conversera med en så stor och dråpelig Drottning samt en så mild Konung. Han måste blifwa Hofman, han som aldrig det ärnat.»

Ursprungligen rymdes hela samlingen i ett enda rum, vilket fick sin inredning efter en av Hårleman uppgjord plan. Man känner till två ritningar, vilka utgör alternativa förslag till inredandet av naturalliekammarens långväggar. De är båda upprättade av Hårleman, som lämnar följande anvisningar för de ornamentala detaljerna: »Les Trophées dans les panneaux sont relatifs à l'histoire naturelle et consistent en poissons, animaux, coquilles et corraux. Les culs de Lampes dans les pilastres sont composés de rocaille, de Guepierres, Toiles d'araignées» etc. Allt skulle hänsyfta på rummets karaktär av naturalliekammare. Vilket av de båda alternativen, som kom till utförande, vet vi icke,

ty redan efter halvtannat decennium inreddes ett nytt naturaliekabinett i samband med de nya mineralie- och myntkabinettens uppställande. Den som fick det nya inredningsarbetet sig anförtrott var Hårlemans lärjunge JEAN ERIC REHN, och det är hans verk, som ännu finns kvar.

Omändringen ägde rum sommaren 1765, och det var vid detta tillfälle de sex av Sergel gjorda gipsmedaljongerna av bl. a. Linné och Wallerius blev insatta. Naturaliekammarens liksom de båda andra kabinettens inredning är den ännu bestående, vilket framgår bl. a. av försäljningshandlingarna i samband med Drottningholms överlämnande till Kgl. Maj:t och Kronan 1777, där det står om naturaliekabinettet: »Rummet är Boisserat, målat med Ljusgrå färg, med förgylta lister, skåp i väggarna, och på golfwet lägre skåp, med låder ofwanpå, hwaruti Snäckor och Musslor förwaras. På väggarna äro 6 stycken medailloner, som äro Lärda Swenska Mäns Portraiter. 2 st. Skåp hwaruti ligga insecter, dessa skåp äro af brunt träd, ornerade med förgylld Bronze. Lådor til Herbarier, gjorda som inbundna böcker. Herbarier i delta bundter, Europeiska, Asiatiska och Americanska.»

Beskaffenheten och storleken av de första samlingar, som fanns i fursteparets ägo på Ulriksdal på 1740-talet känner vi icke, ej heller varifrån de härrörde. Troligen var det från något dödsbo i Holland, vilket land var den vanligaste furnissören till de flesta naturaliesamlingar. Naturalier utgjorde värdefulla affärsobjekt och det uppstod en livlig handel med dylika. Den bedrevs dels på ett slags börs, t. ex. på »Blaue Jan» i Amsterdam, ett värdshus dit sjöfarande och andra lämnade in sina förvärv antingen till försäljning eller byte, dels av privatpersoner. En sådan var ALBERT SEBA (1665–1737), som ägde ett apotek i Amsterdam. Han brukade vid fartygens ankomst från fjärran ort skynda ombord för att först sälja medicin till den vanligen mer eller mindre sjuka besättningen, men samtidigt passa på att till lågt pris köpa de rariteter, som besättningsmännen förde med sig. På så sätt hade han skaffat sig en betydande samling naturalier och kuriositeter från hela världen, varur han sålde dubbletter till högt pris. 1717 hade visserligen hans samlingar uppköpts av tsar Peter för 15 000 gulden, men han anlade snart en ny samling. Över denna utgavs en katalog och Linné använde en del av de i denna katalog omnämnda djuren som typexemplar för sina beskrivningar. År 1752 hölls auktion på Sebas samlingar och såväl Adolf Fredrik som Lovisa Ulrika gjorde inköp där. Det är dock endast fragmentariska uppgifter vi har om inköpen.

Samlingarna köptes icke med statsmedel och kom således icke in i de offentliga räkenskaperna, utan pengarna till inköpen härrörde ur fursteparets privata kassor. Bäst känner man till Drottningholmssamlingens härkomst och anskaffningspris, medan uppgifter beträffande Ulriksdalssamlingen nästan totalt saknas. En del fragmentariska uppgifter kan man utläsa ur samtida brev och andra handlingar. Den tillförlitligaste källan beträffande inköpen till Lovisa Ulrikas museum finns i en kassabok, som C. G. Tessin förde: *Compte gene-*

ral pour l'année MDCCL, qui montre l'Etat de la Caisse de S. A. R. Madame la Princesse, men den gäller endast åren 1750–1752. Enligt denna kassabok liksom av ett brev, som Lovisa Ulrika skrev till sin moder 6.8. 1751, framgår att de första årens samlingar härstammade från JACOB ELIAS SCHOT i Utrecht och HENRIK TEN KATE i Amsterdam. Förutom dessa inköptes på auktionen efter Seba, som ovan sagts, en samling.

Det från Holland inköpta materialet betalades ofta med priser som för oss verkar fullkomligt otroliga. Även samtiden ansåg priserna i överkant. Sålunda skriver Linné, att »hade Hans M:t någon som köpte af Blau jan för sig eller någon privat, så kunde en hop godt fås för drägelige pgr, men när en Konung skall köpa, måste han betala ett lika stort guldstycke för ett ägg». I föreläsningarna 1748 uppgiver Linné priset på några snäckor. Sålunda kostade en *Volutella Ammonis* mellan 500–1000 gulden och en *Turbo scalaris*, vars första kända exemplar inköptes för Lovisa Ulrikas kabinett, kostade mellan 100–200 dukater. I ett brev från P. ASCANIUS, dat. Leiden 24. II. 1753, omtalar denne, att det varit auktion på konkylier i Amsterdam och fortsätter: »Ellers klager alle som samler Cabinetter at Dronningen i Sverrig gör alt saadant dyrt. Den ære har I. Ellers undrer alle de her, som kiænder Arch. Linnæus, at hand lader saadant kiøbe her ved en simpel Kiøbmand, der ei forstaaer sig videre der paa.»

Som framgår av ovanstående var det betydande summor, som naturalierna betingade, och likväl var samlingen efter vårt mått till omfånget helt obetydlig. Folk började också tala om samlingarnas dyrbarhet och det spreds ett rykte, att Tessin, vilken ombesörjt inköpen, därigenom förorsakat en viss underbals i drottningens kassa.

Men icke endast färdiga samlingar inköptes. Drottning Lovisa Ulrika förvärvade också insamlingar från Linnés lärjungar och andra svenska resenärer. Sålunda erhöll hon 1751 huvudparten av PEHR KALMS i Amerika hopbragta samling av insekter, mest fjärilar, och växter. De senare finns ännu bevarade i Uppsala botaniska museum, medan fjärilarna torde vara helt förstörda. Även av OSBECKS insamlingar i Kina erhöll drottningen en betydande del. Vidare inköpte hon för 14 000 dlr kmt på Linnés inrådan 1754 HASSELQUISTS insamlingar från Egypten och Palestina.

En annan samling hade JOHAN HAARTMAN överlämnat 1751. Den bestod av 1 200 exemplar och utgjorde en betydande gåva, ty Linné skriver, att de var »dubbelt till antalet emot alla Hennes M:t tillförene ägde». När därför Linné entusiastiskt skriver om drottningens museum: »Denna Naturaliesamling är så mycket mera betydande, som den är den aldrastörsta af Insecter och Conchilier jag någonsin sett» eller »Ingen dödelig har haft så stor sambling af de präktigaste och längst fierran samlade insecter som Hennes Majestet», så är detta en överdrift, framkallad av Linnés entusiasm.

Liksom andra europeiska furstehus begagnade Adolf Fredrik och Lovisa

Ulrika Sveriges konsulära företrädare till att göra förvärv till samlingarna och att rapportera, då större naturaliesamlingar såldes på auktion.

De kungliga samlingarna kan räknas till sin tids bäst katalogiserade och genom Linné har dessa kataloger blivit vetenskapliga dokument av stort värde.

Redan tidigt på våren 1751 var — som tidigare sagts — Linné befalld till Drottningholm för att ordna och beskriva samlingen. Planen kom att uppskjutas på grund av en förödande eldsvåda som i slutet av maj härjade Söder i Stockholm och som där skapade en fruktansvärd nöd. Tack vare korrespondensen med vännen Bäck är vi i stånd att följa Linné och hans arbete på de båda samlingarna så gott som dag för dag. Av denna brevväxling framgår att Linné fruktar att planerna på utgivandet kommer att skrinläggas, och han ber sin vän Bäck utforska om kungligheter ändrat planerna. Så var emellertid icke fallet och redan i början av juli 1751 är han i arbete med samlingen på Drottningholm, där han till sin stora förtjusning även finner ett synnerligen förnämt naturvetenskapligt bibliotek.

Linné stannar till början av september. Det överenskommes nu, att Linnés uppordningsarbete skall emsättas i ett tryckt, rikt illustrerat verk över drottningens naturaliekabinett, och Linné arbetar också redan nu med manuskriptet till *Museum Reginæ*.

Ett tillämnat besök i oktober för att samtidigt få uppleva två remarkabla händelser — kröningen och ankomsten av en samling exotiska fjärilar från Holland — måste inställas på grund av sjukdom. Något senare på hösten tillbringar han en vecka i Stockholm, som vanligt boende hos sin vän Bäck, och gör vid detta tillfälle ett kort besök på Drottningholm.

Följande vår, 1752, befallas han på nytt till hovet, men genom ett ingripande från Bäck, som sjukskriver honom, uppskjutes besöket till början av augusti. Han stannar vid detta tillfälle en månad på Drottningholm. Under dessa besök har han tydligen vunnit majestäternas bevägenhet, vilket framgår av ett brev som drottningen skriver till sin mor och som i översättning lyder: »Jag roar mig med att ordna dem (Conchylierna) tillsammans med en professor från Uppsala, en mycket stor kännare och läkare. Det är en synnerligen underhållande person, som har den fina världens esprit utan att äga dess manér och som roar mig obeskrivligt av båda dessa orsaker. Om aftnarna måste han promenera med konungen, och det går nästan icke en dag utan att han lyckas försätta alla människor i gott humör.»

I mitten på december 1752 är han på nytt befalld till hovet, men denna gång till Ulriksdal, där han stannar sex veckor, ty nu har konungen beslutat att hans samling skall beskrivas först. Linné är överförtjust över vistelsen och skriver bl. a.: »Aldrig har någon Hans Maj:ts undersåtar i hela riket haft så kräselig jul, som jag.» »Aldrig har någon Potentat gjort så präktig kollision, som Hans Maj:t för mig.»

Det nya uppdraget utför Linné med vanlig raskhet och kan snart meddela Bäck: »Jag har skrewit nu natt och dag för Hans Maj:t cabinet, att det svider i ögonen, och jag knappt kan sluta dem. Jag tillstår, att det går undan för Hans Maj:t så, jag aldrig sett så gå.» Men han fortsätter: »Ej heller har jag väl någonsin sett Kungar driva på förrän nu.»

Linné kunde också mycket snart lämna manuskriptet, men sen dröjde det. Först 1754 utkom *Museum S:æ R:æ M:tis Adolphi Friderici Regis*. Detta är, som ovan sagts, emellertid icke en fullständig förteckning på de djur, som fanns där, utan endast en beskrivning på en del av de sällsyntare. Linné skriver: »I Museum Regis har jag ansett mig ej böra meddela annat, än hvad jag själf iakttagit; däremot har jag ej velat göra det till ett compilationsverk med andras ofta nog hopdiktade uppgifter, hvilkas oriktighet framtiden nog kommer att visa. Min uppgift har varit att skrifva för lärda och sakkunniga, ej för allmänheten. Alltså kan jag ej, liksom icke heller någon annan i Europa, beskrifva i vår verldsdel aldrig sedda fiskars, ormars eller andra djurs lefnadssätt; ej heller har jag ansett det värdigt att i detta arbete inflicka käringssagor och skepparhistorier.»

Arbetet utkom på latin men försågs på konungens uttryckliga önskan även med en svensk parallelltext. I företalet, som behandlar Naturaliesamlingars ändamål och nytta, uttrycker Linné förvissningen, att katalogen skall göra konungens namn »så perpetuellt som konung Carls batailler». Arbetet är märkvärdigt dels emedan Linné här för första gången konsekvent tillämpar binominalsystemet på djurriket, och sålunda betecknar varje djur med ett artnamn och ett släktnamn, dels emedan detta även genomföres i den svenska parallellöversättningen, dock så att, om arten förut har ett svenskt namn, Linné ej söker intvinga detta i binominalsystemet utan låter släktet ha sitt svenska namn och arten sitt.

Bilderna i arbetet är tecknade av JEAN ERIC REHN och OLOF VON DALIN, som av Linné får berömmet, att han »ritat fortare än någor annan», samt stuckna av JACOB GILLBERG. Det kan även vara värt att anteckna, att alla trycktyperna är nygjutna i Sverige för detta verk. Detta förklarar kanske också varför det tog så lång tid att få arbetet färdigtryckt, en sak som betydligt irriterade Linné, som skriver: »Aldrig har jag varit ute för maken och Hans Maj:t, som själf är så fermer och vill allt skall gå så friskt (undan) och dock låter detta. Jag känner varken tid, kung eller undersåtare igen.»

När väl första delen utkommit önskade Adolf Fredrik att tryckningen av andra delen skulle börja följande år, men vid denna tid uppstod en del politiska svårigheter, som fick kungaparet att intressera sig för annat. Det dröjde ända till 1764 innan ett sammandrag av andra delen av beskrivningen av Ulriksdalssamlingen utkom, och då tillsammans med *Museum Ludovicæ Ulricæ Reginæ* i en volym i liten oktav, det förra 110, den senare icke mindre än 722 sidor. Orsakerna härtill torde varit flera. Fries försöker bl. a. förklara det

med att samlingen ständigt ökades genom nya inköp eller medelst gåvor. Tro-
ligare är, att orsaken låg på det ekonomiska planet. Drottningen hade icke
längre råd att giva ut en så dyrbar bok, som katalogen skulle bli enligt ur-
sprunglig plan. Linné arbetade ivrigt på att Drottningholmskatalogen skulle
bliva som ett »fyrverkeri, som upplyste hela världen». Bl. a. skulle den inne-
hålla planscher över såväl insekter som konkylier. I Vetenskapsakademien finns
en samling konkylier avmålade i läckra färger, som skulle mer än väl ha prytt
suveränens utgåva. Det är förvånande, när man ser dessa avbildningar, att
Linné skriver: »Hwad conchilierna hos Hennes Mt. angår, wille jag knapt
att de utgofwes, sedan Kratzensteins¹ så präktiga figurer utgifwits, att ej våra
kunde præstera dem så goda.» Så mycket mera intresserad var han av att
insekterna skulle avbildas. En del blev också avritade av CARL CLERCK. De
kom icke in i Museum Ludovicæ Ultricæ Reginæ men väl i den av Clerck
utgivna *Icones insectorum rariorum*, som utkom i två delar åren 1759–1764.

Som ett bevis på Linnés stora arbetskapacitet och snabba uppfattnings-
förmåga bör kanske påpekas, att Museum Regis är resultatet av endast tre be-
sök på Ulriksdal på sammanlagt nio veckor och Drottningholmsmuseets be-
skrivning efter tretton veckors besök.

»Naturalier äro underkastade förgänglighet, hälst hos Potentater, som hafva
idel Herrar til betjänter», skriver Linné i företalet till Museum Ludovicæ
Ultricæ och detta bekräftas till fullo av dessa samlingars öde. När Ulriksdals-
samlingen överförs till Drottningholm, placerades den dels i det redan be-
fintliga kabinetet och dels i ett rum uppe på vinden, men lämnades helt
utan tillsyn. Drottningen hade långt tidigare förlorat intresset för samlingarna
och det var först i och med Kgl. Maj:t och Kronans övertagande av Drott-
ningholm, som man på nytt började intressera sig för dem och minnas deras
höga inköpspris.

Änkedrottning Lovisa Ulrikas affärer hade länge varit dåliga och 1777
träffades en överenskommelse mellan Kungl. Maj:t och Kronan å ena sidan
och änkedrottningen å den andra om en försäljning av Drottningholm, löst
och fast. I denna överenskommelse står bl. a. att hon till Kungl. Maj:t och
Kronan avstår och upplåter de på Drottningholm befintliga mineralie- och
naturaliesamlingarna. Vid den därpå följande värderingen uppskattades mine-
raliesamlingen till 120 000 dlr kmt och naturaliesamlingen till 150 000 dlr kmt.
Som en lämplig värdemätare kan nämnas att »China slott med alla des öfriga
tilhörigheter, Menacheri, Pavillonger, Confidance, Kök, Vollierer, Lusthus, och
Meubler enligt Inventario» värderades till 900 000 dlr kmt och biblioteket, vars
innehåll beräknades till 10 000 à 12 000 volymer, värderades till 300 000 dlr kmt.

Sedan staten övertagit värden av samlingarna, såg man — åtminstone till
en början — bättre om dem.

¹ På danske kungens bekostnad hade utgivits ett praktverk, vari kopparsticken voro av F. M. Regen-
fuss, texten av Kratzenstein.

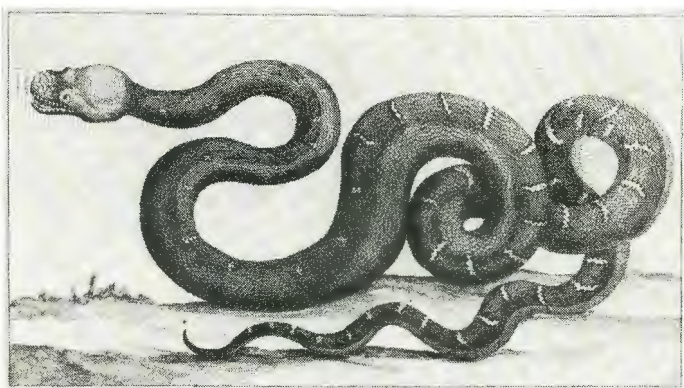

Fig. 3. Boaorm. Ur Museum Regis efter teckning av O. von Dalin.

Fig. 4. Kapucinapa. Ur Museum Regis.

Från Gustav III:s tid vet man annars ganska litet om naturaliekabinettet. Endast en gång framskymtar det i en offentlig skrivelse. Det är i ett memorial, som skalden CARL GUSTAF AF LEOPOLD skrev till Gustav III i samband med, att han utsetts att ha uppsikt över naturaliekammaren på Drottningholm. Till att vårda samlingarna, uppställa dem ordentligare samt förebygga vidare skador föreslog Leopold OLOF SWARTZ, som »förutom att vara kännare på området även till uppförande och tänkesätt är känd för sin pålitlighet». Gustav III utsåg också Swartz till att vårda Drottningholmssamlingen.

När KONRAD QUENSEL 1798 blivit intendent för Vetenskapsakademiens naturaliekabinett, ville han öka detta och riktade sina blickar mot samlingen på Drottningholm. Han förmådde också Vetenskapsakademien att anhålla, att samlingen skulle ställas under dess vård. Quensel överlämnade till ståt-hållaren för Drottningholms slott en Ödmjuk Promemoria, där akademien som motivering bl. a. åberopar, att samlingarna vanvårdades samt förminska-

des av åtskilliga orsaker. Att det var grava missförhållanden förstår man, ty Vetenskapsakademien hade knappast vågat framföra i en offentlig skrivelse, vad som ej var med verkliga förhållandet överensstämmande. Som slutmotivering står: »Drottningholmssamlingarne förenade med Kongl. Wett: Academiens, skulle utgöra ett Cabinet, hedrande Linnés Fädernesland.»

Det dröjde något innan donationen kom till stånd. Den 8/6 1801 uppdelade emellertid Gustav IV Adolf genom en kunglig resolution sina farföräldrars samlingar mellan Stockholm och Uppsala. Man hämtade genast in till Stockholm de i sprit förvarade föremålen, vilka ursprungligen härstammade från Ulriksdal. Deras avlägsnande utgjorde ingen förlust, ty de hörde icke hemma på Drottningholm. Skada är däremot att den samling, som tillhörde slottet och som var samhörig med inredningen där, skulle tagas bort. Detta skedde dock först ett par år senare. Det som återstod, sedan Vetenskapsakademien fått sin andel, var huvudsakligen just de samlingar, som ursprungligen tillhört slottet och som fyllde naturaliekabinettets skåp och hyllor. Men icke ens dessa fick stanna kvar. Ståthållaren, CLAS RÅLAMB, gjorde visserligen aktningstvårda försök att förhindra skingrandet av samlingarna men förgäves.

Genom förmedling av Uppsala universitets kansler, dåvarande riksmarskalken AXEL VON FERSEN, kom nämligen resterna av Lovisa Ulrikas samling till Uppsala.

Motiveringen till att Drottningholmssamlingen vid detta tillfälle skulle avhämtas var, att man höll på att inreda det nya museet i den av Gustav III skänkta orangeribyggnaden i Uppsala.

Enligt beslut skulle Drottningholmssamlingen bibehållas som enhet, men det dröjde icke länge förrän samlingen med snustorr logik fördelades på de zoologiska, botaniska och mineralogiska institutionerna och därmed var Museum Ludovicæ Ulricæ upplöst.

Museum Reginae Ludovicæ Ulricæ redivivum

Under den förflutna sommaren har man fått se Lovisa Ulrikas museum på Drottningholm i viss mån återuppstå. Redan för några år sedan blev museifygeln i görlig mån återställd i sitt ursprungliga skick, biblioteksrummets väggar fylldes med böcker ur drottningens och andra kungliga samlingar osv. — Linnésällskapetets medlemmar hade tillfälle hösten 1954 att under ledning av överintendenten ÅKE SETTERWALL taga lokalerna i betraktande i deras dåvarande skick. Alltjämt gapade dock väggarna i medalj- och naturaliekabinetten tomma och ropade efter de vackra, av mästernickaren LORENTZ NORDIN på sin tid utförda mahogniskåpen och därtill hörande samlingar av mynt och medaljer, mineral, konkylier, fjärilar och växter. Hur allt detta blev skingrat framgår av dr Löwegrens framställning.

Inför det möte, som den internationella museiorganisationen ICOM beslutat förlägga till Sverige under sommaren 1959 uppkom önskemålet att kunna visa dess medlemmar denna fina 1700-talsinteriör så vitt möjligt sådan den tedde sig, då allt stod på sin plats. Genom tillmötesgående från de olika institutioner i Stockholm och Uppsala, som nu-

Fig. 5. Drottningholms naturaliékabinett i sitt tillfälligt återställda skick sommaren 1959. Jmfr fig. 2.

mera äro ägare av dessa dyrbarheter, blev detta i viss utsträckning möjligt. Fig. 5 visar ena långväggen i naturaliékabinettet med två fjärilskåp och däremellan den av Linnés lärjunge Fredrik Hasselquist hemförda mumiekistan. Därövan skymta två av de gipsmedaljonger, drottningen lät utföra framställande svenska naturvetenskapsmän, däribland Linné. I väggskåpen synas praktfulla konkylier och koraller, vilka utlånats av Zoologiska institutionen i Uppsala. Mahogniskåpen, som medföljde fjärilssamlingen dit, ha senare omgjorts till medaljskåp för universitetets samlingar. Botaniska institutionen i Uppsala hade ställt till förfogande de rikt dekorerade kartonger, som tillverkats av hovbokbindaren KRISTOFFER SCHNEIDLER för att inrymma Per Kalms och Hasselquists herbarier från Nordamerika resp. Främre Orienten. Genom tillmötesgående av de omtalade institutionerna komma de Schneidlerska kartongerna ävensom en del praktstycken av konkylier och koraller att även i fortsättningen pryda interiören och tala om det som en gång varit. Gärna skulle man se att åtminstone några av mahogniskåpen finge definitivt återkomma till sina platser.

Återställandet av interiörerna hade genomförts av överintendenten ÅKE SETTERWALL och intendenten STIG FOGELMARCK.

TELEMAK FREDBÄRJ

LINNÉ OCH VINTERN

Linnés stora hjälpsamhet, framför allt mot vänner och lärjungar, är välkänd och dokumenterad, icke minst genom hans brev, där vi se hur han alltid var redo att med råd och dåd ge sitt bistånd, närhelst det kunde gagna hans vetenskap, *scientia naturæ*. Redan som student skrev han (1731) avhandlingen *Spectrum Carolinum* åt Olof Rudbeck d. y:s son Johan, visserligen mot en ringa ekonomisk ersättning men främst för att hjälpa kamraten; några år senare (1737) lät han i Holland trycka en skrift av vännen Browallius tillsammans med sin egen *Critica botanica* och 1739 utarbetade han anonymt Ferbers *Hortus Ageruensis*. Eljest visade sig hans hjälpsamhet och frikostighet i att han utgav, skrev förord eller efterskrift till andras verk. Sålunda utgav han sin lärares, prof. Lars Robergs Tal, holne för publique promotioner (1747); sin vän och studiekamrat Petrus Artedis *Ichtyologia* (1738), sina lärjungar Fr. Hasselquists *Iter palæstinum* (1757) och Petr. Löflings *Iter hispanicum* (1758), alla med inledning och biografi; vidare efterskrift till Pehr Osbecks Dagbok öfver en ostindisk resa (1757) samt företal till And. Jah. Retzius' Inledning till djurriket (1772). Ett imponerande antal alltså, varav f. ö. en del saknas i Hulths Linné-bibliografi. Detta gäller om ännu ett sådant opusculum — och ett märkligt sådant.

Det framdrogs ur glömskan och återgavs in extenso i Aftonbladet år 1884¹, upptogs följande år i Ährlings förteckning över Linnés brevväxling² samt omtrycktes 1893 under titeln »Om svenska klimatet» i en populär läsebok³. År 1918 utgav Bryk, tydligen i tron att vara upptäckaren, den lilla skriften i tysk översättning och med några kommentarer⁴. Det rör sig om en inledning av Linné, skriven på svenska, fyra sidor lång, till en avhandling av CARL RENMARCK, *De præstantia orbis sviogothici* (Om det sviogotiska landets förträfflighet), försvarad pro exercitio år 1747 i filosofiska fakulteten i Uppsala under latin-professorin PETR. EKERMANS presidium.

Man frågar sig onekligen hur det kom sig att Linné skrev ett förord till en avhandling, som var författad av en student inom en annan fakultet än

¹ Nr 154, den 5 juli; osignerad artikel »En skrift av Linné».

² ÄHRLING, EWALD, *Carl von Linnés brefvexling*. Sthlm 1885, s. 17.

³ BERGSTRÖM, RICH., och STRIDSBERG, O. A., *En bok om Sverige*. Sthlm 1893.

⁴ BRYK, FELIX, *Eine unbekannte Schrift Linnés*. Umschau, nr 44, 1918.

hans egen. En undersökning visar emellertid att författarens efternamn är känt från Linnés lapska resa. Linné anger¹ att han den 19 maj 1732 på väg norrut i Härnösand till en Lect. mag. Renmark² avlämnade en samling stenar och mineralier, som han insamlat, för att vidarebefordras till dr Celsius i Uppsala (tydligen dåv. professorn, sedermera domprosten Olof Celsius). Och å annat ställe³ skriver Linné: »Lector Mag. Reenmark i Härnösand accomoderade mig magnifique.» Vid detta vänliga mottagande i lektorshemmet träffade Linné säkerligen husets 8-årige son Carl — densamme som 15 år senare kom att disputerar i Uppsala. Troligen har denne då med hälsningar från sin fader uppsökt Linné och anhållit om hjälp vid författandet av sin avhandling, något som Linné, trofast, tacksam och generös till sin natur, ej förvägrat honom.

Först några ord om Renmarcks avhandling. Redan titeln verkar rudbeckiansk och innehållet visar sig också till största delen bygga på Atlantican. Som Annerstedt framhåller⁴ var vid denna tid rudbeckianismen på upphållningen, starkt kritiserad både i Uppsala och på kontinenten, och denna avhandling blev faktiskt en av de senaste som skrevs i dess tecken.

Inledningsvis citerar författaren efter Rudbeck Jornandes (Jordanes), som kallat Skandinavien (Scanzia) en *officina gentium* eller *vagina nationum*⁵ och hänvisar till föregående svenska historieskrivare som Messenius, Joh. Magnus och Ericus Olai. Han rekapitulerar de olika namnen på folket i Norden: skyter, atlanter, amazoner, goter och hyperboréer. I olika kapitel behandlas lagarna, skrivtecknen (runorna), språket, klimatet, naturen och årstiderna samt dessas inverkan på invånarnas hälsa och livslängd. Förf. uppräknar ett 20-tal åldringar under år 1746, bland dem två 107-åringar, allt för att visa landets företräden. Han omtalar även att Linné varit honom behjälplig vid avhandlingens författande: »Om den höga levnadsåldern hos sviogoterna, liksom om många andra förhållanden, nödiga för att bringa ljus i detta svåra och invecklade ämne, har — — — [titlar] Carl Linnæus icke undandragit sig att personligen undervisa mig, vilket jag, så länge jag lever, vördnadsfullt skall erkänna.» Som Linnés förtjänst framhåller han också att Uppsala universitets trädgård med sin artrikedom utgör ett bevis för klimatets gynnsamhet även för utländska växter.

Avhandlingen är enligt tidens sed försedd med dedikation samt hyllningar från släktingar, gynnare och vänner, på latin och svenska, vers och prosa. Ej mindre än sex ha lämnat sina bidrag. I sin dedikation till fadern har författaren i en längre dikt på svenska återgett avhandlingens slutkapitel om naturens och

¹ LINNÉ, CARL VON, *Iter Lapponicum*. Utg. av Th. M. Fries, Upps. 1913, s. 23, not 2.

² Renmarck, Jacob Arendtsson, f. 1691, tog filosof. grad i Upps. 1716, blev lektor i matematik i Härnösand 1721, pröv. 1725, andre teol. lektor 1731, kh i Luleå 1736, d. 1755. — Sonen Carl, f. 1724 i Härnösand, blev senare kollega i Piteå trivialskola, d. 1773.

³ *Iter Lappon.*, Fries' uppl., s. 235.

⁴ ANNERSTEDT, CLAES, *Upsala universitets historia*, III: 2, Upps. & Sthlm 1914, s. 346.

⁵ Folkens verkstad, nationernas moderssköte.

klimatets förträffligheter i Norden. Märkligast är emellertid Linnés bidrag, vilket lyder:

Min HERRE.

Jag har med nöje sedt det artiga argument, som min Herre utvalt til Exercitium Academicum, om vårt Nordens jämförelse med de södre werldenes delar, och huru vårt kalla Climat på många sätt kan uppväga emot Söderländningarnas warma och luft.

Ty om wi allenast borttagom den effect, som wanen i oss och dem förorsakadt ifrån barndomen, så skulle många af dem wara beredde att byta med oss hemwist som likwäl nu hålla det för omöjeliget.

Jag wet intet om vår kiöld inemot norra Polen är swårare än deras hetta lika när Lineen; ty man hörer här ganska sällan någon dö af köld, och man ser Lapparna under sielfwa starrbraket¹ följa sina renar natt och dag, utan att få frost i minsta tå; och ehuru häftig kiölden tyckes hos oss wara, wet wi doch af 100:de wittnesbörder, att winterkiölden är penetrantare i Hålland, än här i Upland, det hwar och en skall tilstå, som wistats på bägge ställen; och utom alt thetta kan kölden lätt hämmas med goda fällar och pälsar, med warma kamrar och en stadig focus², ty wi hafwom på skog godt förråd; men hettan är intet så lätt att förekomma uti ett warmt land. Kiölden skadar oss intet, utan hon gör oss prompte och muntrare; hwarföre wi om wintrarne altid äro qwickare, än om sommaren; ja hon gör ock våra kroppar, som gå utur warma kamrarna in i kalla luften mer härdade och fastare att emotstå arbete och sjukdomar; hwaraf HOFFMAN säger:

»Populi septentrionales, qui, a teneris annis, frigoris et caloris repentinas mutationes sustinere coacti, minus in morbos prolabantur, et facilius ex iis convalescunt.»³

Deremot äro de som ligga sub Æquatore af hetta löshullade, matte, swage, lata och tröga: I Ægypten törs ingen menniska klåckan 2 om dagen stiga ut på gatan, och om han där uppehåller sig et par minuter, blifwa fötterna förbrände. I Ormus⁴ måste folket halfwa dagen ligga i stora fat med watn, om de eljest skola kunna lefwa för hetta; den accurataste Peregrinator ENGELBERT KÆMPFER säger oss af egen förfarenhet, huru luften mände behaga wid litus Persicum: »Æstus circa litus Persicum supra mortalium tolerantiam et vires intenditur. Venti ex austro occidenti post meridiem flantes, æstuosi adeo, ut ex orci faucibus magis formidandi propelli nequeant. Ex eorum occursu viatores nonnunquam prosterni, et præcluso spiritu suffocari contigit.»⁵

¹ Vintersolståndet. ² Brasa.

³ Övers. (A. Hj. Uggla): Folken i Norden, som från späda år tvingas att uthärda plötsliga växlingar mellan köld och hetta, hemfalla mindre åt sjukdomar och tillfriskna lättare från dem. — Av Linné ofta använt citat ur HOFFMANN, FR., *Fundamenta medicinæ*.

⁴ Ormus, persisk ö i Ormussundet, som förbinder Persiska viken med Arabiska havet.

⁵ Övers. (A. Hj. Uggla): Hettan ökas vid persiska stranden utöver vad de dödligas krafter förmå ut-

Våra kalla wintrar gör oss det nöje, som aldrig Söderländningarnas hetta kan gifwa dem, ty då deras mark står bar och förbränd, är vår betäkt med krithwit snö, som skimrar emot dagen, som wore han beströdd med det klaraste Demantpulfwer.

Watnet, som hos dem blifwer hett, ruttigt och skadeliget, blifwer hos oss klart och friskt. Då åhret står hos dem med slask och ohyggeliget wäder, samt djupa wägar, kunna wi löpa och åka på våra Crystall-isar öfwer alla siöar och kiärr. Vår kiöld ränsar jorden, och gör henne frisk; då hon blifwer så skadelig i Gvineä, att den där ligger en natt ute, antingen får uppstiga med ett halft slag, och en i alla tider förderfwad kropp, eller ock aldrig mer upwakna.

Då Söderländningarna ligga omgifna med ett tjokt mörker om nätterna, äro deremot våra *nätter* uplyste af den hwita snöen, och af C[h]asmata¹, som spela hwar winternatt, med 1000:de slags Comedier, ju längre i nordén, ju mer, och här uplysa horizonten, utom det att stjernorna här glimma både större och klarare. Härtill kommer den behageliga sommartiden, på hwilken solen knapt wiker ifrån oss om nätterna, utan gifwer en stadig dag, hwilket gör, att foglarna öfwer gifwa de Södra länder och årligen segla till oss, att här bygga och bo och här utkläcka sina ungar.

Hos oss wäxa mer Arbores et Plantæ sempervirentes, som med sina gröna löf gifwa ett artigt spektakel på den hwita snöen, utom wåningsrum för våra djur och foglar; ty de mäste trån i skogarna äro Tall, Gran, Id, Ljung, Kråkeris, Mjölönris, Lingon, Andromeda, Pyrolæ, Musci [mossor], som alla äro sempervirentes; och de träden som mista sina löf få uthaf kiölden liksom nya Crystal-löf; utom det att de fläste trån hos oss på sina stammar och grenar äro öfwertäckte och bepryde med flere slags Lichenes, än på någor annor ort af de södre.

Snöén och mossan bewarar hos oss de fröén, rötter och kräk, som i den hafwa sitt winterläger, att kiölden föga kan skada dem; hwaraf skiedt att wi kunnat upräkna wid pass 1200 distinctæ species *plantarum sponte nascentium*², utan till att uptaga varieteter, hwilket antal af örter ingen ännu wist i de warma länder, och på lika stor tract. Och innom vårt Nordiska land hafwom wi redan 1000:de slags differente *Insecter*³ utmärkte, som här bygga och bo, hwilket antal intet annat rike i werlden ännu kunnat uppwisa. Uti *Fiskar* äro wi intet sämre

härda. Vindarna, som efter middagen blåsa från sydväst, äro så brännande, att de icke kunde vara mera förfärliga, om de komme ur underjordens gap. Det händer att vägfärande vid mötet med dem slås till marken, tappa andan och kvävas. — KÆMPFER, ENGELBERT (1651–1716), tysk naturforskare och upptäcktsresande, vistades i Sverige 1680–83, varvid han träffade Olof Rudbeck, medföljde 1683 en svensk beskickning till Persien, vistades i Orienten 1683–94, blev med. dr i Leiden 1694, varefter han slog sig ned i sin westfaliska hembygd. — Ovanst. citat hämtat ur hans *Amoenitatum exoticarum politico-physico-mediciarum fasciculi*, V, Lemgovia: 1712, s. 671.

¹ Norrskén.

² *Flora svecica* 1745 upptar 1 140 vilda svenska växtarter.

³ *Fauna svecica* 1746 upptar 927 svenska insektarter.

än utländningarna, då wi ärhindra oss de många slagen, som finnas i Westersjön, eller det stora antal af Strömming i Östersjön och Norrbotn, hwilken ofta är så mycken, att fiskarena knapt kunna bärga garnet. *Foglar* äro här i Sverige öfwer 200:de slag¹, och siöfogel ses så öm nog i de store Norrlands floder, att de under sin afmarche om höstetiden täcka watnet, och på hela 14 dagarna knapt kunna sluta sin tropp under bortfarten; äfwenså om våren ser man luften upfylld med dess armeer, som segla i wädret åt Norden, uti sina reguläre divisioner.

Men häremot hafwom wi sluppet de många dödliga *Ormar*, som ligga i Söderländningarnas buskar, såsom Aspider, Cobraë, Skaller-ormar, Amphibæner, Hæmorrhæ², etc., och hafwom wi icke mer än en enda giftig orm, som dock ganska sällan skadar. Wi behöfwom intet frukta i skogen för de glupska *Lejon* och de oundwikeliga *Tigrar*, ej heller wid kjärren för de slukande *Crocodiler*, ej heller på åkrarna för de skadeliga *Tarantler*³, ej heller i husen för de smärtfulle *Scolopendræ*⁴, ej heller i sängarna för de giftige *Scorpioner*: för hwilka alla, Söderländningarna aldrig kunna göra sig säkra.

Det är wist, att Söderländningarna hafwa flere slags härliga frukter än wi, men så slippa och wi deremot betala dem så dyrt, som de ofta måste göra med sitt kiära lif; wi hafwom och våra i tilräckelig myckenhet, såsom Hjortron, Hallon, Björnbär, hwita, röda och swarta Winbär, ja Måbär, Jungfrubär, Lingon, Odån, Blåbär, Tranbär, Mjölon, Berberis, Korpbar, Smultron, Kråkebär, Hönsebär, Krusbär, Njupon, Kjersbär, Plommon, Äpplen och Pärön, Oxel, Hägg, Stårkebär⁵, Enebär och Åkerbär, etc., hwilka i smak och lukt täfla med utländningarnas skönaste frukter.

Få wi ock intet äta så många slags gröna saker som utländningarna, så hafwom wi doch bättre förråd på kjøtt och willbråd, af Harar, Renar, Hjortar, Orrar, Kjädrar, Snöriper, Snäpper, Sjöfogel, Hjerpar, etc. Kjøttet kan längre och lättare hos oss conserveras; kjøttet gör oss mer gille, än växterna; och wi tålom bättre kjøttmaten i vårt kalla Climat än de i sitt warma; ej heller wete wi af så många skadeliga växter, som Söderländningarna.

Söderländningarna hafwa sina härliga winer, men töras mycket litet nyttja dem, att de icke måge stanna i hetsiga febrar; och wi wetom litet af Podager, som af deras drickar förorsakas; deremot våra sköna öhler föda och uppfriska oss, utan att lemna i vår kropp sådana farliga foster.

Päst, och de försmädeliga *Skabb-arter*, som dageligen grassera i Söderländerne, få wi ganska sällan röna.

¹ *Fauna suecica* 1746 upptar 204 fågelarter.

² Orientaliska giftormar; se Linnés föreläsningar öfver djurriket, utg. af E. Lönnberg. Upps. 1913, s. 154-159.

³ Italiensk giftig spindel, vars bett förr ansågos föranleda ofrivilligt dansande.

⁴ Tvestjertar.

⁵ Jungfrubär, *Rubus saxatilis*; korpbar, *mjölon*, *Arctostaph. uva ursi*; kråkbär, *Empetrum nigrum*; hönsebär, *Cornus suecica*; stårkebär, slånbar, *Prunus spinosa*.

Wi vinna en stark och frodig kropp, då Söderländningarna få en smärt, mager och uttröttad kropp, och wi räkna så många 80 årige, ja 100:de årige gubbar, som någonsin Söderländningarna.

Jag gratulerar Er, min Herre, som får ex professo utföra ett så härliget Argument; jag önskar, att I må det så klart och tydeligen framställa, som I det lyckeligen conciperat.

CARL LINNÆUS.

Linné framhåller alltså, liksom författaren i avhandlingen, Nordens företräden framför Södern, hur klimatet och naturen här äro hälsosammare och skönare — med vinterns snö, isar och norrsken samt sommarens ljusa nätter —, hur vi ha fler vintergröna växter och överhuvud fler vilda växter, fler insekter, rikligt med fiskar och fåglar, samtidigt som vi ha färre rovdjur, giftiga ormar, insekter och spindlar. Till vårt uppehälle ha vi rikligt med ätliga frukter och bär (om än ej så många som i Södern) samt stor tillgång på vilt; vi ha också renare vatten, färre smittosamma sjukdomar. Därför ha nordborna en starkare och friskare kropp och fler åldringar upp till 100 år än Söderns folk.

Som Bryk observerat, företer Linnés inledning stora likheter med vad OLOF RUDBECK d. y. skriver i *Laponia illustrata* (1701)¹. Till jämförelse må här citeras några utdrag ur densamma.

Är älliast märkwärdigt nog, at naturen, som thesse orter så långt under Norrstiärnan hafwer lagt — — —, them uti många stycken likwäl med så stora förmaner begåfwat, at thess inföddingar här icke allenast finna sig hel wäl, utan och så förnögda, at the sina sniöfulla berg, stora och willa skogar, samt brusande forssar, uti andra länders stillare watten, zirliga trägårdar, och af hetta brännande slätmarker, uti ingen måtto skulle willia förbyta. Hålla med skiäl och så före, at thetta landet för then orsaken skull ey bör mindre lycksaligt skattas än andra; at här en stark och jämn winter är, then tiden som winter bör wara; emedan menniskian tå allehanda siukdomar och beswär, som en lindrig, rägnachtig och wätskug winter gärna med sig förer, är mindre underkastad. Hwarföre och thessa länders inbyggare, uthan at weta af några swåra siukdomar, komma gemenligen til en hög och stadig ålder. — — —

Wäxa och här intet wildt allehanda stora träfrugter, såsom Citroner — — —, stora Windrufwor etc., så felar likwist intet til ens nödtorft och rikeliga uppehälle, förutan at man och til lustmat uti öfwerflöd här finner allehanda sköna bär och frugter, såsom åkerbär ifrån Norland, hiortron, stora swarta hållon, bruna hållon eller brombär, gråblå krypande hållon, röda hållon, hwita hållon, stora röda winbär, röda winbär mindre, hwita winbär, swarta winbär, måbär, stenbär, jungfrubär, swarta krypande drufbär, stora blåbär eller Oden, blåbär, miölon, stora röda lingon, röda lingon the mindre, hwita lingon, tränion, stora tränion, röda smultron, hwita smultron, stora jordgubbar, bredbladige kråkbär, smalbladige kråkbär, hönsbär eller swinbär, wattn trifot, krusbär, niupon, runda niupon, större niupon, små trinna niupon, päron niupon, kungzbär, gemena enbär, fiäll enbär, hasselnötter, boknötter, skogz körsbär, skogz päron, oxelbär, rönbär, skogz äpplen, stärkebär.

¹ RUDBECK, OLOF, SONEN, Nora Samolad eller Uplyste Lapland (*Laponia illustrata*). Ups. 1701, s. 6–16.

Med flera som elliest något obehagelige af then första kiölden märkeligen förbättras. Och thet som förnemst är, utaf fisk, fogel och allehanda willbråd en sådan myckenhet och ändring, at man här utinnan wäl lærer kunna trotza emot alla Söderlänningar: willandes jag icke ens räkna then beqwämlighet, med hwilken man här om wintern öfwer isen och sniön kan fortkomma. — — —

Hwarest kan och om Sommaren med större lust, nöye och angenämhet skiutas, jagas och fiskas än här? blifwandes man om dagen intet hindrad af en omåttelig och brännande Solenes hetta, som kommer en til at söka källare och jordkulor, ey [h]eller om natten af swår köld och fasligt mörker, så at man för then orsaken behöfwer at ställa ut några wäktare, eller göra up stora ellar, ther med the glupska Leyon och grymma Tigerdiur at afskräcka. — — —

I sina tiäl och hemwister frugtar han [lappen] sig [h]eller intet för några basiliscer, scorpioner, giftiga ormar, skadelige spinlar och tarantler, så at han af theras bett skal dantza sig i hiäl. — — —

Mån tå icke then wackre wintren, the härliga och liusa sommarnätter, then milde lufften, the fiskerika floder, the öyefulle siöar, the med fogel och willebråd upfylte skogar, the skuggerika länder, the gröne dälder, silfwer, koppar och jernrika berg, samt skiöna wattnfall och susande forssar, wara the rätte lockefoglar, som hafwa låckat så mången främmande til at sig här nedersätta, här lefwa och här dö.

Givetvis har Linné läst Rudbecks bok, men ovisst är om han haft den framför sig vid avfattandet av sitt företal. Tankarna och exemplen äro emellertid i ursprungligare mening rudbeckianska, i det att de återfinnas hos OLOF RUDBECK d. ä. i *Atlantican*¹, där Linné torde ha läst:

När wintern är, så täckes här all Jorden, Berg, Skogar och Dalar med Snö, och der af sådan klarhet, at man kan resa Nätter och Dagar, der i andra länder Natten så mörck är, at man ey kan leda sig wäl, der icke Himmelen är stiernklar eller månlust; och åter här när månlust är, eller och fast Moln är på Himmelen och hon är i fylle, så kan man af des wedersken mot Snön se att läsa, der något groft skrifwit är eller tryckt. Ja man kan här medh största nytta och lust resa dag och natt öfwer Land, Siöar och Strömar, dher man i andra Länder — — — måste resa i största Mörcker, orenligheten under Buken på Hästen, och i en osund Dimba och lucht. Ja Snön gör här det gagnet, at många örter, som hiit af fremmande Land äro införde, håller Snön warme uti Jorden, der dhe uti Tyskland, Holland oc Frankrike af en torr Köld förderfwas, — — — — Men alt detta är intet så underligt som det, att här på en ort, så mång tusende slags Örter af hela Werlden samblade, kunna genom Naturen och Konsten bewaras och förkofras. — — — När Winteren här är, är han klar, sund, nyttig och frisk; är här och Sommar, är han Natt och Dag så liuflig, at ingen ort söder till är med honom at jempnföras.

Ser man här till Menniskian sielf, med hwad hälsa hon är, så har man wist att tacka Gud, att sällan är här besmitteliga Siukdommar, såsom Pestilentia, Spetelska, Fläck-Feber etc., med hwilka söderländerna nästan årligen måste dragas. Hwarföre och Menniskian här i gemen till en mächta hög ålder stiger fram för dhe som i Söderländren bo — — —. Denne Ortens Natur både till Jorden och Lufften, så och stadiga födan, gifwer dem en större styrkia än i Söderländerna, så och större Kroppar, det alla Fremmandes skrifter bewitna. — — —

Seer man till Menniskians uppehälle här på Orten och friska maga det att för-

¹ RUDBECK, OLOF, d. ä., *Atland eller Manheim*. Ups. [1679], s. 84 o. ff.

tära, så äta de här dubbelt och tredubbe[]t moth dhem i Söderlanden, och en stadigare Mat. Ty der de äta allehanda slags Frucht, såsom Castanier, Äplen, Walnötter, Morötter, allehanda slags Salater, och sällan Kiött och Fisk. Här äter man allehanda slags Willbråd, Oxkiött, Fårkiött, Fläsk, Skinkor, och otalig Fisk. — — —

Äfwen så hafwer Naturen skickadt medh dhett Gøthiska eller Skythiska Folket, som större och manhaftigare både till Kropp och Sinne hafwa warit än Söderlänningarna, som wijst är — — —, att the altiid efter några 100 Åhrs förlopp måste hafwa gjort stora uthtog att uprätta dhe södre orternas Menniskioslächte, som igenom the Orters stoorra hetta, och weka Maat äro af sig komne, hwilcket man seer sannt wara af alla Historier. Hwarföre hafwer Jornandes och andra intet oäwent kalladt Sverige *Vaginum Gentium*, dhett är många Folcks Moder.

Alltjämt samma företräden hos Norden framför Södern: vinterns friskhet och skönhet med snö och kyla, sommarens behaglighet, sällsyntheten av smittosamma farliga sjukdomar, den rikliga tillgången på kött och fisk, folkets större kroppslängd, kroppsstyrka och högre levnadsåldrar.

Redan MESSENIUS talar f. ö.¹ om de nordsvenska landsdelarnas klimatiska företräden med en sommar utan mörker, utan brännande sol, med hälsosam tempererad luft, där alla ting äro »liuflige, roolige och stilla» och där invånarna äro starka och [av klimatväxlingarna] så härdade att de t. o. m. nakna kunna utstå vinterkølden. Han nämner också att de utan svårighet få sitt uppehälle tack vare rikedomerna på villebråd, fågel och fisk.

Det är naturligt att dessa tankar skulle finna en god jordmån redan hos den unge Linné, då han som student bodde i Rudbeck d. y:s hus och hade tillgång till dennes bibliotek samt än mer då han under sin Lapplandsresa (1732) fick uppleva landets skönhet och lära känna folkets hälsosamma livsföring. I ett efterlämnat manuskript »Om Lappland och lapparne»² skriver han:

Smittosamma sjukdommar, pest och febrar kunna ej här propageras hoos ett folk, som ligger så afskildt. — — — Deras wissaste medicus är här diæta a teneris adsveta³, genom hwilken en ålder ärnås, uti hwilken folket ej wet åhren. De många sjukdomar, som annorstädes tyrannicera, besynnerligen i hofwen, koxa intet hit, förn en sen ålder samblat mogen frucht. — — —

Folket förnöjer sig här om somaren i gröna dalar imällan de i skyen stigande snöberg, der sielfwe Phoebus så högt æstimerar deras nöjen att han både dag och natt utan att hwila sina hästar i Wästerhafwet till hela månaden hoos dem blifwer uti en stadig dag. Men då han måst wända sig till de södra länder, spela hwar natt de brokuga Chasmata, som då fördrifwa mörkret, på den hwita snöen. — — — Divertissementer gifwas till öfwerflöd om wintren i skogar på jacht bland diur och foglar, som uppfylla alla träden, om somaren på floder och träsk, klara som chrystal-ler, med fiskar rika på diupet, men ofwanpå med allehanda foglar utsirade.

Och i samma manuskript har han senare tillagt några i hast nedskrivna rader⁴, vilka te sig som en minnesanteckning för en kommande skrift, kanske just inledningen till Renmarcks avhandling:

¹ MESSENIUS, JOHANNES, *Specula, thet är Sweriges rijkes skådhetorn* . . . Sthlm 1612.

² *Iter Lapponicum*, Fries' uppl., s. 240—241.

³ Ett från späda åldern invariant levnadssätt.

⁴ Ibid., s. 242, not 1.

Winterens præference: hwita och liusa snöen, klar himel, phantasmata en klar natt; nedhängande grenar göra skiuhl för foglar och diur på qwistarna; semper-virentes et cortice albo Betulæ; hinc tetraones [orror], ex Betula hierpar, ex nana [dvärgbjörk] snöriper; fara öfw[e]r berg, dalar, siöar, fiäll; ej fuchtig lufft utan uphöjd, hinc non intermittentes febres; scintilla nivis ad solem; longævi omnes.¹

Sedan Linné sålunda genom litteraturen och genom sina resor, ej blott i Lappland och andra svenska landskap, utan även ute i Europa, blivit fast övertygad om det nordiska klimatets företräden, upprepar han under årens lopp i olika variationer denna sin tes i föreläsningar och dissertationer. I *Lachesis naturalis*² framhåller han köldens företräden framför värmens, vinterns framför sommarens, och i *Oeconomia naturæ* (1749)³ skriver han:

Man tycker väl, att vår vinter är svår och ohyggelig i det han gömer bort alla örter och drifver många djur att fly ifrån oss, då Söderlänningarna få fäna sig af en stadig sommar och sköna frukter hela året igenom; men en stadig omväxling af köld och varma gör likväl, att sommaren är oss mera angenäm, då han kommer. Den beständiga sommaren i Söderländerna är icke [h]jeller i anseende dertill så behagelig, att många menniskor ofta måste sätta lifvet till för den starka hettan. Deremot hörer man ganska sällan någon dö af köld hos oss. Hafva de fått flera gröna saker än vi, såsom fikon, citroner, pomeranser, appelsiner etc., så ega vi deremot andra som de ej veta af, såsom åkerbär, hjortron, jordgubbar, hallon etc. Så är det ock med djuren. Har den ena fått nog Aurater [guldfiskar], så har den andra fått ströming och lax. Har den ena glimmande påfoglar eller sköna kalkoner, så har den andra deremot kädrar, orrar, hjerpar etc.; skulle vi dock icke fått så många nyttiga djur som Söderlänningarna, så ha vi ej heller så många skadeliga ormar, lejon, tigrar, krokodiler etc. Hafva de fått mycket silfver, gull och ädla stenar, så hafve vi fått mycket mera jern, hvilket är mera oundgängeligt än silfver och gull o. s. v. — — —

Snön öfvertäcker alla de i jorden liggande frön, så att kölden ej kan göra dem skada. Kölden gör oss muntrare. Han rensar ock vår luft, så att den ej blifver så skadelig för hälsan; hvarföre vi ej heller veta af så många sjukdomar som Söderlänningarna. Den hindrar ock, att vatnet ej får ruttna för oss, som hos dem sker; att förtiga mycket annat.

En annan dissertation, *De morbis ex hyeme* (1752)⁴, har i sina inledande kapitel en beskrivning av den nordiska vintern, där ett flertal detaljer återfinnas från företalet av år 1747. Även från denna skrift må några citat anföras:

Kölden gör luften ren, så att här farsoter endast sällan och med föga våldsamhet uppträda, under det de i varmare klimat äro endemiska och årligen döda tusentals menniskor. Det må vara att här finnes ett mindre antal av växter och djur,

¹ Övers.: härav inga intermittenta febrar; snöns gnistrande mot solen; alla långlivade.

² Linnés *Dietetik*, utg. af A. O. LINDFORS. Upps. 1907, s. 71 o. ff.

³ Sv. övers. av ISAC BIBERG, 1750. Ny uppl. Upps. 1906, i Skrifter af Carl von Linné, utg. af Kungl. Sv. Vet.-Ak., II.

⁴ Om *vintersjukdomar*. Sv. övers. av ARVID HJ. UGGLA. Valda avh. av Carl von Linné, i övers. utg. av Sv. Linné-Sällsk., nr 16.

men vi kunna anses lyckliga att vårt land ej frambringar så många giftiga örter som södern. Vi ha tre slags ormar, varav två giftiga. I Sverige finner man inga tarantlar, skorpioner, kobror, skallerormar, krokodiler — — —. Förgäves skall man i Sveriges skogar söka tigrar, leoparder och lejon. — — —

Naturen, som prytt våra lundar med många ständigt grönskande växter såsom gran, tall, en, ljung, kråkbär, blåbär, åstadkommer genom snön, som böjer ned deras grenar till marken, behagliga boningsplatser därunder, varest många smådjur kunna hålla sig vid liv under kölden.

Sedan Linné beskrivit de speciella vintersjukdomarna, indelade i tre grupper: kylknölar, inflammationer i extremiteterna och luftvägssjukdomar, avslutas avhandlingen i *Amoenitates-upplagan* (1756) med ett tillägg, som i sin lovsång över vintern väl tål att jämföras med Linnés berömda vår- och sommarskildringar:

Vintertiden upphör växtkraften. Nordanvinden från fjällen för med sig isig kyla. Marken hårdfryser till en fots djup eller mera. Det kristallklara vattnet täckes med is, som spricker här och där, men efterhand blir fastare. På sjöarna brister istäcket tvärs över och bildar en råk under starkt dån, isstycken drivas upp på land, resa sig på kant för att därefter åter frysa ihop. Fiskarna få härunder tillfälle att andas. Forsarna bilda grottor av istappar. Källornas vatten försvinner under ett istäcke. De levande varelserna ta sig genvägar. Det ruttna på marken förintas.

Snön, som bildas genom att regndropparna frysa till flingor, faller. Den skyddar växternas rötter mot kölden. Vid gärdesgårdar och andra hinder hopar den sig som flygsand. Barrträdens grenar böja sig ned och bilda valv som bjuda djuren ly. Marken lyser vit. Man kan tydligt urskilja de vilda djurens spår. Snön hårdnar till skare, vars kristallkorn lysa mot solen.

Stark kyla. Röken stiger högt uppåt. Djuren bli viga, rörliga och glupska. I luften svävar liksom fint silverpuder. På björkens grenar och skott sätta sig små löv av kristaller. Hår och skägg bli vitpuddrade. Järn fastnar vid fingret. Hästlortarna sprätta. I väggarna bultar det om natten som med hammare. Nattetid råmar och bölrar det från sjön. På fönstren trollas fram en ny värld med frygisk konstfärdighet. Långa istappar hänga från takskägget. Springorna på boningshusen fyllas med en mossliknande is. Haren, hermelinen, snösparven och ekorren klä sig i vit dräkt. Himlavalvet lyser och spelar om nätterna av norrsken.

Vi ha således kunnat följa vintermotivets utveckling i litteraturen genom de båda Rudbeckarna fram till Linné. Vi ha också sett, hurusom detta motiv hos honom fixerats redan i ungdomen, såväl före som under Lapplandsresan, för att sedan upprepas och fördjupas, ständigt i den för honom typiska kombinationen av naturkänsla och naturkunskap, av omedveten poesi och saklighet, en stiltyp som ett sekel senare av C. J. L. Almqvist betecknades med orden *poesi i sak*.

ARVID HJ. UGGLA

LINNÉ OCH BANANEN

Man glömmer lätt att vissa naturens produkter, som nu spela en väsentlig roll i det svenska hushållet, hos oss ha en ganska kort historia. Att potatisodlingen, som nu har en överväldigande betydelse för folknäringen, ännu på 1700-talet var i sin begynnelse, bör lite var ha inhämtat ur historieboken. Men mången blir nog förvånad, då han erfar att blott femtio år förflutit, sedan den första banansändningen anlände till Sverige. Om detta faktum erinras man genom en minnesbok, som AB Banankompaniet nyligen utgivit.¹ Nedanstående anteckningar kunna lämpligen anknytas härtill.²

I den katalog, som OLOF RUDBECK d.ä. 1685 utgav över de mer eller mindre sällsynta arter han odlade i Akademiens botaniska trädgård förekom en som av honom benämndes: »Peruviansk nattskatta» eller *Solanum tuberosum*. Växtnamnen ha av Rudbeck försetts med bokstäver, som ange deras användning. Enligt den bifogade förklaringen anges med *d* att dessa »Äro the som i köket tjäna och lända till vårt dagliga uppehälle»; de som utmärkas med *f* »Äro the gräs som ögonen förlusta ock därför hos de främmande för dess blommas, blads, frös ellär hela gräsets skönhet med stor flit i trädgårdarne planteras och skötas.» Båda dessa bokstäver stå framför den nämnda växten, som är ingen annan än den vanliga potatisen. Att emellertid anno 1685 det för vårt lands vidkommande var enbart den senare karakteristiken, om att »ögonen förlusta», som var tillämplig, är väl bekant. Ingen kunde då ana, att 100 år därefter orden om att »i köket tjäna och lända till vårt dagliga uppehälle» skulle här uppe i vår kyliga Nord börja bliva en bokstavlig sanning.

Inemot ett halvt sekel senare satt den unge smålandsstudenten CAROLUS LINNÆUS i den lilla kammare, som i den yngre Rudbecks hus blivit honom upplåten som informator åt dennes barn, »välborne små herrar Rudbecker». Det var år 1731. Olofsdagen den 29 juli instundade och Linnæus hade uttänkt en extra fin hyllning, som han skulle ägna sin högförnäme gynnare på denna dag. Han skulle — korteligen sagt — efter honom uppkalla ett

¹ *Med äventyr i lasten*. Minnesbok till AB Banankompaniets femtioårsjubileum. (Med bidrag av EVERT TAUBE, SVEN SALÉN och MARIANNE HÖÖK). Sthm 1959.

² Det följande återgår i huvudsak på ett föredrag, som förf. höll redan vid Sällskapets vårsammankomst 1933, men som då fick ligga ottryckt.

växtsläkte. — »Med den myndighet som tillkommer alla botanister och följaktligen mig» — heter det med karakteristisk självkänsla — »kallar jag alltså denna här framvista ört *Rudbeckia*.» Och namnet på den ståtliga syngenesisten har som bekant blivit bestående och såtillvida besannat Linnæi ord: »Denna ört skall göra ditt namn, store Rudbeck, odödeligt bland menniskobarn.» I inledningen till den hyllningsskrift, kallad *Ödmjukt offer då ... Herr Olof Rudbeck sonen ... celebrerade sin namnsdag uti Upsala d. 29 juli 1731*, där detta proklamerades, heter det bl. a. »Denna högtid borde jag fira med offer och rökelse. Men hvad är det välluktande ambra annat än en subtil rök, som i vädret försvinner. Om jag offrade gull, det jag dock ej själf äger, hvad vore det annat än ett stycke mull, som uti ögonen lyser. Ja, heter det sedan, om jag kunde frambära frukten af *Ananas* och *Musa*, voro de allenast en smak som en minut förnöjer, men sedan flyr som en dröm.» Han ville alltså finna på ett angenämare offer — det redan nämnda, att giva en ört Rudbecks namn.

Som vi finna: när det gällde att vid sidan av guld och ambra finna på de ljuvligaste och sällsyntaste frukter han kände, då var det ananassen och *Musa*, som kommo honom i tankarna. Man kan väl ifrågasätta om han då någonsin gjort bekantskap ens med den förra — att han aldrig smakat av den *senare* är väl utom diskussion. Och dock är det här fråga om en frukt, som i våra dagar är välkänd för varje barn, som redan spelar en ständigt växande roll i vår folkhushållning — det är helt enkelt den välsmakande, närande *bananen*, varav vi nu årligen importera och förbruka för miljontals kronor.

— Fyra och ett halvt år ha gått och Linné sitter som härskare i den rike holländske bankiren CLIFFORDS trädgård på Hartekamp nära Haarlem. Han får — enligt sina egna ofta anförda ord — leva som en prins, får den största trädgård, får förskriva alla de örter, som saknas i trädgården. Och med sina nyförvärvade vänner inom vetenskapen, BOERHAAVE, GRONOVIVS, LAWSON, VAN ROYEN i Leyden, BURMANNUS i Amsterdam står han genom täta besök och korrespondens i livlig förbindelse. Då händer honom — blott några månader sedan han övertagit trädgårdens skötsel — en oväntad lycka. Genom planmässiga åtgärder får han *Musa*, den sagolika örten, att blomma. Full av jubel skyndar han att underrätta vännerna om undret, som inträffat. Ett par brev till Burmannus, som blivit bevarade, vittna om hans stämning. Det första är av den 24 jan. 1736, då musan just slagit ut sina egendomliga blommor. Åtskilliga fel mot den latinska syntaxen i brevet vittna om Linnés iver och brådska.

»Jag skulle sannerligen», heter det, »vara glömsk av den vördnad jag är Eder, berömde man, skyldig om jag försummade att meddela, vad den nådiga Flora skänkt oss. Förra året berömde sig den Leydenska trädgården av att den kunnat frambringa de i Europa sällsynta blommorna hos Aloën, om vilka dock botaniska arbeten intyga, att flere trädgårdar lyckats bringa

Fig. 1. Kopparstick av A. vander Laan (efter teckning av M. Hoffman) i *Musa Cliffortiana* 1736.

dem i dagen. Men, oh, I Leydenska örtagårdar, nu mån I se Hartekamps trädgård — männe ej den hulda Flora unnat den en lika stor lycka. Men jag vill säga, vad jag syftar på. Våra botaniska muser blomstra härligt på Hartekamp! Musan, säger jag, denna palmart, som lever i Ost- och Västindien, Arabernas eller Avicennas Musa. Jag har erfarit, att hon blommat en gång förut i Europa — men aldrig att hon gjort det två gånger.» — Linné var här, som vi skola se, ej riktigt underrättad. — »Om det i närheten finnes någon vetgirig botanist, betvivlar jag icke att han skall vara högst ivrig att få skåda dessa blommor, som man varken kan få se i något herbarium eller eljest. Så mycket mindre kan jag då betvivla, att Ni, högtbe-

römde herre, som framför alla är kunnig i botaniken, skall högeligen önska att se detta, som är nästan ett mirakel, denna Ceylonska växt.» — Burmannus höll just på med ett arbete över Ceylons flora. — »Den högdäde herr Clifford hälsar och inbjuder herr professorn att komma till honom före söndag, då han själv reser härifrån. Det skulle vara honom kärt, om herr professorn då ville övernatta här med åtföljande sällskap. Om fredag kommer dr Gronovius och några andra.

Vad tycker Ni, vidtberömde herre, om denna nyhet! Bör detta ej vara behagligt för min Mæcenat! Om ej detta skulle upmuntra honom till fortsatt gynnande av vetenskapen, vet jag sannerligen ej vad som skulle kunna göra det!

Jag lyckönskar mig till att Flora bragte min Mæcenat denna njutning just det år då jag här skriver om växterna. Farväl, kom fort, stanna länge, res sent!»

Två dagar senare, torsdagen den 26, svarar Burmannus. Han ämnar komma lördag eftermiddag med trenne andra Musernas älskare, om det passar Clifford. — Men Linné och Clifford äro ej riktigt nöjda härmed. Den förre svarar omedelbart, att besökarne måste komma vid en tid som är muserna behaglig. Burmannus måste ju veta, att Musa aldrig gynnar den, som vill studera henne, efter kl. 12. Ty: Aurora semper musis amica est. (Morgonen är alltid musernas vän). »Därför tillråder min Mæcenat», heter det, »att Ni komma på förmiddagen, och senast kl. 12. Musans blommor i våra trakter äro så små, att man måste vara beväpnad med det skarpaste mikroskop (förstoringsglas) till och med på förmiddagen, om man vill ordentligt urskilja de små honungsdropparna på den — på eftermiddagen skulle varje försök vara fåfängt!»

I sanning, Linné hade anledning att vara stolt och lycklig. Underrättelsen att den ståtliga pisangen eller bananplantan bragts att blomma på Hollands jord måste väcka ett särskilt uppseende i detta blomsterodlande och blomsterälskande land. Det kan tilläggas att dess stora betydelse för hushållningen i de varma länderna måste vara särskilt välkänd här på grund av Hollands vidsträckta kolonier.

Växten — säger Linné själv i sina minnesanteckningar — »besågs som ett under af hela landet, då även de förnämste och sjelfva Boerhaaven kom dit att fordra af Linnæo dess demonstration över denna Musa.» Även i fortsättningen av korrespondensen skymtar Musa. I ett brev av 11 april undrar Burmannus, om Musans frukter börja mogna. I slutet av september skriver Linné till densamme: »Jag visade Herr Clifford att Ni omtalat hans Musa, att Ni ägnat honom beröm. — Han skrattade så smått eller med andra ord: det behagade honom synnerligen. Det förundrar mig — sade han — att Burmannus gör något väsen av mig.»¹

¹ Nämligen i *Thesaurus zeylanicus*, som Linné fick i ark. Detta Burmans arbete utkom våren 1737.

Emellertid måste den celebra händelsen också litterärt hugfästas — till ära både för Linnés frikostige gynnare och honom själv. Med en häpnadsväckande snabbhet har han satt sin avsikt i verket. Redan den 20 febr. kan han datera sin tillägnan till Clifford av en avhandling med titeln *Musa Cliffortiana florens Hartecampi 1736* (Cliffords *Musa* blomstrande på Hartekamp 1736). Då, som vi hörde, den första rapporten till Burmannus om den lyckliga händelsen avgick 24 jan., hade alltså ej ens fyra veckor hunnit förflyta.

Om det vetenskapliga värdet av denna avhandling må botanisterna döma. Själv säger Linné i redogörelsen för sina förtjänster om botaniken att »den är den första fullkomliga beskrivning, som botanisterna ägt på denna rara växt. I densamma har Linnæus visat, huru en växt, som tillföre aldrig blommade, skulle stadigt kunna drivas därtill igenom det att klimatet imiterades.»

Den bör ha intresse också därför, att det är Linnés första egentliga monografi om en växt — om vi bortse från den lilla avhandling om *Sceptrum Carolinum* (Kung Karls spira), som han enligt egen uppgift skrev på en eftermiddag åt Rudbecks unge son när denne skulle disputeras.

Linné synes också ha betraktat sin avhandling om *Musa* som ett mönster för hur, enligt hans mening, en sådan beskrivning skulle avfattas, en exemplifiering av de regler han uppställt i sin *Methodus juxta quam physiologus* etc. eller på svenska: Plan varefter den naturkunnige kan kort och tydligt framställa varje naturföremåls beskrivning, ett folioblad, som bär samma tryckår som avhandlingen, men vanligen sitter i ex. av *Systema naturæ* 1735.

Linnés skrift om pisanget eller bananträdet innehåller emellertid åtskilligt av intresse även för lekmännen. — Jag vill därför återge ett och annat därur.

Skriften är som sig bör tillägnad Clifford, vars förtjänster om trädgårdsodlingen i dedikationen prisas i höga tonarter. Och nu ha dessa lönats därmed att Flora framför andra gynnat denne Linnés Mæcenas med Musans blommor, något som tidigare i hela Europa endast hänt verkligt furstliga trädgårdar, nämligen Prins Eugens av Savojen trädgård i Wien, hertigens av Baden-Durlach i Karlsruhe och den berömda trädgård, som anlagts i Leipzig av senatoren Caspar Bose.

Inledningsvis nämner Linné, att palmernas familj är mer än de flesta egentartad såsom varken träd, buske eller ört. Ser man på deras ljuva och gagnarika frukter, heter det, måste man erkänna att Gud ej skänkt människan några andra som äro lika nödvändiga. Men efterspörjer man en vetenskaplig utredning om dem, finner man att knappt någon systematiker vågat tränga in i palmernas vidsträckta skog.

Linnæus, som ej haft tillfälle att besöka palmernas hemland, har nu för avsikt att skildra en enda medlem i den stora familjen, Musan, enkannerligen dess märkvärdiga sätt att blomma, som han kunnat studera ingående i Hartekamps trädgård. Men däremot — tillägger han — vill han här icke avgöra om denna växt är Paradisets förbjudna träd, om det var med dess

blad våra första föräldrar skylde sin nakna lekamen, om den är Bibelns Dudaïm, som Ruben gav sin moder Lea, eller om dess frukter voro den druvklase, som spejarne hämtade från det förlovade landet, ej heller om växten är identisk med de gamles Phoenix eller slutligen, om den utgjorde de indiska vises föda. Sådana hypoteser (och de vimlade ju i äldre framställningar) vill han blott anföra, men avgörandet skall han lämna åt »hieroglypherna» och filologerna. Ty han behandlar här växten — som han senare i sina bibliografier säger — »botanice». Som vi finna, räknar Linné pisangen eller bananträdet till palmerna — nu räknar man det ju till en särskild familj, *Musaceæ*. Redan Plinius hade f. ö. velat skilja den från de förra.

I överensstämmelse med sin metodiska uppställning lämnar så Linnæus en lång förteckning på äldre författares namn på växten allt från Plinius över Avicenna ned till de nyaste systematikerna, som Boerhaave, Plumier och Hans Sloane.

Intressant är listan på de olika namnen på folkspråken: Holländarna använda javanesernas pisang, hos engelsmännen heter det platan, det nu segrande namnet bananas hänför Linné till Guineas inbyggare. (I en senare skrift anger han det som brukligt bland fransmännen.) För hebréerna anföres namnet Dudaïm, för romarna Margarita (alltså pärla). I Egypten är namnet Mauz och slutligen uppges det svenska namnet vara: »Det förbudna trädet». Här alltså en identifiering med skapelseberättelsens »kunkapens träd på gott och ont», som ju också givit upphov till artnamnet *paradisiaca*.

Linné diskuterar så upphovet till namnet *Musa*, det som antagits av de flesta nyare skribenterna. Han vill helst hänföra det till de gamles gudinna *Musa* — de vise, som alltid äro musernas älsklingar, skola ju i Indien enl. Plinius ha levat av denna växts frukter. — Men eljest kan det också härledas av den romerske botanisten ANTONIUS MUSA — det har ju sedan gammalt varit bruk att stora botanister för sin oändliga möda belönats med att få ge någon planta sitt namn. En ringa belöning — men hur dyrbar för mottagaren! Den staty Augustus lät resa över den berömde botanisten är längesedan stoft — men en växt som bär botanistens namn bevarar hans minne så länge världen står, så länge någon finnes som bryr sig om örter — om ock riken störta, städer falla i grus och spillror... skola dock växterna, när de varje vår åter komma fram, erinra om dem. (Vi känna igen synpunkten från hyllningen till Rudbeck.)

Den systematiska beskrivningen kunna vi här gå förbi, likaså diskussionen av frågan om *Musa* bör hänföras till palmernas familj, den ingående beskrivningen av dess delar och redogörelsen för hur exemplaret i Cliffords trädgård (hämtat från Amerika) plötsligt omkring nyåret 1736 började skjuta upp en stjälk med blomställning så snabbt att man redan den 24 januari kunde beundra den första utslagna blomman. Naturligtvis heter det artigast att detta var följden av den »diæta», det nya sätt att med ökad värme och riklig bevattning sköta

den hittills i flera år tynande plantan, som Clifford själv uttänkt och anbefallt!

Anatomiska undersökningar på växten har Linné ej kunnat utföra. — Vem skulle nämligen kunna förmå sig att med anatomens kniv gå lös på det käreaste man äger!

Ett följande kapitel är ägnat åt *usus*, plantans olika användning. Den är som bekant högst mångsidig och Linné har härom mycket att förmåla. Framför allt ger den *föda*. Resenären LINSCHOTEN upplyser att i Indien finnas folk, som hela sitt liv knappt brukat annan föda. Amerikanerna skulle utan denna växt knappt kunna föda sina många slavar. På Barbados är det bruk att man på lördagens afton anslår ett bananträd till varje slav, varav han och hans familj får leva hela den följande veckan osv.

Bladen kunna användas till kläder, till skydd mot solen, till tak på hyddorna osv., allt enligt olika resenärers berättelser, varav framför allt framhålles HANS SLOANES berömda History of Jamaica.

Växtens litterära historia ger oss åtskilliga intressanta inblickar i de många funderingar, som spunnit sig omkring den underbara plantan. Dess första beskrivning tror sig Linné återfinna redan hos filosofen och naturforskaren THEOPHRASTUS, Platos och Aristoteles lärjunge, sedan även hos PLINIUS, fast han erkänner att identiteten är osäker, på grund av otydligheten i deras framställningar. Så kommer han över till de redan i företalet vidrörda spörsmålen, såsom till en början detta: Är *Musa* Kunskapens träd på gott och ont, det förbjudna trädet i Paradiset? Endast hypoteser kunna här uppställas. Man har sagt, att om det skulle vara någon nu existerande och känd växt, så borde det vara denna och det av många skäl. Den är en av de skönaste och anseiligaste, den är märkelig såsom varande ett mellanting mellan träd och ört, dess stam är täckt med fjäll och var därför synnerligen bekväm för ormen att klättra på (!), frukten, som böjer sig ned kan visserligen nås av en människa (alltså Eva!) men endast genom att hon sträcker sig, frukten är synnerligen läcker — och till sist, när man skär av den visar sig bilden av ett kors. Till dessa enligt Linné särdeles otillräckliga skäl vill han emellertid lägga ett, som säger mera: Det förbjudna trädet i Paradiset var blott ett. Och i Systema naturæ har han visat, att i begynnelsen skapats två individer av varje växt, ett av varje kön, som senare förökat sig; undantag gör dock denna enda växt, som till någon tid måste finnas i endast ett exemplar.

Om *Musa* slutligen — för att förbigå de andra liknande spörsmålen — var den föda varav enligt Theophrastus och Plinius Indiens vise livnärde sig, vill författaren ej avgöra. Men det vet han, att den är vis som lever nöjd vid sitt eget, som lärt sig vara rik icke genom att äga mycket, utan genom att behöva litet. Vis är också den som föredrager en enkel och med naturen överensstämmande kost framför läckra men skadliga ting. Och visa äro alltså indierna, som ännu i våra dagar med själens och sinnets ro och

njutande av palmernas frukter uppnå en hög och lycklig ålderdom, så som den berömde resenären KÄMPFER omtalat. Till sist anföras några exempel på övertro, som förekommer i samband med frukten, såsom då spanjorerna och portugiserna i Amerika ej våga skära frukten för att ej det nyss nämnda korset skall bli synligt, utan hellre bita av den. En saga är det, när judar och greker anförä att denna växt, om man plockar dess frukter innan de äro mogna, böjer sig ner och ger den plockande en örfil!

Det anförda må vara nog som axplockning ur Linnés bok. — När han i slutet av följande år kunde till sin gynnare överlämna det praktfulla verket över hans trädgård, *Hortus Cliffortianus*, säger det sig självt att den Cliffordska musan ej förbigicks med tystnad. Redan på den praktfulla titelplanschen intar bananträdet en framträdande plats, där det med sina blommor höjer sig över de symboliska figurerna. Han kunde i detta arbete inskränka sig till att hänvisa till sin förra skrift, dock med åtskilliga kompletterande tillägg på grund av de iakttagelser han i fortsättningen kunnat göra. Dels hade han nämligen kunnat följa hela den följande fruktutvecklingen — frukten mognade den 3 juli —, dels hade hans mödor belönats ännu en gång, då ett annat exemplar börjat blomma i april 1737. Det hade skjutit en vida större stam, och frukt-sättningen hade varit ymnigare. Men i allt annat hade det varit mycket likt det förra. Överhuvud var Linné benägen att avvisa påståendet, att av *Musa* funnos flera verkliga arter. 1736 hade *Musa* blommat även i England — men även här var det enligt honom fråga om samma art.

De rika, av upplevelser fyllda åren i Holland voro till ända, Linné hade lämnat Hartekamps ljuvliga trädgård, där han tillbragt sina »inocentissimos annos» (sina oskyldiga år), bakom sig, och nu satt han i den lilla sanko Hortus Upsaliensis i Svartbäcken som välbeställd professor. Men minnena följde honom, alla de sagolika framgångarna där ute i stora världen levde i hans medvetande och bland de upplevda triumferna var händelsen med den blommande Musan en. Ej underligt att han var ivrig att försöka, om det ej skulle lyckas att göra om experimentet här uppe.

Så heter det också i hans självbiografi under året 1744: »Detta år fick han ock Musan till Sverige ifrån Holland, vilket gjorde honom hjärtans glädje!» Hur det gick med blomningen den gången, förmåles ej. Däremot rapporterar en av hans korrespondenter, läkaren BREYNIUS i Danzig 1746, att han i sin trädgård fått Musan att blomma och frambringa smaklig frukt. Han hade fått den unga plantan från deras gemensamma vän Clifford 1740 och sextio frukter hade mognat. Linné svarar med lyckönskningar. Själv har han fått Musans frön från Godahoppssudden, och han talar om hur de se ut.

Att Linné skulle vara ivrig att låta sina lärjungar under sina resor i växtens egentliga hemtrakter göra närmare iakttagelser om bananen, säger sig självt, och från sin käre HASSELQUIST i Kairo har han också glädjen att mottaga

ett brev, skrivet den 7 september 1750, med åtskilliga intressanta detaljer. Bland olika växter, varav denne nästa år, vill Gud, skall skicka telningar till Uppsala trädgård, är Musan en. Och han fortsätter: »Jag ville tala om *Musa*, växternas drottning, men hon bjuder mig att tiga, sedan hon haft den lyckan att av den störste mästare bli så fullkomligen beskriven.» — »Vid denna tiden — heter det — äta vi dagligen mogna dadlar och frukten av Mauz [det egyptiska namnet på bananen]. Om det stodo till att önska att förbringa några korgar härav till Upsala, så visst skulle jag med nöje avfärda dem! Man talar i Europa om de länders lycksalighet, som hava sådana här-liga frukter. Jag tillstår, de äro goda att smaka en eller annan gång, men för min del skulle jag dock mot dem gärna byta mig till *en halvspann av våra goda svenska äpplen mot en hel tunna av dadlar.*»

I mars 1751 är Hasselquist i Damiate och här har han tillfälle att göra något, som Linné måst avstå ifrån, anatomisera Musan. »Cliffords Musa — heter det — var för dyrbar för vår Linnæus att anatomisera.» Det hade Hasselquist nu kunnat göra med bekvämlighet, då han fick skära omkull hela växten med blomma och löv för 4 styver!

Själv fortsatte Linné sina försök med Musan. Och 1755 lyckades det — han rapporterar med förtjusning till vännen ABRAHAM BÄCK 9 sept.: »Bägge plantorna av växten ha skjutit stam och blomskaft och komma att blomma inom tre dagar, ett skådespel som aldrig blivit sett i Sverige.» I Lärda tidningar står två dagar senare en notis om undret: Plantorna, som inkommit 1752, ha drivits av samme trädgårdsmästare, som uppbragte Musa Cliffortiana på Hartekamp (alltså Nietzel) — de ha nyss begynt blomstra och komma nu först med honblomster och lära med hanblomstren efter vanligheten fortvara hela månaden — att åskådas av dem som finna lust i Skaparens verk. — Att trädgården fick besök av nyfikna, kan man väl också taga för givet.

Att Linné ej skulle undanhålla sina åhörare bland studenterna vad han visste om Musan säger sig själv. I föreläsningarna över dietetiken förekommer bl. a. följande: »Musa (pisang) är ibland de sötaste frukter, smakar ungefär som fikon men långt sötare, är därför bäst för barn, som ännu ej vant sig vid starka saker, samt fruntimmer.»

Och när det erbjuds tillfälle att demonstrera *Musa* livslevande, kan man vara säker på att det ej försummades. Sålunda finner jag ett utkast till föreläsningsdagbok — sådana inlämnas ju än i dag — från år 1767. Det heter där: »offentl. föreläsningar i april: Den 2 Begyntes med Theoria botanica. . den 6 de naturliga familjerna. . den 7 elendigt sjuk» — så komma åter några föreläsningar och den 30 slutligen: »*Musa paradisiaca florens* (Musa blommande) demonstrerades.» Man kan förmoda att Linné den dagen glömde sina kräpor.

Ännu en gång skulle den åldrande Linnés kunskaper om Musan komma till användning och nu i ett helt speciellt sammanhang. Han hade 1773 bli-

vit insatt i den nyinrättade bibelkommissionen — den vars arbete på sätt och vis slutförts först med Gustaf V:s bibel. Det ansågs nödvändigt att utnyttja Linnés sakkunskap för i bibeln förekommande naturföremål. Han låg i Stockholm i 14 dagar 1774 men tröttnade sedan och reste hem, som det heter i protokollet, »till sin Upsalaträdgård och sin vetenskap». Man har emellertid en promemoria av honom i hithörande ting och här möta vi ett av de spörsmål, som vi redan stött på tidigare. Det gäller vilka de fikonalöv varit, varmed våra första föräldrar skylt sig, då de »sågo att de voro nakne». Linné återkommer här till sin argumentering för antagandet att det var Musan. Våra fikonalöv kan det ej ha varit, ty de äro frätande genom sin mjölksaft, dessutom riva de huden, och slutligen äro de fikiga, så att de ej skyla. — Men Musans blad äro som tunt pergament, stora, hela. De brukas f. ö. ännu i dag som skört av slaverna, som ej äga linkläder. Och så kommer den underbara anmärkningen att detta är upptecknat av den Helige Ande själv, ty den tiden fanns Musan ej i Palestina — men väl var den i Paradiset med de andra. Alltså den hebreiske upptecknaren kunde ej känna den annat än genom den Helige Andes ingivelse.

De som besökt Linnés Hammarby erinra sig kanske att hans sovrum där är tapetserat med praktfulla färglagda planscher av växter. De äro utförda av den skicklige tecknaren EHRET, Linnés vän och medhjälpare under åren i Holland.

En besökare på Hammarby 1772 anmärkte till Linné att de dyrbara planscherna måhända lätt skulle där förstöras av fukt. »Det gör intet — genmälde Linné — jag vill kunna betrakta dem där, så länge jag lever». Bland dessa bilder återfinner man också mitt för sängplatsen Musan eller bananen praktfullt återgiven med sin blomma och saffransgula frukt. — Ehret har ritat den vid det tillfälle då Musan blommade i England samma år 1736, då Linné hade sin stora triumf på Hartekamp. Förvisso har ofta den mot ålderdomens svaghet skridande forskaren låtit sina blickar vila på denna bild — den var ägnad att framkalla minnet av en av hans ungdoms mest jubelfyllda stunder.¹

¹ Det framgår av ett brev av Linné den yngre, som också lyckats få bananen att sätta blomma och frukt — det var efter faderns död — att Linné sänt sådana frukter till hovet. Sonen förfrågar sig hos farbror Bäck, om han också bör göra det. — Linnés bananer böra ha varit de första, som någon ätit i Sverige.

V. J. BRØNDEGAARD

LINNÆA I FOLKEMEDICINEN

LINNÉ var baade i livsanskuelse og handlinger stærkt præget af »oplysnings-tiden», hvis idéer beherskede hele 1700-tallet og gav nye optimistiske impulser til alle kulturomraader. Dens væsentlige grundtræk var udbredelsen af en videnskabelig indstilling til problemerne og en handlekraftig lyst til reformer. Oplysningstiden genopdagede nationaløkonomien, sociologien, den empiriske psykologi og den sammenlignende kulturforskning. Baaret frem af en idealistisk tro paa værdien af alle menneskelige fremskridt fik den dog ogsaa dels skeptiske, dels ateistiske og materialistiske konsekvenser.

Det utilitaristiske syn paa naturen er karakteristisk for Linné's samtid. Man interesserede sig ikke blot for planternes (og dyrenes) fysiologi og systematik, men ogsaa — og nok saa meget — for etnobotanikken, d. v. s. væksternes nytte eller skade. Man søgte efter indenlandske nytteplanter, som kunne give surrogater for hidtil importerede vegetabilia. Og Linné, der stedse havde sit lands velfærd for øje, udrettede meget ogsaa paa dette felt. Velkendt er hans store anstrengelser for at faa bragt en levende theplante til Sverige. Linné interesserede sig stærkt for nytteplanter som tobak og cochennillekaktus og alle dyrkede og vilde lægeurter — ud fra den betragtning, at hvis de kunne trives eller samles i Sverige, kunne den port lukkes, hvorigennem tusinder af dalere hvert aar forsvandt til udlandet. Hans værker rummer da ogsaa en rigdom af etnobotanisk stof. Overalt, hvor han kom frem, interviewede han almuen om dens anvendelse af og navne til væksterne. I sin *Gotländska Resa* (1745) skrev han: »Bond-Botaniquen är intet altid til at förakta, och hafwa Böndren, åtminstone här på Landet, sina egne namn mäst på alla Örter. Jag tog en beskedelig Bonde med mig ut på Ängen, som där kiände långt flere Örter än jag någonsin förmodat, och hans namn på dem hade merendels sina artige Originier.»

Linné nævner naturligvis særlig gerne de ting, som hans yndlingsplante *Linnæa borealis* kunne bruges til. I *Flora lapponica* (1737) skriver han (med vennen Artedi som kilde): Allmogen i Ångermanland brukar koka denna växt och använda den till baddningar och omslag, emedan den är ett hastigt verkande medel mot reumatiska smärtor. — Hans Upsats på de Medicinalväxter . . . (Vet. Ac. Handl. 2, 1741) nævner ikke Linnæa, men urten er optaget blandt de officinelle vækster i de akademiske afhandlinger *Plantæ*

officinales (1753) og *Censura medicamentorum simplicium vegetabilium* (1753): *Linnæa Herba*, per Norlandiam in doloribus Rheumaticis interne & externe usitatissima.¹ Efter ordet 'usitatissima' er i omtrykket *Amoenitates academicæ* (ed. 2, Erlangen 1788) tilføjet: *ideoque in Daniæ officinas, pharm. intravit*² — en oplysning, som jeg ikke har kunnet verificere. *Linnæa* indførtes i den svenske farmakopé 1775, men forsvandt med denne.

Om plantens anvendelse i svensk Finland og nogle svenske distrikters folkelige tilnavne hedder det i *Flora Svecica* (1745) og dens anden udgave (1755): *Ostrobothniensibus Benwärcksgräs. Usus: Foliorum infusus loco Theae cum lacte specificum est in doloribus arthriticis et rheumaticis. Ostrobothnienses cataplasma sive fotu in ovibus [!] dolores pedum curant.*³ — *Sue-tice Linnæi ört, Angermannis Windgräs . . . Uplandis Torrvärksgräs, Jemtis Klågräs, Medelpadis Hwita Kläcker . . . Dalis Jordkroner.*

I hans *Materia medica* (1749) omtales plantens egenskaber saaledes: *Vis: diluens, diuretica. Usus: Rheumatismus, Dolores*⁴ — og en anmærkning sammesteds: *Linnæa nondum intravit nostras officinas, quamvis frequentissima in nostra terra et usu eximia ipsius vulgi experientia confirmata.*⁵

Linné gjorde sig som nævnt store anstrengelser for at stimulere en indenlandsk theavl. Om *Linnæa* skriver han i *Wästgötaresa* (foretaget 1746, udgivet 1747): Ingen Svensk växt är funnen tjenligare til Thé; ty dess runda Blader gifwa en god smak, och därtill rensa blodet framför alla andra växter, så at ännu intet säkrare medel är emot Torrvärk, Gikt och Flussar. — Og i afhandlingen *Flora oeconomica* (1748): *Linnæa loco Theæ commendanda.*⁶

I en ekskursionsrapport fra samme aar (1747) [1] siger en af hans disciple, at den »för sin godhet och nytta framför thet chinesisiska theet berömdes». Hertil føjer Åke Berg en kommentar: »Hänvisningen på linneans förträfflighet som tesurrogat tyckes till all lycka ej ha vunnit någon större anklang! Den förökar sig mycket långsamt och är ytterst svår att plantera in på ny lokal.»

Martin Vahl's referat af Linnés botaniske »*Prælectiones privatissimæ*» paa Hammarby 1770 [2] fortæller, at »1740 gav Arch: Linné en Æske fuld av Bladerne til en fornemme Frue i Stokholm under Navn av Lapsk Thee, med hvilken hun tracterede andre Fruentimre, som admirerede den. Den

¹ *Linnæa*-planten anvendes meget i Norrland baade indvortes og udvortes for reumatiske smerter.

² Den er ogsaa indført i de danske apoteker.

³ Anvendelse: et udtræk af bladene, i stedet for the, og tilsat mælk, er et specifikt middel for artrit- og reumatisme-smerter. Österbottningerne læger smerter i benene hos faar med grød eller varme omslag.

⁴ Virkning: fordelende, urindrivende. Anvendelse: reumatisme, smerter.

⁵ *Linnæa* er endnu ikke blevet indført paa vore apoteker, uagtet den er meget almindeligt forekommende i vort land og via anvendelsen hos almuen fik bekræftet sin fortræffelighed.

⁶ *Linnæa* bør anbefales som erstatning for the.

havde nogen Smag av bitre Mandler og ey uangenem, men Blommerne ere endnu angennemmere, og meget meere Mandel smagende. Heele Nordland drikker Decoct av denne udi Værk, hvorpaa jeg har de he[r]ligste observationer. I Norge bruges den i alt Udslag, purpura, Herpes¹ etc: Mon den ey skulde tiene til at uddrive Kopper og Meslinger?» [3].

Albrecht von Haller har i sin *Historia stirpium indigenarum Helvetiæ inchoata* (Bern 1768, p. 131) en — fejlagtig — oplysning om linnæablomsternes anvendelse mod hudsygdomme: *ad morbos cutaneos infusum florum valere alii*.² Som kilde anfører han »*Provinc. medic. berätt. Pag. 7*» (1761). Det paagældende sted er imidlertid ikke nævnt Linnæa, men *Linaria* (og *Verbascum*) mod kropsudslet; der maa altsaa være tale om en fejllæsning.

Ogsaa efter Linné nævnes Linnæa's folkemedicinske anvendelse og de der-til knyttede navne af mange svenske forfattere. De fleste citerer dog mere og mindre af mesterens værker og hæfter sig mest ved dens tilskrevne effekt mod gigt og reumatiske lidelser.

A. J. Retzius' *Försök til en Flora Oeconomica Sveciæ* (II, Lund 1806, p. 418 f.) beretter:

Örten har uti swår Höft- och Lårvärk flere gånger wisat sig werksam, så wäl som i annan Flussgicht. Den drickes då såsom et starkt Thee med mjölk morgon och afton . . . Är värken mycket swår, kan man äfven efter Doctor LUNDMARKS råd göra et kalt omslag på stället af friska Örten, som stötes med litet Ätticka til en tjock gröt. Många som warit beswärade af mindre häftiga anstötär af Flussgicht eller så kallad flygande wärck af förkylningar hafwa nyttjat et mindre starkt Thee på torra Örten til dageligt bruk en längre tid, dock med mjölk . . . och kan Örten i detta hänseende anses såsom en god husmedicin.

Knap et halvt aarhundrede senere nævner og forklarer RICHARD DYBECK i sit tidsskrift »*Runa*» (1849, p. 14 f.) en lang række Linnæa-navne; paa nær to refererer de alle til anvendelsen mod gigt og reumatisme:

Gicktegräs (Värmland) »Örten användes flitigt mot gikt»;

Torrvärksgräs (Uppland, Norrland, jnf. Linné 1755) »Torrvärk brukas än oftast af mer afväga allmoge för: gikt» [4];

Benvärksgräs (Ö.botten, jnf. Linné 1755);

Rohaltgräs (V.botten) anvendt mod 'halthet' (krampe) i 'ron' (hoften) som følge af gigt;

Stighåltgräs (V.botten) »ett medel mot sjuka benleder, mot haltande stig l. gång» [5];

Vregräs (Ö.götland) »Allmogen använder hela örten till omslag om vridna l. vrickade leder» — altsaa 'vridurt';

Knarrgräs (Dalarne) [6] forklarer Dybeck derhen, at navnet »tilläfventyrs af

¹ Skarlagensfeber [?], herpes zoster («helvedsild»).

² Infusion paa blomsterne nævnes af andre som virksom mod hudsygdomme.

det prassel, l. den knarring, som høres då man trampar på mattan af örtens tätta refvor, hälst då växten öfvergått till torrhet». Navnet har dog snarere relation til *knarr* = knirken (i giftstive led);

Klågräs (Jämtland, jnf. Linné 1755) sigter utvivlsomt til en folkemedicinsk anvendelse mod *klå* = (fnat-)kløe, scabies, men Dybeck skriver: »Troligen ock för någon läkeegenskap hos örten, så vida namnet ej har gemenskap med nästföljande» —

Ettergräs [7] »särdeles fröhusen äro tätt besatta med styfva hår, hvilka verkl. bränna l. åtminstone orsaka klåda — allt efter hudens beskaffenhet». Navnet snarere til *etter* = materie, pus.

Der ud over har Dybeck ikke andet än att den, inkokad tillsammans med torkade *oxläggår* [*Primula*] på sina ställen begagnas, i stället för mjölk, till gröt o. d.». Og han slutter sin omtale af Linnæa med at pege paa, at ikke ét af plantens mange folkelige navne knytter dens udseende og anvendelse sammen til f. eks. rohaltkrona, klådocka eller benvärksblomma. »Hvilken skärande poesi! En stark syftning hitåt har en gång genomgått hela Svenska växtuppkallelsen, och gör det än på afväga trakter.»

J. E. RIETZ har i sit Svenskt Dialekt-Lexikon (Lund 1867, p. 272) foruden de fleste af Dybeck's navne endnu to, nemlig *Vinngräs* (Ångermanland, jnf. Linné 1755), til *vinn* = (gift-)smerte, og *Kninablome* fra Gamla Karleby og Kronoby i sv. Finland. Han anfører navnet under ordet *knä* i forbindelse med knia (bøje knæ), kniskål m. fl. og tolker det som 'knäblomma', med henblik paa blomsternes placering. Men ogsaa denne benævnelse kan hentyde til plantens brug mod knæskader (leddegigt?).

En del af de gamle Linnæa-navne lever stadig paa folkemunde, men nærmere nutiden bliver omtalen af plantens folkemedicinske anvendelse naturligt nok mere og mere sparsom. — En »Örtebok eller Anvisning till Naturliga Botemedel för de vanligste Sjukdomar» (1858, p. 15) anbefaler et dekokt af hele planten mod gift og podagra. Fra nyere tid er som endnu levende folkenavne noteret *rohaltgräs* (Umeå), *stickhaltgräs* med oplysningen, at planten forhen blev almindelig brugt for krampe, hofteskader, samt *giktgräs* (Värmland), *giktblomme* (Kussjön), *torrvärksgräs* (Uppland) og *benvärksgräs* (Ö. boten) [8]. Ifølge en forfatter 1935 [9] blev Linnæa endnu for cirka 40 aar siden [1895] i Ramsele kaldt *ickorrtåga* og et dekokt af urten brugtes mod kraftig diarré og andre maveonder. Befolkningens viden om anvendelsen mod gift synes derimod at være gaaet tabt. — Badning med afkog paa Linnæa (*ledgräs* eller *torrvärksrot*) var godt mod gift og blev i Norrland anset for at være effektivt mod »skräp i ögonen» [10].

To henvendelser til svenske institutioner om plantens folkemedicinske benyttelse i vor tid gav negativt resultat. Herr arkivarie STEN-BERTIL VIDE ved Landsmålsarkivet i Lund meddeler mig, at han véd meget lidt om Linnæa som lægevækst: »I min hemtrakt (ett par mil från Linnés Råshult) är linnéan

mycket vanlig och välbekant för folket, men jag har aldrig hört att man på något sätt använt den till medicin eller annat. Från Landsmålsarkivets samlingar känner jag endast en uppgift om linnéans användning i praktiskt bruk. I en uppteckning från Fryele socken i Småland år 1952 står det: 'Även linnéan plockades och koktes till dekokt eller te mot reumatism' (Landsmålsarkivet i Lund n:r 4961 s. 2).» — Förste assistent BRITA EGARDT, Folklivsarkivet i Lund, finder det ikke sandsynligt, at en gennemgang af arkivet vil give noget resultat, og henviser til, at Linnæa saa vidt erindres ikke nævnes i svarene paa en spørgeliste om vækster i husholdningen, lægekunst og magi. Planten maa derfor antages nu at være gledet helt ud af Sveriges folkelige farmakopé.

Norge

Ogsaa i Norge er Linnæa blevet — og bliver fortsat — flittigt brugt i folke-medicinen, navnlig mod hudsygdomme og ganske særlig mod virussygdommen helvedsild (herpes zoster, ignis sacer). Denne specielle norske anvendelse, som allerede nævnes af Linné 1755: *Norwegis Norrislegrass . . . Norwegi fumu externe febrem Scarlatinam tollunt et Scabiem decocto*¹ — er af ham som af flere senere forfattere [11] fejlagtigt blevet forvekslet med skarlagensfeber. Herpes zoster kaldes i Norge *norisle*, *nårisle*, *norette*, *risla*, *narild*, *voneld* og giver ligesom skarlagensfeberen røde, kløende pletter paa kroppen (jnf. svensk klågräs). Om effekten mod skarlagensfeber melder der sig da ogsaa nogen tvivl — det gælder bl. a. J. A. MURRAY (*Apparatus Medicam.* I, 1776) og A. J. RETZIUS (II, 1806): At skarlakansfebern botas i Norrige, då man rökar med Örten, och Skabb därstädes med afkok deraf, berättas wäl, men är wisserrigen ibland de osäkra kurer. Anvendelsen inspirerede en række ret enslydende folkenavne til Linnæa som *nårislegräs*, *-blad*, *rislegras* [12], *norettegras*, *norisle*, *marislegræs* [13] i de forskellige landsdele; endvidere *voneldgras* [14].

Det almindelige var (er) røgning, eventuelt sammen med 'alvnæver' (nogle lavarter: *Nephroma arcticum*, *Peltigera aphthosa* m. fl.) [15]. »De reiv nårislegras og røkte seg mæ fe nårisle» [16]. Men et infusum blev ogsaa benyttet til badning, omslag eller indvortes som the. Eller man bar planten, lagt mellem to klude, paa udslettet [17]. Helvedsild kunne ogsaa læges ved bstrygning («smøring») med Linnæa [18]. Nårislegras kogt i øl anbefaler tre forfattere i 1700-tallet som det virksomste middel for helvedsild, dels brugt udvortes, dels som drik [19]. »For di sjukon [herpes zoster] var naaril-grase ei sikker raad; de er eit lite gras som veks millom ein-kjørrum paa sume stelle, helst paa størgjen grunn» [20]. HJALMAR FALK skrev 1921, at denne praksis stadig blev brugt mange steder i Norge [20 a], I. REICHBORN-KJENNERUD 1940: Planten er kjent hele landet over som råd mot nårisle [21]. Professor OVE ARBO HØEG

¹ Kaldes af nordmanden *norrislegrass*. Nordmanden læger udvortes skarlagensfeber med rogen og udslet (scabies) med et dekokt.

har truffet mange folk, som af egen erfaring sagde god for Linnæa-kuren (Blyttia 16/1958, p. 147 f.), og hans kollega ROLF NORDHAGEN skriver (1959) som svar paa min forespørgsel, at »den tørrede urt brukes fremdeles mot herpes zoster enkelte steder i landet, dels som kompress, dels som uttrekk og tas gjennom munden. Flere pålitelige folk har fortalt meg at herpes zoster utslettet tørker inn og skaller av ved denne behandling. Jeg har forespurt på universitetets Farmasøytiske Institutt om man der har studert plantens innholdsstoffer og event. virkninger, men fikk svaret: nei!» — Kritiske forsøg med Linnæa som lægeplante burde anstilles for at faa klarlagt, om denne gamle indikation virkelig beror paa virksomme indholdsstoffer.

Imidlertid har Linnæa ogsaa været brugt udvortes (røgning) mod andre hudlidelser, saaledes 'alvblåst' (nældefeber, urticaria; sygdommen forveksles af almuen ofte med herpes zoster) [22], scabies [23], udslet [24], eksem og mæslinger [25]. Det er derfor sandsynligt, at anvendelsen fra først af ikke skyldes praktiske erfaringer, men signaturlæren. Den krybende skovvækst har lange bladløse liggende stængler og traadtynde grene med smaa runde blade; habitus kan minde om udslettet ved herpes zoster, der breder sig i et bælte omkring kroppen paa patienten [26]. Tilsvarende navne til et par lignende planter: *nårisle-*, *noretlegræs* (Alchemilla vulgaris) og det botanisk knæsatte *norell* (Spergularia) tyder paa, at ogsaa disse planter (plus Linnæa?) har været brugt for helvedsild, indvortes i mælkedekokter og udvortes som røgning [27]. Den lave kurvblomst *kattelab* (Antennaria dioeca) har ligeledes været brugt mod helvedsild; som Linnæa faar denne plante krybende sidestængler med ovale blade [28].

Kaldt *Linnés the* [29] og *tegras* [30] blev Linnæa endvidere regnet for blodrensende og urindrivende (jnf. Linné 1747, Wästgötaresa) [31], brugt som øjenbadevand mod smitsom konjunktivitet [32], i Telemarken mod epilepsi [33], mod tuberkulose (»brystsyge») [34] og i Nordfjord og Finmarken under benævnelsen *flesme-*, *frismegras* (ogsaa navn til Alchemilla vulgaris og Veronica officinalis) som grødomslag paa flesme, flisma ɔ: fingerbylder eller knoglebetændelse (panaritium ossale) [35]. De norske Linnæa-navne *beinverksgras* (Østfold) og *turverksgras* andre steder skyldes anvendelsen til omslag paa gigt og reumatisme — en praksis, der vel er kommet til Norge fra Sverige [36]. Ogsaa den botanisk nærtbeslægtede *Lonicera xylosteum* 'ledved' (o. l.) nævnes som ordineret til afvaskning mod reumatiske lidelser [37]. Endelig blev et dekokt i Telemarken indtaget mod krampe (epilepsi?) [38].

Finland

Nogle folkemedicinske ordinationer er allerede nævnt fra de svensktalende provinser (Linné 1755, jnf. Retzius II, 1806: Säkrare är det bruk österbottningen gör deraf, då han kokar et omslag deraf at bota swullna ben hos Fåren; Dybeck 1849, m. fl.). En veterinær anvendelse er ogsaa noteret fra nyere tid:

värkgräs (= Linnæa) for 'torrsjukan' hos kreaturerne, naar deres benstamme tørrede ind (knogletæring?) [39].

Men planten blev ogsaa brugt for ledsygdomme hos mennesket. Linné's discipel PEHR KALM skriver 1754 i dissertationen *Historisk och Oeconomisk Beskrifning öfwer Calajoki Sockn uti Österbotn*, at »Linnæa . . . brukas til almänt läkemedel emot benwärc, och berättas den wara mycket god därtill, enär de ömma och siuka ställen med samma Linnæa badas och hötas» [40]. I *Berättelser etc.* av J. G. COLLIANDER 1769, p. 440: Någre här i landet [Björneborgs län] brukelige Hus-Curer . . . Linnæa Borealis kokas i watten och bindes så warm, som tolas kan omkring lemmar, som kommit ur led. Og fra nyere tid: Ved seneforstrækning gned man det syge sted og omgivelser med kogt *sinugräs*, d. v. s. Linnæa's stilke og blade [41].

Fra det finske Finland tyder en række folkelige navne paa Linnæa's indikationer [42]:

Jäsenheinä 'led- (eller lem-)jurt' (noteret 1909);

Nivelheinä 'ledurt' (1906);

Luuvaloheinä, *-ruoho* 'gigt-, reumatismeurt' (1823 ff.);

Rampimaruoho 'krampeurt', *Rampine* (1860 ff.);

Tyräheinä, *-ruoho* 'brokurt' (1803 ff.);

Küimaruoho 'brunsturt' (1909);

Lemmenruoho 'elskovsurt' (1860), jnf. *Virma* (1850), *-heinä*, *-ruoho* (1860); præfix = fyrig, kaad, og *Virmajuuri* (1866 ff.) til *Valeriana officinalis*, der ogsaa har været benyttet som afrodisiakum.

Rusland

Linnæa er almindelig over hele det nordlige Rusland, hvor planten først og fremmest er blevet anvendt mod reumatisme, hold i ryggen og lænderne, smerter i leddene og udvendige svulster. J. G. GMELIN hævder i sin *Flora sibirica* (III/1768, p. 129), at han i St. Petersburg ofte har prøvet plantens virkning mod gigt- og reumasmerter, men ikke blev overbevist.

En henvendelse til dr P. N. KIBALTJITJ, som leder den botaniske afdeling ved Sovjetunionens videnskabelige forskningsinstitut for lægeurter og aromatiske planter (VILAR) — beredvilligt formidlede den sovjetiske ambassade i København min forespørgsel — resulterede i en række værdifulde oplysninger. Man har underretning om Linnæa's anvendelse ved nogle nervelidelser, mod hovedsmerter og kulilteforgiftning, for mangelfuld vandladning og diarré. Indvortes benyttes et vand- eller mælkedekokt af plantens stængler og blade, undertiden ogsaa blomsterne. Med de varme plantedele, som bliver tilbage fra afkoget, gnides de smertende steder. Endvidere faar køerne i visse egne Linnæa ind med foderet for at forbedre mælkens kvalitet [43]. Institu-

tionen VILAR har nu indledt et nøjere studium af plantens indholdsstoffer og virkninger; til denne undersøgelse fremskaffes raamateriale fra alle nordlige provinser.

Amerika

Linnæa er i Nordamerika repræsenteret af underarterne *L. americana* Forbes og *L. longifolia* Howell. Skønt ret almindelig i de cirkumpolare egne er der kun faa oplysninger om plantens folkemedicinske brug hos indianerne og hvid mand. Dekokt af bladene giver en the for hoste [44]. Thompson-indianerne i British Columbia drikker et afkog som medicin, men hensigten er ukendt [45], og Potawatomi-stammen (Wisconsin) anvender hele planten, som kaldes *bine' obûkûns* 'agerhøneurt', mod ukendte kvindesygdomme [46]. I den amerikanske medicin nævnes *Linnæa americana* som mavebitter, adstringerende og antireumatisk middel [47].

Andre lande

Uagtet *Linnæa* forekommer i Skotland, nordlige England, Mellemeuropa (f. eks. ret almindeligt i Svejtseralperne), mere sporadisk i Danmark, Polen, Kaukasus og paa Grønland, spiller planten ingen af disse steder nogen rolle i folkløren eller skolemedicinen [48].

For megen hjælp ved udarbejdelsen bringer jeg herr professor NILS VON HOFSTEN i Uppsala en hjertelig tak.

Litteratur og tilføjelser

1. *Herbationes upsalienses* I. *Herbationerna* 1747, ed. 1952 (særtryk af Svenska Linné-Sällskapets årsskrift 1950-51), 31, 58.
2. Bergens Museums Aarbok 1910, no. 1, 45.
3. Droguen kaldes *Linnæi-Te*: FR. EKKARD, Haandbog over almeennyttig Naturkundskab (1795), 256; Videnskabernes Selskabs Ordbog (1820), L 150. Se iøvrigt under afsnittet Norge.
4. Ifg. A. LYTTKENS, Svenska växtnamn III (1912-15), 1648 findes navnet *torrvärksgräs* allerede i *Catalogus et Valor medicamentorum* [medicinaltakst] 1739.
5. *Roholt-* og *stighåltgräs* nævnes fra V.botten af hhv. SAM. LILJEBLAD, Utkast till en svensk Flora, ed. 2 (1798) og GEORG WAHLENBERG, Flora suecica 1 (1824); *lamhetsgräs* hos J. J. HAARTMAN, Tydelig underrättelse om de mäst gångbara sjukdomars kändedom etc. (1759), jnf. Lyttkens I (1904-06), 168.
6. Navnet allerede hos C. G. KRÖNINGSSWÄRD, Flora dalecarlica (1843; Kopparbergs län), jnf. Lyttkens ibid.
7. Retzius II (1806), 418 har *drefettergräs*.
8. Västerbotten 1926, 252, 275.
9. Ångermanland-Medelpad 1935, 45.
10. CARL-HERMAN TILLHAGEN, Folklig läkekonst (1958), 211, 225.

11. BL. a. JOH. ERNST GUNNERUS, *Flora norvegica* I (1766), 37; HENRIK TONNING, *Norsk medicinsk og oekonomisk Flora* I (1773), 172; J. W. HORNEMANN, *Forsøg til en dansk oekonomisk Plantelære* 1806, 588.
12. I. REICHBORN-KJENNERUD, *Våre folkemedisinske lægeurter* (1922), 88; sm. forf., *Vår gamle trolldomsmedisin* III (1940), 34 f. (med etymologi, jnf. HJALMAR FALK i *Bidrag til norsk folkemedisin* I (1921), 68 f., 71 f., 74).
13. OVE ARBO HØEG, G. T. Holms liste over plantenavn fra Numedal og Sandsvær i 1750-årene (særtryk 1939), 98; sm. forf., *Norske plantenavn hos nordmørpresten Eilert Hagerup Kjempe* (Blyttia 8/1950, 111 f.; her bemærkninger til *nordildgræs* hos Gunnerus, *Flora norvegica* 1766), m. fl.
14. Odal ifgl. J. REICHBORN-KJENNERUD, *Våre folkemed. lægeurter* (1922), 88.
15. REICHBORN-KJENNERUD, *Vår gamle trolldomsmedisin* III (1940), 33 (Gadeland); HJ. FALK l. c. [note 12] 69.
16. TOV FLATIN, *Gamalt frå Numedal* (1939), 31.
17. Svar paa spørgelister om norsk folkemedicin, se REICHBORN-KJENNERUD III, 176 f.; Folkeminnen frå Bøherad [Telemarken] (1925), 125.
18. HJ. FALK l. c. [note 12] 67; OLAV NORDBØ, *Segner og sogur frå Bøherad* (1945), 138.
19. HJ. FALK l. c.
20. IVAR KLEIVEN, *Gamalt Bondekultur i Gudbrandsdalen, Lom og Skjaak* (1915), 126.
- 20 a. HJ. FALK l. c. (H. Strøm 1762, J. N. Wilse 1779, H. J. Wille 1786).
21. REICHBORN-KJENNERUD l. c. [note 15] 35.
22. J. N. WILSE, *Beskrivelse over Spydebjerg Præstegjeld* (1779), 132 (ved Trondheim); REICHBORN-KJENNERUD, *Våre folkemedisinske lægeurter* (1922), 88; svar paa norske spørgelister, se sm. forf. l. c. [note 17].
23. GUNNERUS, *Flora norvegica* I (1766), 37, jnf. Linné 1755.
24. REICHBORN-KJENNERUD l. c. [note 15] I, 212; III, 36.
25. REICHBORN-KJENNERUD, *Våre folkemedisinske lægeurter* (1922), 88 f. (med litteraturhenvisninger!); sm. forf., *Vår gamle trolldomsmedisin* III, 22 (Vestfold), 146 (Nordnorge), jnf. 176 f.
26. OVE ARBO HØEG i Blyttia 16/1958, 148.
27. REICHBORN-KJENNERUD, *Lægeurter 89 og Trolldomsmedisin* III, 36; jnf. note 13.
28. OVE ARBO HØEG l. c. [note 26].
29. H. JENSSEN-TUSCH, *Nordiske Plantenavne* (1867-71), 131, 315 (Gunnerus 1766 m. fl.).
30. REICHBORN-KJENNERUD, *Lægeurter* 88 (Land).
31. REICHBORN-KJENNERUD *ibid.* 89 < J. A. Krogh, *Efterretn. om Provstiet Nordfjord* (1813).
32. Svar paa spørgeliste: REICHBORN-KJENNERUD, *Trolldomsmedisin* V (1947), 10.
33. N. A. QUISLING, *Overtroiske Kure og Folkemedicin i Norge* (1918), 30.
34. HORNEMANN l. c. [note 11].
35. REICHBORN-KJENNERUD, *Vår gamle trolldomsmedisin* II (1933), 148 < *Medisinalberetn.* 1900, 188; KROGH l. c. [note 31] 205, 213, 246; J. QVIGSTAD, *Lappische Heilkunde* (1932), 135; *Maal og Minne* 1923, 82.
36. REICHBORN-KJENNERUD, *Lægeurter 89* (Odal), sm. forf., *Trolldomsmedisin* IV (1944), 124 (ingen kildeang.).
37. REICHBORN-KJENNERUD, *Lægeurter* 89.
38. QUISLING l. c. [note 33].
39. *Finlands svenska folkdiktning* VII. *Folktro och Trolldom* 5. *Magisk folkmedicin* (1927), 724.

40. Jnf. Berättelser rörande Medicinal-Werkets Tilstånd etc. (Sthlm 1765), prov.med. J. G. Collianders berätt. (Sawolax och Carelen), inlämn. 1765. Medicinal-Wäxter som . . . wäxa häromkring, p. 334.
41. Magisk folkmedicin [note 39] 202 < Hembygdsminnen III (1925), 12 (Borgå).
42. PENTTI SUHONEN, Suomalaiset kasvinnimet (1936), 204 f.
43. Følgende kilder nævnes i besvarelsen: P. N. KRYLOV, 'Om folkelige lægeurter, som anvendes i Perm-guvernemetet. Arbejder udg. af Selskabet af naturforskere ved Det kejserlige universitet i Kazanj', II (1876), 44; J. V. LARIN & S. SIZYH, 'Materialer til studiet af folkelige lægeurter i Irkutsk-guvernemetet', Izvestija VSORGO, Irkutsk 1917, 236; O. M. GRINTSEVITJ, 'Lægeurter i det vestlige omraade', Smolensk 1933, 55 f.; L. P. SERGIJEVSKAJA, 'Materialer til studiet af folkelige lægeurter i Zabajkal-omraadet', udg. af VILAR, Moskva 1940.
44. FANNY D. BERGEN, Animal and Plant Lore (1899), 113 (Trinity Bay paa New Foundland); ERNA GUNTHER, Ethnobotany of Western Washington (1945), 47 (Snohomish-stammen).
45. JAMES A. TEIT & E. V. STEEDMAN, The ethnobotany of the Thompson Indians of British Columbia, i: 45th Annual Rep. of the Bureau of American Ethnology (1930), 458.
46. HURON H. SMITH, Ethnobotany of the Forest Potawatomi Indians (1933), 45 f.
47. Ibid. < J. M. NICKELL, Botanical Ready Reference 1911.
48. Forespørgsel hos prof. dr. HEINRICH MARZELL, Gunzenhausen (Bayern) 1959. — Linnæa er ikke nævnt i OTTO GESSNER's udførlige værk Die Gift- und Arzneipflanzen von Mitteleuropa (2. Aufl., 1953).

Efterskrift

Linnés intresse för linneans användning i medicinen visade sig redan under hans Stockholmstid, i samband med hans verksamhet som läkare vid flottans sjukhus. Sålunda berättar AXEL REUTERHOLM i sin dagbok¹ under den 14 febr. 1740, att han varit »hos Linnaeus, där ock kamrer Schultze var med. Ibland annat berättade Linnaeus sig på amiralitetssjukhuset hafva försökt att *Campanula Serpillifolia*, som af Gronovio kallas *Linnaea*, skall vara oförlikelig in infuso för rheumatismus eller torrvärk.»

Bland Linnés anteckningar i London, gjorda för att ligga till grund för hans föreläsningar om *materia medica*, finnes åtskilligt om linneans nytta. Bl. a. har han i sammandrag återgivit de meddelanden, som ERIC FERNOW, den bekante Värmlandssamlaren, lämnat honom i brev av 27 nov. 1766 om de märkeliga kurer, som utförts av honom med linnea. (Brevet är tryckt i Br. o. skr. I:6, nr 1327.)

Följande anteckning vittnar om den tilltro Linné hyste till »sin ört»: »*Necessaria in omni officina, præstans. Præferenda forsân et Chinae. Tentanda in Petechiis.*» (Nödvändig i alla apotek, utmärkt. Bör kanske föredragas även framför kina. Bör försökas mot fläckfeber.)

I trogen efterföljd av sin fader har Linné den yngre vid sina föreläsningar över *materia medica* utförligt behandlat linnean som läkemedel. Det kan ha sitt intresse att se, vad den enligt honom kunde brukas till, varför här hans framställning må återges efter handskriften i London. Den ger också en föreställning om hur omsorgsfullt hans föreläsningar voro utarbetade²:

317. *Linnaea borealis*.

Denna lilla svenska osynliga ört har i senare tider blifvit bekant i Sverige och Norge för medicinsk nytta. Danskarne hafva varit de första som infördt den på sitt apotek, hvilket sedermera har händt äfven hos oss. Men hon har dock intet vunnit medicorum synnerliga förtroende så mycket som den synes förtjena. Ut *Empiricorum* bruk har den prästeradt synnerlig värkan i de svåraste chroniska siukdomar, så at den i vissa provincier både i Sverige och Norgie blifvit upkallad efter dess allment kända egenskap såsom Torrvärksgräs, Qvesört.

Jag läser intet utan med största förundran de som uti senaste tider skrifvit uti mat[eria] med[ica] huru illa de dömmar om ett inlänskt medicament och tillika ganska falskt, som alldeles visar, at de intet kändt den.

Blommorne af *Linnaea* ha en lukt som på längre håll dissiperad i luften luktar väl, men som ju närmare näsan blir mera tung och tryckande. Dessa torkade och svagt infunderade gifva ett thé³, som intet är obehageligt; men blir infusum starkt är det nauseosum, gör kvalm och nuseam.

Dess nyttjande har hitintills alltid varit in infuso eller decoct starkt kokadt i lykt kärill, då den visadt följande *vires*:

1° såsom *diureticum* hvilken den drifver på samma sätt som *Sassafras* och *Dulcamara*, och med hvilka hon täflar.

2° drifver hon *transpiration*.

¹ H. SCHÜCK, *Ur Axel Reuterholms dagbok*. Sthm 1921, sid. 161.

² Linné d. y:s föreläsningsmanuskript om *materia medica* föreligga i två serier, tillhoppa över 2 000 sidor i kvarto.

³ På ett annat ställe berättar Linné d. y.: »min far, den tid han var amiralitets medicus i Stockholm, tracterade många fruntimmer hermed under namn af Cap Thé».

3° håller hon alvum laxum; härigenom är hon ett mundificans som bör ha mycken kraft uti kroppar hvars vätskor äro förskämde utaf viscerum affoiblissement att fullgöra sina skyldigheter; ty naturen genom detta ingratum forceras at göra sina skyldigheter.

Usus

BoskapsMedicin har först giordt denna örten bekandt för at äga någon kraft hos Norskar och Westerbotningar. Såsom för Rohalta kor, hvilka af elakt vinterfoder och långa vintrar, då de måste stå stilla bli så affoiblerade, at de intet rå lyfta bakdelen, så curera dessa nationer dem endast med starkt decoct af herba Linnææ. Äfven så när Får får värk uti benen göra de deraf orrslag och cataplasma, hvarmed det snart förtas.

För menniskor har den i synnerhet visadt sin värkan in Morbis dolorificis och exanthematicis antingen med eller utan feber. In *morbo ischiadico* brukas hon kokad, hvars decoct väl saturerad drickes och örten externe lägges på stället som omslag. Detta hålles före kurera på 4 dyng; för sådan kraft är den bekandt äfven här neder bort uti Björklinge¹, hvarest den derföre är uti allmänt bruk och kallas Torrvärksgräs.

Uti *Arthritide* decoctet starkt giordt och gedt in i god dosi eller druckit till dess pat[ienten] känt tyngd i hufvudet, hvarpå han somnadt och sofvit uti 24 timmar med en jämn transpiration. En bonde curerade således en man som uti halft år legadt i den värsta värk af gikt, när han då efter 24 timars sömn vaknade, var han så frisk at han var fri från all värk, och kraften fattades honom endast at kunna lämna sängen.

Rheumatisme, en allmän siuka i dessa tider äfven bland allmogen, som väl härrör af mycket olika orsaker, men oftast hielpes med återstæld transpiration, uti den berömmes denna decoct mycket; troligt som hon har i anseende till vires mycken slägtskap med Sambucus och Dulcamara.

Uti *Scabie* bruka norskarne den både at dricka decoctet och at dermed tvätta kroppen, i synnerhet uti allmänt bruk för barn, som deraf äro plågade: och skall vara så säkert, at om utslaget är alldrig så svårt skall den på 14 dagar vara förtagen.

Äfven så in *Herpete* våga dessa Bönderne på at koka och lägga den utan på som ett omslag; men mera besynnerligt är norskarnes method at med denna curera

ScarlakansFeber at de röka kroppen med örten påtänd; uti det sättet synes ingen raison, och snarare för at dermed något kan äfventyras uti sjukdomen.

Det är underligt, at denna örten af våra medici intet är försökter i någon af dessa siukdomar, ty at hon intet är utan kraft visar både dess vedervärdiga smak och lukt.

¹ I en tidigare föreläsning heter det i stället: »vid Sandbro, som Fru Ihre lärdt der af böndren». Johan Ihre ägde denna gård i Björklinge socken.

Arvid Hj. Ugglå

KARIN WESTMAN BERG

C. J. L. ALMQVIST OCH CARL VON LINNÉ

Att resa runt på svenska landsvägar under somrarna var som bekant en av Törnrosdiktarens älsklingssysselsättningar. Semester från rektorsbekymren och frihet från den tyngande atmosfären i hemmet gjorde honom gott. Stoff till nya arbeten gavs honom överallt.

»Jaså, Richard Furumo är ute och åker», kunde han få höra ifrån en mötande kalesch.

Medvetet önskade han vinna »utvidgad Natur- och Menniskokännedom». Han hade annotationsboken med i fickan på sina resor — kanske inte till att börja med, men i varje fall under senare hälften av 1830-talet och början av 40-talet.¹ HENRY OLSSON anser, att han hade »en forskningsresandes aptit på trakter och människor».²

Varför reser du? (1838) är en reselivets egen filosofi. Svenska fattigdomens betydelse (1838) har tillkommit mot bakgrunden av sommarresornas växlande upplevelser av natur och människor. I reseskildringarna växte Almqvists realism sig stark. Den är ännu en smula trevande och uppblandad med romantiska drag i Baron Julius K* (1835), men redan i Det går an (1838) är den stor konst.

Naturligtvis var Almqvist inte omedveten om att stora män före honom rest runt på svenska vägar med vaken iakttagelse- och reflexionsförmåga. Både Baron Julius K* och Det går an utspelas under resor, som delvis går genom Västergötland, och uppvisar åtskilliga beröringspunkter med Carl Linnæi Västgöta-Resa, 1747.³ Den ypperliga verklighetsiakttagelse som ger Det går an så mycket av dess friskhet och charm, har inte tillkommit oberoende av den store mästaren, kanske rent av i tävlan med honom. Almqvist var inte oemottaglig för appeller till svenska snillen, och Västgöta-Resa råkar avslutas med en sådan appell. HEDVIG CHARLOTTA NORDENFLYCHT skaldar i sin dikt »Til Archiater Linnæus»:

¹ ALGOT WERIN, C. J. L. Almqvist, realisten och liberalen, 1923, s. 267 f.

² HENRY OLSSON, Törnrosdiktaren och andra porträtt, 1956, s. 151.

³ Almqvists verk citeras i det följande efter hans Samlade skrifter (förkortat S. S.), utgivna under redaktion av F. BÖÖK, 1920–38. Linnæi Västgöta-Resa 1747 förkortas VR.

»Up Swenska Snillen, skynden eder
Til ädel täflan hwar och en
Afundens fritt Linnæi heder,
På det han ej må bli allen.» (VR s. 277.)

Att Linné varit aktuell för Almqvist i hans omsvängning till realism har hittills inte observerats, trots att det ligger mycket nära till hands, bl. a. därför att Almqvist i Baron Julius K* upprepade gånger apostroferar Linné. Romanen är skriven i dagboksform och brukar betraktas som en förstudie till Det går an, både när det gäller resformen, den topografiska realismen och preludierna till Det går an-systemet.

ELOF EHNMARK, som specialiserat sig på Linnétraditionen och naturskildringen i svensk skönlitteratur, för inte sina undersökningar fram längre än till och med Fredrik Cederborghs romaner under 1800-talets två första årtionden.¹ ALGOT WERIN nämner inte Linné i sitt arbete C. J. L. Almqvist, realisten och liberalen. Inte heller den flitigaste Almqvistforskaren, HENRY OLSSON, har satt Linné i samband med Almqvist.²

Här skall inte hela frågan om Linnés betydelse för Almqvists realism tas upp till behandling — det vore värt en särskild undersökning. Min avsikt är att påpeka några av Almqvists anspelningar, som visar, i vilka sammanhang naturforskaren, reseskildraren och etnografen Linné var aktuell för Törnrosdiktaren.

En god mätare på Linnés vidsträckta intressen får man genom att granska vad slags fakta han ansåg värda att notera i sina reseskildringar. De substantiv, som inleder varje ny notis och anger vad som där beskrivs, är ingalunda enbart av naturvetenskaplig art. Även om geografiska, biologiska, mineralogiska och ekonomiska fakta oftast drar hans uppmärksamhet till sig, finner man också personnotiser, etnografiska upplysningar, enkla fakta om människornas seder och bruk, t. ex.: »HATTAR buros allmänt om sommartiden af qvinnfolken . . .» »FRIERI har ock sina mode . . .» (VR s. 69.)

Så föga fackbetonade substantiv som GRINDEN, KÄLLAN, REGNET kunde inleda en anteckning. Ibland indelade han en beskrivning av något särskilt intressant, t. ex. en manufaktur eller en herrgård i en rad delnotiser, där han går detaljerna allt mer in på livet, t. ex.: HÖJENTORP. TRÄDGÅRDEN. SCHEFFERIET. SPANSKA FÄR. FÄRLÖSS. (VR s. 58 f.)

MARGIT ABENIUS har påpekat, hur detta kompositionssätt med fristående notiser, var och en inledd av ett substantiv, som samtidigt tjänstgör som

¹ ELOF EHNMARK, Linnétraditionen och naturskildringen, Svenska Linné-Sällskapets årsskrift, 1931.

² Specialundersökningar som ESTER BRUSEWITZ, Almqvist som resenär och diktare, Ord och bild 1920, och CARL LARSSON, Naturskildring och Ortsbeskrivning i Baron Julius K*, Svensk stil, Studier tillägn. B. Hesselman, 1935, för ingenstades in Linné i bilden.

ett slags rubrik, »på ett dominerande och fullständigt genomgripande sätt präglar Linnés framställning».¹

Almqvists roman *Baron Julius K** (1835, S. S. VII) är berättad i form av dagboksanteckningar, som tänkes nedskrivna av den kvinnliga huvudpersonen, tant Eleonora. Hon är en medelålders ogift dam, som då och då ambitiöst — men inte alltid framgångsrikt — försöker ge exakta upplysningar i geografi, historia, naturkunskap etc. till glädje för sin bror, den kände amatörforskaren i Törnrosens bok, Herr Hugo på Jaktslottet.

»Den blå kyrkan är byggd av en vacker sandsten (? Gud låte mig ej säga rasande — nej, skiffersten tror jag det är) . . .» (S. S. VII, s. 112. Jfr noterna s. 462, där OLLE HOLMBERG upplyser, att Blåkyrkan i själva verket är uppförd av kalksten.) »Jag vet icke vad basalt är, eller hur den ser ut, men är emellertid ganska övertygad, att bergen på K*ska slottet även bestodo av basalt» (s. 139).

Detta drag hos tant Eleonora har observerats av flera forskare. CARL LARSSON formulerar saken så, att Almqvist med en lätt anstrykning av manlig överlägsenhet skämtat litet med tant Eleonoras tidstypiskt kvinnliga brist på fackkunskap.²

Till en början ordnar tant Eleonora ordentligt in sina anteckningar under delrubriker i Linnés stil, t. ex.: Väversunda. Vadstena redd. Forsvik. Hägern. Porten. (s. 132–139.) Detta sätt att skriva antyder en ständigt närvarande anteckningsbok (s. 163). I hennes sätt att skriva finns emellertid en spänning mellan disposition och innehåll. Hennes sakliga rubriker följs vanligen av subjektiva, känslöbetonade utläggningar av resenärernas upplevelser i en romanstil, som jämförts med Fredrika Bremers vardagsrealism, men som understundom har utpräglat romantiska ingredienser, och där sammanhanget med de utsatta rubrikerna ofta är svagt — alltså en stil, som är raka motsatsen till Linnés objektiva, koncentrerade presentation av fakta, där den relaterande själv helt träder tillbaka för saken.

Efter en skämtsam kulmination av den linneanska metoden att i delnotiser gå föremålen in på livet — Slottet K*. K*ska stallet. K*ska ladugården. K*ska trädgården. Biblioteket. Böckerna. Boken. (s. 139–142) — får tant Eleonora påpeka, att reseskildringar, som handlar om resenärerna själva och deras upplevelser, är betydligt intressantare än de som meddelar geografiska fakta (s. 143 f.). Hon övergår följaktligen till rubriker av mera romantisk art: Infallet. Överraskningen. Förklaringen. etc. (s. 145–151). Bokens komposition verkar — som Henry Olsson framhållit — improviserad.³

Det har tydligen roat Almqvist att kontrastera Linné och tant Eleonora — den geniale vetenskapsmannen och den bildningstörstande mamsellen.

¹ MARGIT ABENIUS, Allt är viktigt, Svenska Linné-Sällskapets årsskrift, 1935, s. 102.

² CARL LARSSON, a. a., s. 82.

³ H. OLSSON, C. J. L. Almqvist till 1836, 1937, s. 332.

Emellertid ligger det mycket mera i denna jämförelse än ett överlägset manligt skämt. I själva verket berör Almqvist bildningsproblemet på flera ställen i romanen, inte bara i anknytning till tant Eleonora (s. 86 f., 93 ff.). Hon får gestalta svårigheten för en obildad eller halvbildad person att finna sig tillrätta i en miljö, där vetenskaplig exakthet är ideal, ett ideal som hon själv omfattar. Larsson har påpekat hur hon hämtar bilder från den husliga sfären och t. ex. liknar Omberg vid en limpa (s. 119).¹ I själva verket glider hon med förkärlek över från de exakta upplysningarna till känslomöden eller till psykologiska, estetiska och husliga aspekter, där hon känner sig mera hemma. Då och då får hon framt erkänna sin begränsning: »Jag är fruntimmer och har lov att vara okunnig i historien» (respektive statistiken, juridiken, ekonomin) (s. 114, 112, 139).

Larsson antyder, att det kan vara Almqvist själv, som bemantlar sin ovetenhet bakom tant Eleonoras privilegium att få lämna uppgifter litet som det faller sig men anser, att det också kan vara fråga om ett stildrag, avsett att karakterisera dagboksförfattarinnan.² Det senare antagandet tycks mig ha mycket fog för sig. Almqvist låter flera gånger en osäkerhet, en mindervärdeskänsla skymta hos henne och kämpas ner genom detta öppna erkännande av den egna begränsningen. Ibland vädjar hon till sin brors hjälp. Så sker t. ex. på tal om den demoniske medresenären från Palestina, Baron Julius K*, som hon misstänker ej haft tillräckligt lugn i själen under sin utlandsresa för »att uppskriva notiser, värdiga att sätta i bredd med... med... ja, jag minns icke nu vad de herrarne hetat, som farit fram på geografiskt vis i Palestina, men dem känner du, min bror, och skall införa deras namn i de tomma rum, jag lämnat här på mitt papper» (s. 144).³

Även om tant Eleonora skildras med en viss ironi är Almqvists attityd gent emot sin huvudperson starkt positiv. Bakgrunden till hennes gestalt är det kända faktum, att kvinnor på Almqvists tid varken hade tillträde till högre skolbildning eller universitetsstudier. GEORGE SAND klagade över, att man förebrådde kvinnorna den okunnighet de tvingades att leva i, en förebråelse som knappast kan riktas mot skaparen av tant Eleonoras gestalt. Snarare visar han här något av sin antiintellektualism. Som romantiker var han skeptisk mot förnuftet, som Linné såg som människans förnämsta kännetecken. Tant Eleonora får skriva så som hennes känsla dikterar för henne, och på sin känsla litar hon. Hennes resedagbok karakteriseras av herr Hugo som »tillfälliga anteckningar, uppskrivna den ena efter den andra, så, som de *ur känslan* upprunnit vid varje resestation» (s. 164, min kursivering.)

Det är som om Almqvist i tant Eleonoras gestalt fört en debatt med Linné

¹ C. LARSSON, a. a., s. 83.

² C. LARSSON, a. a., s. 83.

³ Den ena av de reseskildringar Almqvist här anspelar på var FREDRIK HASSELQVIST, *Iter Palæstinum eller resa til Heliga landet*, utg. av Carl von Linné, Stockholm 1757, vilket framgår av s. 125, 462.

och velat hävda känslan gent emot förnuftet. Till romantikernas syn på förnuftets begränsning hörde bl. a. en hög värdering av kvinnlig intuition, ett imiterande av kvinnligt uttryckssätt, kvinnlig brevstil.

Trots att tant Eleonora får komma till korta när det gäller kunskaper och exakthet har Almqvist utrustat henne med stor mänsklig klokhet och fördomsfrihet och skildrar henne som något av ett ideal. Hon utgör en etapp på vägen i utvecklingen av hans syn på kvinnan och den bokliga bildningen. I *Vad är kärlek?* (1816) ansåg han sådan bildning obehövlig: »En långt driven förståndsutveckling, lektyr, skön konst m. m. måste för henne vara en *bisak*...» (Huvudsaken var förädling av känslan.) (S. S. II, s. 102.) I Baron Julius K* vacklar han. Han har lärt känna en hel del av de svårigheter bristen på bildning medför. I tidningsartikeln *Om Qvinnans betydelse*, 1843, pläderar han direkt för kvinnors tillträde till högre bildning med den motiveringen, att kvinnan är av så stor vikt »för samhället, civilisationen, samtiden och allrämest efterverlden, att försummelsen af hennes bildning ej allenast blir ett brott mot henne, utan den största oklokhets emot oss alla».¹

Almqvists positiva attityd mot tant Eleonora visar sig på flera sätt. Han har förståelsefullt levt sig in i den ensamstående ogifta kvinnans situation utan eget hem och hus, ett bihang till andras familjeliv (s. 156). Psykologiskt riktigt skildrar han, hur denna ständiga andraplansroll alstrar ömtålig självkänsla och ett överdrivet observerande av nästans förhållanden, och hur hennes otillfredsställda behov att vara mor får ta sig uttryck i omsorg om andras barn. Han flätar t. o. m. in en liten försiktig kritik mot den överlägsenhet, med vilken gamla damer enligt tant Eleonoras erfarenhet brukar behandlas av »vår tids unge män» (s. 98). När hon i bokens början konfronteras med FREDRIKA BREMER, lätt förklädd till den lärda guvernanten och författarinnan, mamsell Angelika Rönqvist, är det inte guvernanten, som får falla de klokaste replikerna. Tant Eleonoras toleranta förståelse gent emot unga människors kärleksaffärer framstår i ljus dager mot bakgrund av den fördomsfulla pryddhet författaren på ett insinuant sätt förknippar med Fredrika Bremer (s. 103 ff.).

När tant Eleonora får vara språkrör för Almqvists egna idéer — som i någon mån också är Linnés — kan man inte förklara det bara med att Almqvist ville göra dem mindre chockerande genom att lägga dem i munnen på en gammal beskedlig fröken.² Sannolikare är, att han ville skapa en gestalt präglad av en viss försiktig emancipation. Den rollen får tant Eleonora spela redan i *Hinden* (1833), där hon uppträder som filantrop och berättare. När Almqvist på sin ålderdom i landsflykten tänkte tillbaka på sin kära jaktsslottskrets och lät den återuppstå i det omfångsrika och disparata

¹ Om Qvinnans betydelse, Aftonbladet 27. 11. 1843.

² H. OLSSON, C. J. L. Almqvist till 1836, 1937, s. 330.

arbetet Om svenska rim, lät han tant Eleonora belönas med Törnrosorden — för sina förtjänster som föregångskvinna.¹

Den djärva idé Almquist försiktigt för fram i Baron Julius K* och låter autodidakten Eleonora se med lika blida ögon som archiater Linnæus gjort, är den gamla seden på svensk landsbygd, att ett förlovat par börjar sitt samliv utan föregående vigsel. Enligt lag var detta på Almquists tid ett straffbelagt brott, s. k. »otidigt sängelag», som medförde böter till kyrkan, men som ändå inte var riktigt förankrat i rättsmedvetandet.

Linné beskriver seden i sin Västgöta-Resa på följande sätt:

»FRIERI har ock sina mode: När Bondedrängen skal fria til pigan, låter han hälsa henne genom någon alfvarsam person; swarar då Töset, at hon ej bryr sig om hans hälsningar, förstår han strax, at fisken icke wil nappa på den utlagde kroken; men swarar hon: Hälsa honom med Gud; så är hans tilbud wälkommit. Sedan de äro förlofwade, har det warit i bruk, at han besöker henne om Högtids aftnorna; ty nå Gu bewars, det kan hon icke neka honom, sedan han är trolofwad; ty ja kors det hafwa fäderne brukat för henne. Detta är det samma, som Bonddrängarne, sedan de äro trolofwade, på Gottland kalla gå och profwa, eller Dalkarlarne ligga på Jällen.» (VR s. 69.)

Linnés nyktra konstaterande av fakta — utan varje moraliserande — på detta område såväl som på alla andra är inte en isolerad företeelse utan har som bekant sin bakgrund i hans fördomsfria syn på människornas sexuella beteende och försök att finna naturens lagar också på detta område. Ett tidigt tillfredsställande av sexualdriften betraktade han rent av som Skaparens bud. Eftersom hans livligt besökta föreläsningar över dessa ämnen först publicerats i vårt århundrade, är det osäkert om Almquist kände till mer än de citerade raderna i Västgöta-Resa.²

Anmärkningsvärt är emellertid, att när Almquist i Baron Julius K* skildrar hur det förlovade paret Julianus och Aurora drar sig undan till en tète à tète inne i »den stora och ryktbara skogen Käglan», är situationen full av anspelningar på Linné (s. 91–96). Julianus vill »botanisera». Ett samtal fullt av linneanska termer utspinner sig mellan de älskande, varpå de ostörda försvinner i skogsdjupet. När tant Eleonora skall beskriva dem i sin dagbok efter deras exkursion, får också hon ta botaniken till hjälp:

»de voro bägge så upptagne av varann, så glada, så botaniska (ja, förlåt mig Hugo, men jag kan ej uppfinna ett bättre adjektiv åt två personer, som blommade inför varann till kropp och själ), med ett ord, de voro så linneiskt lyckliga, att de icke brydde sig om annat, än deras egen vetenskap allenast: och denna vetenskap bestod uti — dem själva» (s. 111).

¹ Nordiska Museets arkiv, C. J. L. ALMQVIST, Om svenska rim, s. 1066. I anslutning till ordensutdelningen uppstod en liten diskussion bland jaktslotsmedlemmarna, om hon skulle kallas riddare eller riddarinna.

² Linnés dietetik, utgiven av A. O. LINDFORS, 1907; Caroli Linnæi Diæta naturalis 1733, utgiven av A. Hj. UGGLA, 1958.

Något senare får hon lugnt konstatera, att de på henne redan gör intryck av att vara herre och fru (s. 133).

Samtalet mellan de botaniserande ungdomarna är en av romanens höjdpunkter och ger intressanta upplysningar om Almqvists utveckling både när det gäller estetiska och etiska problem. Med mycken finess och underfundig humor kontrasterar Almqvist här vetenskapligt och poetiskt uttryckssätt. Man märker hur han i sin önskan att pröva ett mer realistiskt skrivsätt grubblat över, varför Linné kunde använda en mängd fascinerande och uttrycksfulla facktermer, medan han själv — hindrad av den läsande allmänhetens brist på insikt i naturvetenskap — måste hålla sig inom snäva gränser. Samtalet ger också en inblick i hur han tänkte sig den »andliga överensstämmelse», den »himmelska sympati», som han ansåg nödvändig mellan två människor för att deras kroppsliga samlevnad skulle vara ren och lycklig — ett ideal, som ligger snubblande nära tanken på fria utbildningsmöjligheter också för kvinnor.

Lekfullt bollar de unga tu med botaniska och mineralogiska termer som »Hyoscyamus niger», talk-jord och magnesia. Det är ett kärleksgnabb i vetenskapliga termer, som för tanken till en annan skämtsam kärleksduett i Almqvists produktion: Hermans och Henrikas i lövlundarna i Amorina. Där broderades på det slitna motivet fjärlens kärlek till liljan, där anropades stjärnor, solar och rosor i ett fosforistiskt grannlåtsspråk (S. S. III, s. 183 ff.). Här protesterar Julianus mot det starkt begränsade antalet traditionella poetiska klichéer:

»Sol, Måne, Stjärnor, Havet, Västan, Liljan och Rosen, en och annan Ädelsten — se där nästan hela förrådet ur naturens värld, som han [författaren] har att gå till, för att skapa sina metaforer!» (s. 92).

Naturen är millionär. Julianus vill, att en författare skall kunna använda sig av dess rikedomar i sitt bildspråk men har klart för sig, vilka svårigheter som väntar:

»Tar man sin tillflykt till Linnæi latin och säger *Anchusa officinalis*, (. . .) då vet ingen, som man läser upp sin vers för, vad man talar om» (s. 95).

Därför vill han utarbeta en naturalhistoria för poesin, »en botanico-poetisk avhandling»:

»Skaldekonsten har ett stort behov av en utförlig naturbeskrivning, just inrättad för det poetiska, och icke blott, som hittills, för vetenskapen eller för ekonomin» . . . (s. 92).

På skämt prövar han sina teorier inför Aurora och får fermt ett initierat svar:

»Till exempel, Aurora, om jag skulle likna dina händers vithet vid en skön talk-jord, vad skulle du säga?

— Jag skulle tillbaka likna dig vid magnesia.» (s. 93).

Almqvist har emellertid inte ännu övergivit sina forna poetiska ideal. Utan att lita till några nymodiga ingredienser skapar han på nytt en intensiv och fascinerande symbol, som beundrats av eftervärlden:

»Aurora? Du anar min mening? och min botanik? himmelska flicka! en stund, när tvenne väsenden fatta varandras tanke djupt, då flyger ett sken, liksom eldvingen av en snabb, brinnande fågel förbi ögat» (s. 95).

Den brinnande fågeln visar, att Julianus' och Auroras botaniska samtal inte av författaren tänkts som en improviserad exkursion på sidan om huvudhandlingen utan infogats för att illustrera den jämställdhet på det andliga planet, som var en sådan väsentlig ingrediens i hans kärleksideal. Tant Eleonora får för det mesta komma till korta jämförd med Linné. Aurora och Julianus skildras på våglängd med varandra. Småningom skulle Almqvist vara beredd att reformera hela samhället för att en sådan ömsesidighet skulle kunna allmänt förverkligas.

Det är knappast en tillfällighet, att Almqvist griper till linneanska associationer för att uttrycka sitt ömtåliga ideal på en gång poetiskt och lättfattligt. Han skulle på nytt komma att förknippa Linné med sina spekulationer omkring samlevnadsproblem. I Det går an genljuder åtskilliga nyktra fakta ur Västgöta-Resa och i artikeln Om Qvinnans betydelse apostroferas Linnés sexualsystem.

I *Det går an* (1838, S. S. XVI) reser huvudpersonerna Albert och Sara Widebeck från Arboga till Lidköping efter i huvudsak samma resroute som Linné följde i Västgöta-Resa: de ser samma utsikter, njuter av samma skogs-luft och sover på samma gästgivaregårdar.

Linné noterar namnen på 40 kyrkor, som han ser ifrån Kinnekulle (VR s. 36) — Almqvist tar upp samma motiv, när Albert och Sara reser igenom den kyrkrika trakten och räknar upp nio kyrkor, som alla ingår i Linnés lista: »det var obegripligen så mycket kyrkor!» (S. S. XVI, s. 277).

Linné nämner ett flertal gånger Vänerns låga sandstrand nära Lidköping, där vägen följer stranden »hela 3 fjerndels milen». »På åtskilliga ställen hade sjön upkastat dy, så at landet tiltager årligen mer och mer . . .» (VR s. 43 f., 55.) Sara Widebeck får flera gånger tala om den »sandiga, stygga väggen» utmed Vänern, där hon är rädd att resa ensam. Strandens tillväxt tas till motiv för en poetisk bild:

den resande »fruktar få hela Vänern över sig, åtminstone inpå hjulnaven, och tvivlar icke att den sank, gula sandstrand, han åker på, legat under böljan en gång. Vänern är en fe, som dragit sig litet undan» (s. 277).

Linné observerar två sevärdheter i Lidköping: »TORGET i den nya Staden war det ansenligaste i Riket (. . .) LIDA floden hade i nyare tider blifwit

mycket större, än i forna, emedan watnet stadigt skär bårt sanden wid si-dorna» (VR s. 54).

Sara Widebeck utpekade för Albert två sevärdheter i sin hemstad:

»betrakta utsikterna till höger och vänster, ty skönare flod än Lidan rinner ej genom en stad. Litet längre fram, samma väg, kommer du till torget. Ett större torg finns icke i världen . . .» (s. 279).

Liksom Linné brukade göra nämner också Almqvist verkliga existerande personer i sin reseskildring — en vana som han började med i Baron Julius K* och sedan fortsatte med i 40-talsromanerna.

Linnés intresse för kvinnfolkens huvudbonader upprepas i skämtsamt form av Almqvist, som omsorgsfullt noterar hur Sara Widebeck under resans gång växlar mellan hatt och schalett.

De ovan anförda likheterna är av ganska ytligt slag, men de vittnar om att Almqvist kan ha haft Linnés Västgöta-Resa aktuell, då han på allvar lade fram sitt Det går an-system, som en av hans beundrare karakteriserat med orden: »ett sexualsystem, som till båda könen utsträckte medborgerliga rättigheter».¹

I *Om Qvinnans betydelse* (Aftonbladet 23, 24, 27 nov. 1843) pläderar Almqvist för kvinnors rätt till högre utbildning och behandlar Linnés sexualsystem i nära anslutning till anspelningar på sitt eget Det går an-system:

»När Linné blef botanikens reformator, så var det genom sexualsystemet. I början, när han uppträdde med sin filosofi om ståndare och pistiller, upphäufdes mot honom i hans fädernesland ett väldigt skri om den obscenitet, den okyskhet, han, genom en sådan åsigt öfver blomsterverlden, skulle utbreda; och man fruktade att få se den akademiska ungdomens sedlighet gå förlorad, om den skulle examinera örter med de köttsliga tankar, som sexualsystemet måste uppväcka. Följderna uteblefvo likväl; man lugnade sig; och nu blir ingen människa försämrade genom ståndare och pistiller. Huru slutligen för öfrigt frågan om Maskulint och Feminint med mer eller mindre rätt må gälla i naturhistorien, i linguistiken, geometrien och astronomin: så är det åtminstone visst, att Förhållandet emellan Man och Qvinna är för menskligheten det *äldsta på jorden*, långt äldre än det religiösa förhållandet, som bildat den institutionen man kallat *kyrkan*, och det politiska, som är *staten*. Det är, i få ord, mensklighetens *ursprungliga förhållande*, på hvars *rätta* tillstånd och *sanna* reglering allt annat, derivativt, beror» (AB 24. 11. 1843).

Det »rätta tillstånd» och den »sanna reglering» av förhållandet mellan man och kvinna Almqvist här nämner, ansåg han sig själv ha presenterat i sitt Det går an-system, som enligt sin upphovsmans åsikt både knöt an till »skapelsens och livets mening» och till de äldsta samlevnadsformerna människa emellan här på jorden.

¹ WERIN, a. a., s. 349.

Linné hade vunnit sin ryktbarhet genom att finna ut lagarna för »örternas biläger». Ville Almqvist tävla med honom och dra fram de glömda lagarna för människornas sexuella samliv? Var det hans ambition att lägga fram ett nytt och samtidigt uråldrigt »sexualsystem» för människan?

»Up Svenska Snillen, skynden eder
Til ädel täflan hwar och en . . .»

Den frågan går det antagligen aldrig att få helt besvarad, men det är ofrånkomligt, att Linnés radikala nytänkande fick verkningar för Almqvist. Det gav honom stoff till tänkande över kvinnan och lärdomen, över sin konst och dess verkningsmedel, det stimulerade hans verklighetsiakttagelse, hans etnografiska intresse och hans fördomsfrihet.

LINNÉS EFTERKOMMANDE

EN VÄDJAN OM SLÄKTUPPGIFTER

Familjen Linné, dess ättlingar och arvtagare ha alltifrån början stått i centrum bland Svenska Linné-Sällskapets intressen. Familjeminnen öppnade årsskriftsserien och redan i dess andra årgång gavs en stor översikt av Linnés ättlingar fram till år 1919. Sedan dess ha fyra årtionden gått. Det hundratal av släktmedlemmar som tabellerna då uppvisade såsom levande står naturligtvis ej oförändrat kvar i år. Nya led ha vuxit upp och kunskaperna om släkten vila på många händer. Om släktanteckningar av större omfattning existera, ha de i varje fall icke blivit tillgängliga i tryck. Och det är därför ej utan vidare möjligt att överblicka hur tillväxt och avgång senare gestaltat sig bland avkomlingarna till en allom känd märkesman av Linnés utpräglat familjekära läggning. Om Linné-Sällskapet skall kunna fullfölja denna sin linje och även i fortsättningen fungera som en art av släktförening, syns tiden vara inne att bygga ut släkttavlan med det senaste halvseklets data. Och det ligger då nära till hands att begära uppgifterna främst av Linné-ättlingarna själva, som ha dem mest exakt till förfogande. Erfarenheten har så många gånger bekräftat att det blodsband det här gäller känns som en tillgång av exklusiv natur, värd sin vissa omvårdnad.

Det är just med en sådan vädjan om släktuppgifter som årsskriftens redaktör härmed önskar nå var och en av släktkretsen och naturligtvis också alla övriga som äga kunskap om någon Linnéättling. Och förhoppningarna sträcka sig så långt som till en sammanfattning redan i nästa årsskrift, om vi få räkna med att våra meddelare helt enkelt vilja skriva ned och posta sina uppgifter nu snart.

I årsskriften 1919 gävo MATTS FLODERUS och CARL FORSSTRAND först biografiska notiser om själva familjen Linnés medlemmar, släktens första och andra generation, och därpå i tjugo tabeller en redovisning för släktsammanhangen mellan sammanlagt 187 personer i släktens tredje till åttonde generationer, bland vilka 107 voro i livet år 1919. — Det är detta material som nu skulle dels kompletteras med saknade notiser, dels vidareföras rörande alla förändringar till dags dato.

Som hjälp för att få överblick dels över dessa släktuppgifter, dels över behovet av kompletteringar meddelas här två tablåer över släkten.

Först en liten tablå över Linnés egen familj, de två första släktleden (ur årsskriften 1950–51, sid. 68). Linnés livstid är markerad med en horisontal linje i höjd med namnet och mitt under årtalsserien strax ovanför. Bokstäverna f, g, d ange hans födelse 1707, giftermål 1739 och död 1778. Därunder är varje familjemedlem betecknad på motsvarande sätt med sin horisontella levnadslinje. Familjens sammansättning ett visst år ser man, om man från årtalet i tabellhuvudet går lodrätt ned genom tabellen, t. ex. år 1757, då man korsar levnadslinjerna för Linné, hans fru, sonen och tre döttrar och finner att den yngsta dottern föddes det året. För varje dödsfall visar en lodrät linje på motsvarande sätt den avlidnes arvingar.

Sist bland Linnés barn och mågar dog dottern Lovisa 1839. Efter samtliga giftermål, födselar och dödsfall inom familjen återstodo då två hennes systerdöttrar. Dessa båda och deras män bilda släktens tredje generation och från dem utgår hela dess fortsättning i de två grenarna Martin och Ridderbjelke.

Den större tablån, som i en följd fyller de tre sidorna 114-116, upptar denna fortsättning fram till 1919. Den är ett sammandrag av Floderus-Forsstrands tjugo släkttabeller, gjort huvudsakligen på samma sätt som den lilla tablån. Som i denna avläser man alla samtidigt levande släktmedlemmar vid ett visst år genom att från året i tabellhuvudet (högra delen) gå lodrätt ned genom tablån. För varje levnadslinje som man då korsar, finner man personnamnet till vänster i namnlistan. Av utrymmesskäl äro årtalen i tabellhuvudet reducerade till tvåsiffriga och hoppackade i tre rader, så att varje förekommande år blott får en enradig kolumn ned genom tablån och denna kolumn står under årtalets första siffra.

I namnlängden till vänster stå personerna i vedertagen genealogisk följd. Syskonen äro numrerade i åldersföljd. Ingift make (maka) följer utan nummer omedelbart efter resp. ättemedlem. Vilken generation i ordningen en person tillhör finner man genom att i namnlängden gå lodrätt upp till en romersk siffra i tabellhuvudet (III-VIII. I namnlängden är rättningen gjord efter generationstalets första siffra).

I flera avseenden behöva tabellerna från 1919 kompletteras. Vid varje födelse-, giftermåls- och dödsårtal är det av vikt att veta även datum, om släkttavlan skall kunna visa tidssammanhanget vid alla situationer. Då icke ens årtalen för giftermålen i regel äro meddelade i 1919 års tabeller har t. ex. arvsföljden icke kunnat markeras i sammandraget här bredvid. Att få dessa dateringsuppgifter i möjligaste mån kompletterade är alltså ett angeläget önskemål. Förmodligen kunna också personer vara helt utelämnade eller angivna med ofullständiga namn. Och säkert kunna många kompletteringar ges angående yrken, sysselsättningar, boningsorter m. m. Över huvud har varje biografisk notis eller utförlig personschildring sin plats i det material man önskar samla, även om det ej helt kan ingå i en skematisk genealogi.

Därtill kommer utbyggnaden av släkttavlan fram till vår tid. Här blir varje uppgift ett tillskott till den samlade släktkunskapen och det gäller naturligen alla de arter av meddelanden som omtalats här ovan, förutom det som där kan ha blivit outtalat.

På ett välvilligt mottagande och aktiv hjälp från meddelarnas sida bygger Linné-Sällskapet sina förhoppningar om framgång för detta gemensamhetsarbete.

Meddelanden torde benäget adresseras till *Svenska Linné-Sällskapets sekreterare, Uppsala*.

III VI
IV VII
V VIII

17 18 19
60 82 89 94 97 00 03 07 16 22 27 33 37 40 43 46 49 53 63 66 69 72 75 78 81 84 87 91 94 97 00 03 06 10 13 16
66 87 90 95 98 01 04 13 18 24 29 34 38 41 44 47 51 57 64 67 70 73 76 79 82 85 88 92 95 98 01 04 07 11 14 17
72 88 92 96 99 02 05 15 20 26 32 36 39 42 45 48 52 59 65 68 71 74 77 80 83 86 90 93 96 99 02 05 08 12 15 18

Sara Elisabeth Bergencrantz

Per Martin

1 Carl Roland Martin

1 Elisabeth Martin

2 Per Reinhold Martin

Charlotta Constantia Brandes

1 Constance Maria Elisabeth Martin

Johan Fredrik Ekberg

1 Johan Fredrik Ekberg

2 Elisabeth Charlotta Ekberg

Johan Conrad Nordquist

1 Johan Arvid Nordquist

2 Hilda Elisabeth Nordquist

3 Axel Conrad Nordquist

Ida Emma Martha Rodhe

1 Ivar Axel Johan Martin Nordquist

2 Arvid Julius Conrad Nordquist

4 Adelaide Constance Nordquist

5 Arne Josef Ludvig Nordquist

6 Anna Nordquist

Josef Lang

1 Anna Elisabeth Johanna Lang

2 Ingrid Emilia Josefina Lang

3 Anna Josepha Olivia Lang

7 Gustaf Ivar Nordquist

Hulda Alexandra Lundström

1 Kurt Axel Viktor Conrad Nordquist

8 Inga Magda Mathilda Nordquist

Harald Victor Emanuel Nygren

1 Helge Victor Nygren

2 Conrad Ingemar Nygren

3 Betty Linnéa Maria Nygren

3 Emilia Johanna Ekberg

Carl Gustaf Hammarskjöld

1 Elsa Johanna Elisabeth Hammarskjöld

2 Karin Helena Hammarskjöld

Johan Wilhelm Löf

3 Hanna Märta Hammarskjöld

Stafs Wilhelm von Post

1 Stafs Wilhelm Ungern von Post

2 Stafs Gustaf Hans von Post

4 Johan Axel Ekberg

Laura Berger

2 Carl Reinhold Martin

3 Johan Edvard Martin

4 Hilma Carolina Amanda Martin

1 Hilma Constantia Martin

Erik Fridolf Kellberg

1 Erik Martin Kellberg

Märta Hummel

1 Jan Erik Kellberg

2 Edvard Victor Kellberg

3 Charlotta Elisabeth Martin

4 Fredrik Bernhard Martin

5 Sara Gustafva Martin

6 Anton Gustaf Martin

Eleonora Elisabeth Baijour

1 Per Roland Martin

2 Otto August Martin

III	VI	VII	VIII	17	18	19
IV	V			60 82 89 94 97	00 03 07 16 22 27 33 37 40 43 46	49 53 63 66 69 72 75 78 81 84 87 91 94 97 00 03 06 10 13 16
				66 87 90 95 98 01 04 13 18 24 29 34 38 41 44	47 51 57 64 67 70 73 76 79 82 85 88 92 95 98 01 04 07 11 14 17	
				72 88 92 96 99 02 05 15 20 26 32 36 39 42 45	48 52 59 65 68 71 74 77 80 83 86 90 93 96 99 02 05 08 12 15 18	
				1 Folke Öhrn		
				2 Tore Öhrn		
				4 Carl Seth Johannes Öhrn		
				5 Alelaide Maria Paulina Öhrn		
				6 Gustaf Oscar Wilhelm Öhrn		
				7 Ruth Maria Paulina Öhrn		
				Ernst Petersen		
				1 Björn Fredrik Petersen		
				2 Ingrid Maria Petersen		
				8 Maria Linnéa Christina Elisabeth Öhrn		
				4 Maria Martin Bror Seth Daniel Fougberg		
				Agnes Christina Wennström		
				5 Wendela Maria Fougberg		
				6 Carl Maria Fale Bure Fougberg		
				Mary Schwieler		
				1 Curt Adolf Maria Fougberg		
				Elin Signe Mathilda Hahn		
				1 Margit Fougberg		
				2 Tord Bure Maria Fougberg		
				3 Gunvor Panny Fougberg		
				4 Bror Rolf Maria Fougberg		
				2 Elin Maria Fougberg		
				3 Lizzie Maria Fougberg		
				Gustaf Erik Möller		
				1 Ulla Maria Möller		
				4 Mary Fougberg		
				Johanna Elisabeth Duse		
				Fredrik Magnus Ridderbjelke		
				1 Christoffer Mauritz Ridderbjelke		
				2 Sofia Lovisa Christina Ridderbjelke		
				Otto Fredrik Tullberg		
				1 Tycho Fredrik Hugo Tullberg		
				Fanny Katarina Haggblom		
				1 Tycho Lars Otto Torsten Tullberg		
				Margareta Högner		
				1 Lars Johan Tycho Torstensson Tullberg		
				2 Johan Mauritz Tycho Torstensson Tullberg		
				2 Ingegerd Fanny Karin Sofia Tullberg		
				Einar August Beskow		
				1 Karin Ingegerd Beskow		
				2 Einar August Beskow		
				2 Linnéa Sofia Elisabeth Helena Tullberg		
				Nils Petrus Ödman		
				1 Otto Sven Petrus Ödman		
				2 Elov Johan Tycho Ödman		
				3 Anna Linnéa Sofia Ödman		
				4 Per Olof Tycho Ödman		
				Elly Anna Augusta Neubeck		
				1 Gunnel Charlotta Linnéa Ödman		
				2 Sven Tycho Alexander Ödman		
				3 Carl Erik Tycho Ödman		
				4 Elly Märta Elisabeth Ödman		
				5 Ingrid Karin Elly Ödman		
				5 Gerda Linnéa Ödman		
				3 Carl Fredrik Åke Ridderbjelke		
				Hedvig Forssenius		
				1 Fredrik Gustaf Magnus Ridderbjelke		
				Eva Charlotta Nordensson		
				1 Eva Hedvig Charlotta Ridderbjelke		
				2 Hedvig Eva Mathilda Ridderbjelke		
				Thor Olof Elias Lagerheim		
				3 Fredrik Carl Gustaf Arvid Ridderbjelke		
				Polly Schacke-Andersen		

BIBLIOGRAFI

över Linnélitteratur utgiven 1958 samt tillägg till 1957 års bibliografi.

Upprättad av C. O. VON SYDOW.

1. *Skrifter av Linné.*

1. Carolus N. Linnæus' Örtabok 1725. Stockholm 1957. (1957: 5.)¹
Ann. av B. Bager (Svenska läkartidningen, 55 (1958), s. 1671–1672), S. Lindroth (DN 27 april 1958).
2. Linnés Dalaresa, Iter Dalecarlicum, jämte Utlandsresan, Iter ad exteros, och Bergslagsresan, Iter ad fodinas, med utförlig kommentar. Stockholm 1953.
Ann. av J. S[ahl]g[re]n (Namn och bygd, 45 (1957, tr. 1958), s. 192–194).
3. Caroli Linnæi Iter Lapponicum Dei gratia institutum 1732. Stockholm 1957. (1957: 4.)
Ann. av J. S[ahl]g[re]n (Namn och bygd, 45 (1957, tr. 1958), s. 194–195).
4. Carl von Linnés Öländska resa, förrättad 1741. Stockholm 1957. (1957: 3.)
Ann. av J. S[ahl]g[re]n (Namn och bygd, 45 (1957, tr. 1958), s. 195).
5. Carl von Linnés Gotländska resa, förrättad 1741. Stockholm 1957. (1957: 2.)
Ann. av J. S[ahl]g[re]n (Namn och bygd, 45 (1957, tr. 1958), s. 195).
6. Caroli Linnæi Diæta naturalis. 1733. Linnés tankar om ett naturenligt levnadssätt. På uppdrag av Kungliga Svenska Vetenskapsakademien utgiven av Arvid Hj. Uggla. Uppsala 1958. 222 s., 2 pl.-bl.
7. Vita Caroli Linnæi. Carl von Linnés självbiografier. Stockholm 1957. (1957: 10.)
Ann. av B. Bager (Svenska läkartidningen, 55 (1958), s. 2729–2731), E. Ekegård (Växjöbladet 30 april 1958), K. Hagberg (SvD 18 okt. 1958), K. Hedlund (Gefle Dagblad 29 maj 1958), F. Isaksson (Arbetet 9 juli 1958), H. Kihlman (Ny Tid 5 maj 1958), K.-Å. Kärnell (Kvällsposten 5 aug. 1958), T. W. Langer (Politiken, Khvn, 20 juli 1958), S. Lindroth (DN 27 april 1958), H. Schiller (SDS 27 april 1958), C. Skottsberg (GHT 30 april 1958).
8. Ålderdomen enligt Salomo. (Senium Salomoneum.) Akademisk avhandling under Linnés præsidium Upsala 1759. Översatt från latinet av Hjalmar Hedfors. Noter och efterskrift av Telemak Fredbärj. Ekenäs 1958. 23 s. (Valda avhandlingar av Carl von Linné i övers. utg. av Svenska Linné-Sällskapet. 27.)
9. Grunderna till hälsan. (Fundamenta valetudinis.) Akademisk avhandling under Linnés præsidium Upsala 1756. Översatt från latinet av Hans Kristoferson. Noter och efterskrift av Telemak Fredbärj. Ekenäs 1958. 15 s. (Valda avhandlingar av Carl von Linné i övers. utg. av Svenska Linné-Sällskapet. 28.)

¹ Ärtal och nummer inom parentes. ex.vis (1957: 1), hänvisar till föregående bibliografi.

10. Om Salladsväxter. (De acetariis.) Akademisk avhandling under Linnés presidium Upsala 1756. Översatt från latinet av Ejnar Haglund. Noter och efterskrift av Telemak Fredbärj. Ekenäs 1958. 18 s. (Valda avhandlingar av Carl von Linné i övers. utg. av Svenska Linné-Sällskapet. 29.)
11. Caroli Linnæi libellus amicorum. (Linnés stambok.) I översättning med inledning och noter utgiven av Arvid Hj. Uggla och Telemak Fredbärj. Ekenäs 1958. 40 s. (Valda avhandlingar av Carl von Linné i övers. utg. av Svenska Linné-Sällskapet. 30.)
12. Läkemedlens smak. (Sapor medicamentorum.) Akademisk avhandling under Linnés presidium Uppsala 1751. Översatt från latinet av Arvid Hj. Uggla och Telemak Fredbärj. Ekenäs 1958. 24 s. (Valda avhandlingar av Carl von Linné i övers. utg. av Svenska Linné-Sällskapet. 31.)

2. Skrifter om Linné.

13. *Antoni, Nils*, »En lärdd man i Upsala.» Några anteckningar ur afasiforskningens förhistoria till Linnéminnet. Summary in English. (Opuscula medica, 2 (1957), s. 153–160.)
14. *Baehni, Charles*, Les grands systèmes botaniques depuis Linné. A propos du 250e anniversaire de la naissance de Linné et de Buffon. (Gesnerus, 15 (1957), s. 83–93.)
Baranov, P. A., se nr 37: 3.
15. *Berg, Fredrik*, Carl von Linné [och ögonläkekonsten]. (Förf:s Bidrag till oftalmologiens äldre historia i Sverige, Uppsala 1958, s. 110–125. (Lychnos-Bibliotek. Studier och källskrifter utg. av Lärdomshistoriska samfundet. 16.))
16. —, Linnés Systema morborum. Uppsala 1957. (1957: 17.)
Ann. av H. Sandblad (GHT 18 dec. 1957).
Bobrov, E. G., se nr 37: 2, 4.
17. *B[ry]k, F.*, Carl von Linné. (Svenskt konstnärslexikon, 3, Malmö 1957, s. 569–570.)
18. *Cain, A. J.*, Logic and memory in Linnaeus's system of taxonomy. (Proceedings of the Linnean Society of London, 169 (1956–1957, tr. 1958), s. 144–163.)
19. *A Catalogue of the works of Linnæus.* Stockholm 1957. (1957: 32.)
Ann. av N. Fabritius Buchwald (Naturhistorisk Tidende, 22 (1958), s. 19–20), A. C. Townsend (Journal of the Society for the bibliography of natural history, 3: 6 (1958), s. 330).
Fredbärj, Telemak, se nr 8–12.
20. *Gibbs, F. W.*, Boerhaave and the botanists. (Annals of science, 13 (1957), s. 47–61.)
21. *Gjærevoll, Olav*, Carl v. Linné's ferder til Femund og Sørfold. (Det kongelige norske videnskabers selskab. Museet. Årbok for 1958, Trondheim 1958, s. 21–27.)
22. *Granit, Ragnar*, Linnéanska antipoder. (Förf:s Ung mans väg till Minerva, 2. uppl., Stockholm 1958, s. 134–142. Förut tr. i Dagens Nyheter 1948.)
23. *Goerke, Heinz*, Linné und das zeitgenössische Deutschland. (Förf:s Die Deutsch-Schwedischen Beziehungen in der Medizin des achtzehnten Jahrhunderts, Kopenhagen 1958, s. 124–133. (Acta historica scientiarum naturalium et medicinalium. 16.))

24. *Hagberg, Knut*, Hammarby och Oxford. Linneanska och engelska essayer. Stockholm 1958. 122, (2) s., 2 pl.-bl.
Innehåller bl. a. 1. Ordnares Linnæus (s. 7-13. Förut tr. i SvD 23 maj 1957). — 2. Människan Linnæus (s. 14-19). — 3. Linnæus i London (s. 20-26. Förut tr. i SvD 19 maj 1957). — 4. Linnæus i St. John's [college i Oxford] (s. 27-31. Förut tr. i SvD 14 maj 1957). — 5. Linnæus i Finland (s. 32-48). — Linnæus' apostlar (s. 49-54. Förut tr. i SvD 29 maj 1957).
Anm. av G. Fredén (GHT 1 sept. 1958), G. H[edelan]d (Borås Tidning 7 maj 1958), K. Hedlund (Gefle Dagblad 29 maj 1958), F. Isaksson (Arbetet 9 juli 1958), S. Lindroth (DN 27 april 1958), G. Lundgren (MB 28 aug. 1958), G. Malmeström (Nya Wermlands-Tidningen 16 maj 1958), S. Ohlön (GP 28 juni 1958), H. Schiller (SDS 27 april 1958), H. Sjögren (Kvällsposten 28 maj 1958), S. Stolpe (AB 24 maj 1958), O. Wieselgren (SvD 25 april 1958).
25. *Henkle, Herman H.*, Unique Linné item not lost. (Isis, 49 (1958), s. 176-177.)
Med anledning av E. R. N. Grigg, The Chronicle of a »Book» (Isis, 48 (1957), s. 463-467). (1957: 60.)
26. *Hindle, Edward*, Carl Linnaeus as a traveller. (Geographical journal, 123 (1957), s. 510-512.)
27. *Hjertstedt, Herman*, Linnés åsikter om torven och dess användbarhet. (Beten - Vallar - Mossar, 10 (1958), s. 13-16, 45-47.)
Referat av G. Einar Du Rietz, Linné som myrforskare, Uppsala 1957. (1957: 46.)
28. *von Hofsten, Nils*, Linnæus's conception of nature. (Kungl. Vetenskaps-Societets årsbok, 1957 (tr. 1958), s. 65-105.)
En svensk, något förkortad version av denna uppsats tr. i SLÅ, 1958 (tr. 1959), s. 13-35.
29. [Hägglöf, Gunnar], Sweden in the time of Carl Linnæus. By his excellency the Swedish ambassador in London. (Proceedings of the Linnean Society of London, 169 (1956-1957, tr. 1958), s. 170-173.)
30. *Isaksson, Folke*, Linné inför eftervärlden. (Arbetet 9 juli 1958.)
Med anledning av Vita Caroli Linnæi (1957: 10) och Knut Hagberg, Hammarby och Oxford (1958: 24).
31. *Kommandantvold, Kristian Magnus*, Blomsterkongen i Norge. (Förf:s Nabo i speilet. Sverige i norsk litterært perspektiv, Oslo 1958, s. 29-37.)
Krasotkina, T. A., se nr 37: 5.
32. *Lindberg, Harald*, Växter kända från Norden i Linnés herbarium. Plantae e Septentrione cognitae in herbario Linnaei. Helsingfors 1958. (2), 133 s., 1 pl.-bl. (Acta botanica Fennica. 60.)
Anm. av B. Peterson (Botaniska notiser, 111 (1958), s. 685-686).
33. *Lindeboom, G. A.*, Linnæus als christen. (Geloof en wetenschap, 1957, s. 177-185.)
34. —, Linnæus and Boerhaave. (Janus, 46 (1957), s. 264-274.)
35. —, Linnæus en Boerhaave. (Geneeskundige gids, 36 (1958), s. 96-99.)
36. —, Linnæus en de geneeskunde. (Nederlands tijdschrift voor geneeskunde, 102 (1958), s. 22-25.)
37. Karl Linnej, Sbornik statej [Samling av uppsatser]. Moskva 1958. 258, (2) s., 1 pl.-bl. III.

- Innehåller 1. *N. S. Stankov*, Žiznennyj put' i trudy Karla Linneja [Linnés liv och arbeten] (s. 7–77). — 2. *E. G. Bobrov*, Opisatel'nyj metod Linneja, »Species plantarum» i sovremennaja nomenklatura rastenij [Linnés beskrivande metod, Species plantarum och samtidens växtnomenklatur] (s. 78–100). — 3. *P. A. Baranov*, Predstavlenija Karla Linneja o pole u rastenij [Linné om växternas kön] (s. 101–112). — 4. *E. G. Bobrov*, Rossijskie učeniiki i korrespondenty Karla Linneja [Linnés ryska lärjungar och korrespondenter] (s. 113–154). — 5. *B. E. Rajkov* & *T. A. Krasotkina*, Karl Linnej i Peterburgskaja akademija nauk [Linné och vetenskapsakademien i Petersburg] (s. 155–168). — 6. Perepiska Karla Linneja s dejateljami Peterburgskoj akademij nauk [Linnés brevväxling med ledamöterna i Petersburgsakademien: I. Amman, G. F. Miller, A. J. Lexell, J. J. Lerche] (s. 169–229). — 7. *K. V. Rjazanskaja*, Perepiska Karla Linneja s S. P. Krašeninnikovym [Linnés brevväxling med S. P. Krašeninnikov] (s. 230–251). — 8. *A. A. Ščerbakova*, Literatura o Karla Linnee i ego trudach, opublikovannaja na russkom jazyke [Litteratur om Linné och hans verk, utgiven på ryska språket. (En bibliografi.)] (s. 252–258).
38. *McAttee, W. L.*, The North American birds of Linnaeus. (Journal of the Society for the bibliography of natural history, 3: 5 (1957), s. 291–300.)
39. *Moe, Ole Henrik*, Sigrid Undset og Carl von Linné. (Aftenposten 25 maj 1957.)
40. *Nemesis divinitatis Linnæi*. Theses academicae. Scelus horridum iconibusque illustratum et cum una tabula aenea. Lundæ 1958. (6), 7, (6) s., 8 pl.-bl., 1 lös rättelselapp. Mångfald. maskinskr.
Ett harceleri.
41. *Nilsson, Johan*, Carl von Linnés och hans syskons tvist om arvet efter Nicolaus Linnaeus. (Kronobergaren 26 jan. 1957.)
Förf. har studerat handlingar i Vadstena landsarkiv.
42. *Pop, Emil*, Viața și opera botanistului Linné [Botanisten Linnés liv och verk]. (Universitatea »V. Babeș», Cluj, Facultatea de științe naturale-geografie, Grădina botanică, Contribuții botanice, 1958, s. 9–30.) Résumé en français.
Rajkov, B. E., se nr 37: 5.
Rjazanskaja, K. V., se nr 37: 7.
43. *Sandgren, Ernst*, Stenbrohult på Linnés tid. (Växjöbladet 30 dec. 1957.)
Ščerbakova, A. A., se nr 37: 8.
44. *Skuja, H.*, Agrins zviedru dabas pētnieks [En tidig svensk naturforskare]. Carolus Linnaeus 1707–1957. (Ceļa zīmes, nr 35, 1958, s. 48–53.)
Stankov, N. S., se nr 37: 1.
45. *Stearn, William T.*, Botanical exploration to the time of Linnaeus. (Proceedings of the Linnean Society of London, 169 (1956–1957, tr. 1958), s. 173–196.)
46. *Stolpe, Sven*, Problemet Linné. (AB 24 maj 1958.)
Med anledning av Knut Hagbergs bok Hammarby och Oxford. (1958: 24.)
47. *Strandell, Birger*, Caroli Linnæi Systema naturae 1735. (Berömda böcker, 2. saml., Stockholm 1958, s. 37–58. (Bokvännens bibliotek. 44.))

48. *Svenska Linné-Sällskapets Årsskrift*. Årgång 39-40. 1956-1957. Uppsala 1957. (1957: 157.)
Ann. av J. Ramsbottom (*Nature*, 181 (1958), s. 244-255), C. Skottsberg (*GHT* 18 nov. 1957), G. Svårdson (*Expr.* 5 dec. 1957), E. Åkerlund (*Arbetet* 16 nov. 1957).
49. *Svensson, Sigfrid*, Med Linné i svenska bygder. Det forntida Sverige och det nya i Linnés reseböcker. (*Studiekamraten*, 40 (1958), s. 235-238.)
Uggla, Arvid Hj., se nr 6, 11-12.
50. *Zoller, Heinrich*, Albrecht von Haller und seine Beziehungen zu Carl von Linné. (*Neue Zürcher Zeitung* 19 okt. 1958.)
 Art. refererad av E. Åkerlund i *Arbetet* 31 okt. 1958.
51. —, Albrecht von Hallers Pflanzensammlungen in Göttingen, sein botanisches Werk und sein Verhältnis zu Carl von Linné. (*Nachrichten der Akademie der Wissenschaften in Göttingen*, 2, Mathematisch-Physikalische Klasse, 1958, nr 10, s. 217-252, 4 pl.-bl.)

3. Skrifter av och om Linnés lärjungar.

52. *Edestam, Anders*, Eric Gustaf Lidbeck. En dalsländsk linnean. (*Hembygden*, 1958, s. 25-48.)
53. *Loefling, Pedro*, *Plantæ americanæ*. Madrid 1957. (1957: 190.)
Ann. av J. Nucete-Sardi (*El Nacional* [Caracas] 4 jan. 1958), A. R. Steele (*The Hispanic American historical review*, 38 (1958), s. 437).
54. [*Mellhed, J. E.*], Pehr Osbeck — Linnés lärjunge — vetenskapsman och präst. (*Skånes Annonsblad* 26, 28 mars, 3 april 1958.)
55. *Rydén, Stig*, Pedro Loefling en Venezuela (1754-1756). Madrid 1957. (1957: 191.)
Ann. av J. Nucete-Sardi (*El Nacional* [Caracas] 4 jan. 1958), A. R. Steele (*The Hispanic American historical review*, 38 (1958), s. 437).

Rättelse till föregående bibliografi.

Nr 1957: 161. Art. är tryckt i *Clarté*, 1957, nr 1, s. 13-19. Rättelser i nr 2, s. 22.

Förkortningar.

AB	Aftonbladet	MB	Morgon-Bladet
DN	Dagens Nyheter	SDS	Sydsvenska Dagbladet Snällposten
Expr.	Expressen	SLÅ	Svenska Linné-Sällskapets Årsskrift
GHT	Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning	ST	Stockholms-Tidningen
GP	Göteborgs-Posten	SvD	Svenska Dagbladet

Rättelser och tillägg mottagas tacksamt av redaktionen.

The Editors will be grateful for any corrections and additions.

SMÄRRE MEDDELANDEN

Facsimileupplagan av Species Plantarum. Denna av Ray Society utgivna publikation, omtalad i förra årgången, sid. 120, föreligger nu avslutad. Till bd 2, med tryckår 1959, har fogats ett appendix av stort värde. Professor JOHN LEWIS HELLER, University of Illinois, Urbana, har tagit på sig det mödosamma värvet att tolka de ofta starkt förkortade och föga konsekventa litteraturhänvisningar Linné använt vid olika växter. Man kan ta som exempel Prosper Alpinis De plantis Aegypti . . . cum notis Ioannis Veslingi, 1640. Detta arbete citeras i Species på olika ställen som: »Alp. Aegypt.», »Vesl. aegypt.», resp. »Vesl. alp.» Man förstår lätt vilket bryderi dylikt måste ha vållat botanisterna vid användande av arbetet. Professor Hellers nyckel till alla dessa växlande förkortningar omfattar ej mindre än 60 sidor. Den innebär också en lista på all den litteratur (ej mindre än 340 verk!), som Linné citerat i Species, med noggranna bibliografiska uppgifter. Mr. W. T. STEARN, British Museum (Nat. hist.), vars värdefulla inledning i första bandet framhölls i den ovannämnda notisen, lämnar här dels kommentarer till de tjugo välvalda bilder, som ingå i de båda banden, dels utdrag med kommentarer ur några Linnéskrifter. Först kommer den *Methodus*, där Linné 1736 i ett folioblad, ofta sammanbundet med Systema Naturae, Ed. I, gett koncisa regler för beskrivningen av ett naturföremål från olika synpunkter. Därefter återges utdrag ur två skrifter, som meddela nya arter, vilka komplettera första upplagan av Species, nämligen avhandlingen Demonstrationes Plantarum, som försvarades samma år, 1753, samt ett litet appendix, som döjer sig i Genera Plantarum, Ed. 5, 1754. Till sist diskuteras Linnés försök till uppställande av ett naturligt system, sådant det framlagts i Genera Plantarum, Ed. 6, 1764. Det avslutande registret över klasser, släkten och arter ger upplysningar om vilka Linnéska arter, som av olika författare upptagits som lektotyper.

Såsom den nu föreligger avslutad utgör denna facsimileupplaga ett oundgängligt hjälpmedel för alla som komma i kontakt med den Linnéska botaniken.

Sir Joseph Banks' korrespondens. Ett arbete av stor betydelse för vår kännedom om Linnés och hans lärjungars förbindelser med England och om den geografiska och naturhistoriska forskningen överhuvud under senare delen av 1700-talet har utgivits genom British Museum (Nat. Hist.). Det bär titeln *The Banks letters. A calendar of the manuscript correspondence of Sir Joseph Banks preserved in the British Museum (Natural History) and other collections in Great Britain.* London 1958. Författaren är Mr. WARREN DAWSON, tidigare känd genom sina likartade redogörelser för bl. a. Sir James Edward Smiths papper hos Linnean Society.

Joseph Banks — rikemanssonen — som jämte sin vän Daniel Solander åtföljde kapten James Cook på hans första världsomsegling (1768–71), varunder bl. a. Nya Zeeland och Australiens östkust kartlades, samt stora botaniska och zoologiska samlingar jämte talrika beskrivningar och avbildningar av naturföremål hemfördes, kom senare att intaga en central ställning inom Englands vetenskapliga liv. Redan

1778, vid 35 års ålder, vald till Royal Society's president, behöll han denna betydelsefulla ställning intill sin död 1820 eller i ej mindre än 42 år. Som rådgivare åt Amiralitetet, initiativtagare till kolonisationen av n.v. New South Wales, vetenskaplig rådgivare vid de kungliga trädgårdarna i Kew och mycket annat, hade han sin hand med i nästan allt som skedde på hans tid i England i avseende på upptäcktsresor, både geografiska och naturhistoriska, inplantering av främmande växtslag, i England och dess kolonier — han stod bl. a. bakom försöket att införa brödfruktträdet till Västindien — allehanda projekt av ekonomisk och industriell art att förtiga. I sitt hus vid Soho Square skapade han dessutom en miljö för forskning, dit talrika in- och utländska naturhistoriker sökte sig och där hans rika samlingar, framför allt hans egna och efter äldre botanister förvärvade herbarier, generöst ställdes till förfogande för studier. (Se Uggla i SLÅ 1953, s. 71-77.) Som medhjälpare hade han främst de båda svenskarna Solander (till dennes död 1782) och Jonas Dryander. Ett enastående rikhaltigt naturvetenskapligt bibliotek fanns till hands, varöver en utomordentlig katalog utgavs genom Dryander. Den vidsträckta korrespondensen med in- och utlandet samlades och bands. Och med beskrivningen av växtfynden från Söderhavet sysslade Solander och Banks, medan skickliga kopparstickare avbildade växterna.

Men det har vilat ett egendomligt olycksöde över Banks' efterlämnade samlingar. Först och främst avstannade efter Solanders bortgång arbetet på det stora planerade verket om de australiska fynden, de av honom utarbetade beskrivningarna och de många hundra kopparsticken förblevo outgivna. Först i början av vårt århundrade publicerades ca 500 av de sistnämnda av B. Britten. Den framstående botanisten Robert Brown, som efter Dryanders bortgång intog platsen som Banks' medhjälpare, hade enligt dennes testamente fått disposition under sin livstid över de vetenskapliga samlingarna och biblioteket, som sedan skulle tillfalla British Museum. Redan efter några år gjordes dock ett arrangement, varigenom Brown överlämnade allt detta till museet och själv erhöll ställningen som samlingens vårdare. Ett antal volymer utländsk korrespondens kom genom testamente i British Museums ägo, men i fråga om andra manuskript och den stora samlingen inhemsk brevväxling upptagande 90 volymer, som t. v. förvarades i museet, var frågan om äganderätten svävande, tills på 1880-talet en anhörig till lady Banks framträdde med arvsanspråk. Han fick samlingen utlämnad och lät det hela gå på auktion 1884. Därmed skingrades detta ovärderliga material till kännedomen om Banks och hans tid för alla himmelens vindar. En del viktiga handlingar räddades till olika institutioner i Australien, en stor samling återfinns i Californien, men breven som lösgjorts ur de bundna volymerna spreds på många händer. En lycka i olyckan var, att en god del av brevväxlingen avkopierats, medan den befann sig i museet. Mr. Dawson Turner, en vän till Banks, sysslade nämligen med författande av en biografi över denne, som dock aldrig blev skriven, men han hade låtit sina döttrar göra avskrifter, som omfatta 23 volymer. I många fall äro originalen till dessa brev nu försvunna. Följden av dessa förhållanden är att det visat sig mycket svårt att åstadkomma en ingående skildring av Banks och hans märkliga roll. I sin välskrivna korta biografi talar också H. C. CAMERON om honom som »the broken Colossus». Det är under sådana förhållanden mycket tacknämligt, att den ovan nämnda publikationen kommit till stånd. Mr. Warren Dawson har icke sparat någon möda att uppsåra allt vad i England finnes bevarat av Banks' korrespondens. Hans hänvisningar till olika samlingar, offentliga och enskilda, uppgå till omkr. 40. Hur viktigt det varit att de omtalade avskrifterna på sin tid gjordes framgår av att i talrika fall endast hänvisningen *D.T.C.* före-

kommer, dvs. brevet är endast känt genom den Dawson Turnerska kopian. Den ståtliga volymen på omkr. 1000 sidor innehåller icke endast en förteckning över breven, utan varje skrivelses innehåll resumeras, i korthet men som det synes på ett utomordentligt noggrant sätt.

Här må endast ges några antydningar om vad boken erbjuder från svensk synpunkt. Banks hade förbindelser med många av sin samtids svenska forskare. Ej mindre än 35 svenska namn möta i förteckningen. Frånsett Solander och Dryander, som hade att hålla sin uppdragsgivare underrättad om vad som hände i London, då han själv befann sig på sina gods, finna vi brevskrivare som Linné, far och son, de tre bröderna Alströmer, av vilka Johan under ett längre uppehåll i London livligt umgicks hos Banks, Thunberg, Adam Afzelius och Olof Swartz, som alla i London studerat Banks' samlingar och av vilka de båda senare av honom stöddes på sina forskningsresor. Andra korrespondenter äro Anders Sparman, Peter Jonas Bergius, J. A. Murray i Göttingen, Anders Jahan Retzius, Johan Gadolin i Åbo osv. Av ett brev från Uno von Troil få vi veta, att det var först 1796, som det ståtliga porträtt av Linné, målat av Pasch d. y. efter Roslin, som nu hänger på hedersplats hos Linnean Society, sändes till Banks som gåva. Magnus Hallman, känd som upphovsman till många Linnéporträtt i offentlig och enskild ägo, skriver 1791 att han översänt tolv sådana (!), som Banks lovat hjälpa honom att avyttra i England. Han uppger, att han under sin tioåriga studietid varit använd av Linné till att avrita växter samt att denne tre gånger suttit för honom, en upplysning, som ger hans avbildningar av mästaren ett ökat värde. — Ett vackert drag hos Banks kommer till synes, då det framgår att han på en vädjan att hjälpa Solanders fattiga syster översänt ett kapital om 250 pund med föreskrift, att avkastningen efter hennes frånfälle skulle utgå till Olof Swartz som Bergiansk professor.

Det nämnda må vara tillräckligt för att visa, att svenska lärdomshistoriker ha mycket att hämta i Mr. Warren Dawsons verk.

Hans Sloanes herbarium. Det är främst som skapare av de stora samlingar, vilka efter hans död 1753 genom parlamentets beslut inlöstes av engelska staten och blevo grundstommen till British Museum, som Sir HANS SLOANES namn gått till eftervärlden. Han var nära förbunden med Royal Society, därav från 1727 till 1740 som dess president. I många avseenden erinrar hans roll om den som senare spelades av Sir JOSEPH BANKS, även han mångårig president i Royal Society. Båda voro de i den ekonomiska ställning att de kunde i stor skala förvärva andra naturforskares samlingar, särskilt herbarier. De hade vardera gjort en ur botanisk synpunkt betydelsefull resa, men voro eljest mera vetenskapens mecenater än systematiska botanister.

De herbariesamlingar Sloane bragte samman voro av häpnadsväckande omfång. Man beräknar de däri ingående växtexemplaren till omkr. 120 000! Begynnelsen utgjordes av växter, som han själv samlat, dels i England, dels under sin bekanta färd till Jamaica. De senare beskrevos i hans *Catalogus Plantarum quae in Insula Jamaica sponte proveniunt* (1696) samt i hans *Natural History of Jamaica* (1707, 1725).

Genom hans förbindelser med in- och utländska botanister och trädgårdsodlare växte samlingen oavslutligt, och härtill kom så att hela herbarier förvärvades genom köp. Sloane hade i England två medtävlare vid sitt samlande, LEONARD PLUKENET, d. 1706, och JAMES PETIVER, d. 1718. Båda hade liksom han själv växtsamlare verk samma för sin räkning i fjärran länder, t. ex. JAMES CUNINGHAME, som hemsände de

första växterna från Kina, och en del jalusi rådde dem emellan. Efterhand lyckades emellertid Sloane bli ägare till bådas efterlämnade herbarier. Enbart den senares tillförde honom över hundra »horti sicci». Bland andra berömda samlingar blev han ägare till ENGELBERT KAEMPFERS från Japan, jämte dennes manuskript, MARK CATESBYS från Carolina och Barbados osv. — När Linné sommaren 1736, då redan huvudparten av samlingarna var i Sloanes händer, såg dem lyder hans omdöme (i brev till Olof Celsius) helt kort: »Sloanes samling är helt i oreda.» Yttrandet förvånar ej, när man erfar hur den var anordnad. Man hade ännu ej kommit från systemet med bundna herbarier, »Horti sicci», som namnet ljöd. Såsom det nu befinner sig i British Museum omfattar Sloanes herbarium ej mindre än 337 numrerade volymer. I dessa äro växterna ofta fästade flera på varje blad, anordningen är ibland alfabetisk, ibland efter länder, i blott ett mindre antal systematisk. Lyckligtvis bära volymerna påskrifter om växternas härkomst och insamlare, antingen gjorda av Sloane själv, eller senare, efter en numera förlorad lista, där han hade gjort sådana anteckningar. För att kunna återfinna arterna hade han dessutom gjort hänvisningar från namnen i Rays Historia Plantarum, så långt detta räckte. Trots alla svagheter är samlingen ett storslaget monument över den förlinneanska perioden med dess ivriga samlande av växter från hela den då kända världen. Därtill kommer, som Mr. Stearn i sin ovan omtalade inledning till Species Plantarum framhåller, att den innehåller åtskilliga växter som äro, åtminstone indirekt, typer för där namngivna arter, då Linné stött sig på avbildningar och beskrivningar i äldre botaniska arbeten, för vilka här förekommande exemplar legat till grund.

Att vi nu veta så mycket om Sloanes samlingar ha vi att tacka dem, som slutfört det arbete, som nu föreligger under titel: THE SLOANE HERBARIUM, utgivet 1958 av British Museum i en ståtlig volym om 248 sidor i kvarto.

Den lärde botanisten JAMES BRITTEN (död 1924) hade under många år samlat material till ett sådant arbete. Senare har Mr. SPENCER SAVAGE, särskilt sedan han lämnat sin syssla vid Linnean Society, ägnat sig åt att bringa Brittens manuskript i ordning och skrivit en upplysande inledning. Slutförandet av arbetet har vilat på Mr. J. E. DANDY, nu chef för museets botaniska avdelning.

Arbetet sonderfaller i två delar, en förteckning över de 337 volymerna och deras väsentliga innehåll, samt en förteckning å representerade samlare med ofta utförliga biografiska uppgifter samt hänvisningar till de volymer där de äro representerade med växter. Särskilt detta senare parti om 150 sidor i kvarto blir en ovärderlig källa till kännedomen om den förlinneanska tidens ofta föga kända växtsamlare. Slutligen har tillfogats ett hundratal handskriftsprov i facsimil från viktigare samlare.

Av spår från förbindelser med svenskar är endast att anmärka, att OLOF RUDBECK d. ä. korresponderat med Petiver (brev finnas bland Sloane Manuscripts) och att ett tjug växter, tagna under den yngre Rudbecks Lapplandsresa 1695, bl. a. Linnaea, sänts honom och nu ingå i samlingen.

(Ett brev från den äldre Rudbeck till Petiver är tryckt av A. Hj. Uggla i *Lychnos* 1940.)

Den binära nomenklaturens uppkomst. I årgång 1956/57 av vår årsskrift, sid. 117 avtrycktes efter en avskrift av Th. M. Fries Linnés egenhändiga svenska utkast till den akademiska dissertationen *Pan Suecicus* (1749). Förefintligheten av detta utkast är ett bevis för att Linné, i detta som många andra fall, är den verkliga författaren av avhandlingen. Fries hade emellertid icke antecknat, att utkastet åtföljes av en växtlista. Utkastet är skrivet i en anteckningsbok i oktav, som var känd för Adam Afzelius och

omnämnes i Egenhändiga anteckningar 1823. Det framgår av hans meddelande, att den innehåller även »observationer», som höra till andra dissertationer såsom *Vigiliae florum*, *Calendarium Florae* m. fl. Däremot nämner ej heller han om växtlistan. Denna anteckningsbok var ett av de fem manuskript, som 1867 förvärvades från en Linné-ättling av British Museum, där den har beteckningen Egerton MSS. 2039.

Den har närmare undersökts av dr JOHN RAMSBOTTOM, som konstaterat att växtlistan också är av Linné egenhändigt skriven. Därmed faller varje tanke på att någon annan än han bildat de där använda ca 800 trivialnamnen, såsom vissa forskare på grund av obekantskap med det svenska disputationssystemet förmodat. (Se SLÅ 1958, sid. 119, noten.)

Under titel *Caroli Linnaei Pan Suecicus* har dr Ramsbottom nu i Transactions of the Botanical Society of Edinburgh, Vol. 38 (1959), sid. 151–167 beskrivit fyndet med kommentarer och tre facsimil ur manuskriptet.

Samma problem har mera ingående diskuterats av Mr. W. T. STEARN i ett föredrag under ett symposium i samband med tioårsminnet av Society of Systematic Zoology's stiftande. Det är tryckt i Systematic Zoology, vol. 8, nr. 1, 1959 under titeln: *The background of Linnaeus's contributions to the nomenclature and methods of systematic biology*.

Linné och Darwin. Den nära sammanfallande tidpunkten för tvåhundraårsminnet av Systema Naturae, Ed. X, och hundraårsminnet av Darwins framläggande av sina revolutionerande tankar i *Origin of species* har föranlett att man på en del håll kombinerade firandet av dessa minnen. Sålunda ordnade Linnean Society i London en utställning och höll sammanträde, där man erinrades om både det ena och det andra minnet. University of California höll också en utställning belysande bådas minne, ifråga om Linné med bistånd av Zoologiska institutionen i Uppsala och vårt Sällskap. — En intressant uppsats, som berör sambandet mellan de två forskarna, bör här omnämnas. Som bekant hade Darwin länge arbetat på det stora verk i vilket hans tankar om arternas uppkomst skulle framläggas, då han av Wallace's framträdande förmåddes att utarbeta den förkortade framställning, som utkom i nov. 1859 med titeln *Origin of species*. En amerikansk forskare, ROBERT C. STAUFFER, University of Wisconsin, Madison, som är sysselsatt med studier i det aldrig slutförda, alltjämt opublicerade större manuskriptet, benämnt *Natural selection*, har i Science, vol. 130, 1959, lämnat några meddelanden om detta.

Av särskilt intresse är vad han där säger om Darwins förhållande till Linné. Det visar sig av den utförliga notapparaten, att Darwin vid sina studier av ekologiska förhållanden, anpassning, växters och djurs relationer till varandra och till omgivningen, överhuvud vad Linné kallade naturens ekonomi, står i tacksamhetsskuld till denne genom sina studier i de Linnéska avhandlingarna *Oeconomia naturae*, *Politia naturae*, *Hospita insectorum flora* och *Pan suecicus*, samt talet Om den beboeliga jordens tillväxt (något som KNUT HAGBERG hos oss framhållit). — Som förf. framhåller kan det ju synas som en paradox att ett sådant förhållande råder mellan en forskare, som åtminstone i begynnelsen hävdade arternas oföränderlighet, och den som definitivt kullstörtade denna tanke. Linné — säger förf. — har varit till betydlig hjälp för Darwin då denne formade sin evolutionsteori.

En skrift om Lars Roberg. När Linné 1728 lämnade Lund för att fortsätta sina studier i Uppsala, lockade honom bl. a. ryktet om de framstående lärarna i den medicinska fakulteten. Vid denna tid voro väl dessa ej längre i sin fulla kraft; den ene av dem, Olof Rudbeck d. y., hade sedan länge lämnat den medicinska under-

visningen för subtilare filologiska studier, och den andre, Lars Roberg, hade under årens lopp utvecklats till ett av Uppsalas genom tiderna största original, vars överhandentagande personliga egenheter lade allt större hinder i vägen för en fruktbar lärarverksamhet. Roberg var icke den minst betydande av dessa två, och åt hans betydelse har sedan länge lämnats rättvis uppskattning. Bland andra har Th. M. Fries i olika sammanhang fäst uppmärksamheten på Robergs betydelse för den medicinska och zoologiska forskningen vid Uppsala universitet. Någon utförligare framställning av mannen och hans verk har dock ej funnits. Det är därför med tillfredsställelse man tar del av den lilla bok om *Lars Roberg, Akademiska sjukhusets grundare* (Uppsala 1958, 139 s.), som i anslutning till 250-årsminnet av Akademiska sjukhusets grundläggning nu författats av bibliotekarien vid Carolina, med. kand. och fil. lic. ÅKE DINTLER.

Dintler koncentrerar sig helt naturligt på Robergs långliga och energiska verksamhet för akademiens egen sjukstuga, nosocomium, där möjligheter äntligen skulle givas till klinisk undervisning. Under sina utrikes studier hade Roberg blivit helt övertygad om den grundläggande betydelsen av de blivande läkarnas undervisning vid patientens sjukbädd, och han förmådde också konsistoriet att inköpa det oxenstiernska huset vid nuvarande Riddartorget, där några rum blevo den första blygsamma början till universitetets eget sjukhus. Här kom nu den av Roberg så högt värderade kliniska undervisningen till stånd, och här utförde Roberg, efter hård strid med berörda myndigheter, både kliniska och rättsmedicinska obduktioner. En viktig roll spelade Roberg ett par år efter nosocomiums grundande, då den hemiska böldpesten nådde Uppsala. I sin nya sjukstuga vårdade han flera av fallen efter att även i övrigt ha varit outtröttligt verksam för att hindra farsotens spridning och att ge de insjuknade all möjlig vård. Robergs ihärdiga och riskfyllda arbete för att lindra pestens härjningar är värt all beundran och står i anmärkningsvärd motsats till kollegan Rudbecks undandragande attityd.

Förhållandet mellan Linné och Roberg är naturligtvis värt all uppmärksamhet. Vi ha flera uttalanden av Linné om hans lärare. Som ung student torde han ha delat den akademiska ungdomens råa och hjärtlösa syn på ett gammalt original. Till Stobaeus skrev han 1730, då Roberg låg illa sjuk: »Herre Gud löse honom ifrån denna världen, oss till uppbyggelse, sig till pris. Men kommer han sig denna gången, räds jag, han dör aldrig.» Och om Robergs biografiska anteckningar om svenska läkare säger Linné senare i ett brev till Gjörwell, att det är »lika alt det salig Gubben gjort, begynt med titulis, men föga mer; så att det är hwarken hackat äller malit». Därvidlag hade Linné kanske närmast Robergs botaniska broschyrer i tankarna, dessa egendomliga, halvgångna små traktater.

Men Linné hade också sinne för det värdefulla i Robergs karaktär. Och som en ovanligt vacker hyllning till en gammal lärare måste man väl beteckna, att Linné ombesörjde en utgåva av Robergs promotionstal och i företalet till denna bok apostroferar Robergs »myckna eld och egna metod» och den robergska stilens »salt och smak».

Även andra beröringspunkter finnas mellan de två. 1712 gjorde Roberg en liten resa till Väddö i Roslagen, över vilken han skrev en reseskildring, bevarad till våra dagar och utgiven av Dintler i *Lychnos*, 1950-51. Man håller gärna med Dintler om att här föreligga vissa likheter med Linnés resor, och att man möjligen kan tänka sig en inverkan på Linnés stil.

Roberg var en skicklig tecknare, och prov på hans förmåga förhöja värdet av Dintlers bok, som bör läsas av alla som intressera sig för Linnés akademiska lärare.

C. O. VON SYDOW

Linné och ögonläkekonsten. I sina innehållsrika *Bidrag till oftalmologiens äldre historia i Sverige* (Uppsala 1958, 300 s.) inrymmer författaren, professor emeritus FREDRIK BERG, även ett kapitel om Linné. Det kan synas långsökt, skriver han, att tillmäta Linné någon betydelse för oftalmologiens utveckling i vårt land. Men Linnés rykte som genial naturforskare förde en ovanligt stor åhörarkrets till de rent medicinska föreläsningar, som det ålåg honom att hålla i egenskap av professor i den medicinska fakulteten. Linnés berömmelse och hans livfulla och medryckande föredragningskonst förlänade åt hans undervisning ökad tyngd och gävo åt hans åsikter en spridning långt utanför kretsen av medicine studerande.

Ändock har avsnittet om Linné blivit ett magert kapitel i denna för övrigt så fullmatade och tungt vägande bok. Ty det har, när allt kommer omkring, funnits alltför litet att hämta om just Linné och oftalmologien för att motivera och fylla ett helt kapitel. Omgivet av kapitel om väsentligare oftalmologihistoriska ting ter sig partiet om Linné påfallande tunt och luftigt.

Ur snäv linneansk synpunkt har man däremot anledning att vara tacksam för denna redigering av materialet. Det viktigaste som kan sägas om Linné och ögonläkekonsten finns nu samlat under en rubrik, bekvämt tillgängligt för den som vill studera honom även ur denna synvinkel.

Ämnet, läran om synen, ögat och dess sjukdomar, kan väl på sitt sätt sägas vara centralt för Linné. Hela hans livsverk är ju i ovanlig måtto grundat på hans syn och hans starka iakttagelseförmåga, på hans skarpa ögon, som hela livet obehägnade tilllät honom att iakttaga och granska en blommas minsta och finaste delar. Förvisso var synen hos Linné mer än hos de flesta andra det förnämsta sinnet!

Det är främst i sina dietetiska föreläsningar som Linné kommer in på ögats sjukdomar. Här tar han gärna till behandling upp även lapparnas ögonbesvär, deras snöblindhet och surögdhet. Till de rinnande ögonen anför Linné flera orsaker (Berg s. 117). I sin *Iter Lapponicum* anför han dessutom som grund att dimman på fjället kom på honom och hans tolk och så försvagade ögonen, »att wij dem eij uplyftta kunne, ehuru wij med macht dett önskade» (It. Lapp., 1913, s. 136). Vid närmare eftertanke måste han ha insett det tvivelaktiga i detta påstående, ty i föreläsningarna tages dimman ej med bland surögdhetens orsaker. Desto mer, och med rätta, var han övertygad om att skulden låg hos de rökiga kåtorna. I Torneå kommo så många surögda och nästan blinda finnar till honom »att jag blef rädd för dem». Men så länge de ej byggde ordentliga rökgångar i sina pörten kunde han ej föreskriva dem någon medicin. »Om jag rådt, hade de skolat hängts på väggen och fått 15 par spööd, tills de giorde skottsten på sina stugor» (ib. s. 178).

Linné kommer stundom in även på mer teoretiska problem. Med en lika vacker som för sin upphovsman karakteristisk fras säger han på ett ställe, att »Skaparen har förlänt oss Synen, medelst hvilken vi liksom vid en dubbel lyckta, kunna se fägringen af Hans verk» (Skr. utg. af KVA, 2, 1906, s. 182). Men denna »dubbla lykta» kan vara mycket egendomligt utformad, så hos kameleonten, »hvilken blifvit begäfvad med den besynnerliga egenskapen, at kunna se särskildt och vända hvardera ögat på en gång efter åtskilliga objecter, ehuru han icke dess mindre måste dömma om et i sender» (ib. s. 187). Här vidrör ju Linné frågor av nästan kunskapsteoretisk art.

Professor Berg är vår främste kännare av Linné som medicinsk författare. Med intresse och tacksamhet tager man del av vad han nu publicerat om Linné och ögonläkekonsten.

Pehr Kalm och hans resa i Nordamerika. Av Linnés resande lärjungar är Kalm kanske den som eftervärlden ägnat störst uppmärksamhet. Hans Resa till Norra America omtrycktes 1904–1915 av Svenska Litteratursällskapet i Finland, och 1929 utkom som tilläggsband ett parti ur hans dagbok, som kompletterar hans oavslutade publikation. En reviderad engelsk upplaga av Resan utkom i Amerika 1937.

Kalms innehållsrika brev till C. F. MENNANDER utgavos av det nämnda sällskapet 1914. Då professor CARL SKOTTSBERG som preses i K. Vetenskapsakademien skulle hålla minnestal vid dess årshögtid den 31 mars 1950, valde han att tala om Kalm. Minnstalet blev sedan utvidgat till en omfångsrik biografi, som ingick i serien Levnadsteckningar över K. Svenska Vetenskapsakademiens ledamöter som nr 139 och utkom 1951. Denna omnämndes i korthet i vår årsskrift (årg. 33/34, 1950–51). Det kan nämnas, att professor Skottsberg också inom kort utger Kalms brev till hans gynnare frih. STEN CARL BIELKE i samma serie, som förut upptager breven till Mennander.

Till allt detta fogar sig nu ett av arkivrådet, fil. dr MARTTI KERKKONEN författat engelskspråkigt arbete med titel: *Peter Kalm's North American Journey. Its ideological background and results*. Helsinki 1959. 260 s., 3 pl.bl., 1 karta. Arbetet utgör en första del i en nystartad serie *Studia historica*, utgiven av Finska historiska sällskapet, vilket skall upptaga arbeten på engelska, franska och tyska.

Dr Kerkkonen har åsyftat en historisk översikt av resan, dess idéhistoriska bakgrund, tillkomst, förlopp och resultat. De tre volymer som utkommo av Kalms Resa äro som bekant inte någon särskilt stimulerande läsning, bl. a. på grund av det sätt på vilket han framlägger sina iakttagelser. Nu får man det rika material han sammanbragt framlagt i systematisk form, varigenom den samvetsgrannhet och möda han nedlagt på att samla fakta kommer vida bättre till sin rätt. Ur sina omfångsrika dagböcker uteslöt han mycket, sålunda i regel växtbeskrivningarna, vilka förbehölls en planerad *Flora canadensis*. Om dessa har en sakkunnig som professor Skottsberg yttrat att de stå fullt i jämnhöjd med vad lärofadern åstadkom. Men mångahanda andra upplysningar, som för oss nu äro av stort intresse, blevo otryckta. Att dr Kerkkonen meddelat mycket ur dessa är en av förtjänsterna i hans arbete. Man har diskuterat att utge ett supplement till Resan ur dessa primäranteckningar, men väjt för svårigheterna. Tills vidare får man tacksamt anamma vad här bjudes.

Såsom dr Kerkkonen i sin idéhistoriska inledning framhåller är det två motiv som sporra till det under 1700-talet allt livligare utforskandet av avlägsna länder, exotism, nyfikenhet på det okända, och utilism eller drömmen att kunna gagna det egna landet genom att införa främmande naturprodukter. När Linné, Bielke och hela svenska vetenskapsakademien, för att ej tala om Kalm själv, satte in alla sina krafter för att resan skulle kunna förverkligas, var det utan tvivel det senare, *felicitas patriae*, som var den förnämsta drivkraften. Kalm var och förblev en ovanligt typisk representant för »nyttans» tidevarv. Ur den synpunkten blev onekligen resan en besvikelse. Utbytet av här hos oss odlingsbara nyttoväxter blev nästan inget. Men genom allt vad Kalm samvetsgrant iakttagit och antecknat är hans verk en historisk källa av hög rang. Att dr Kerkkonens arbete framlagts på ett för den internationella forskningen tillgängligt språk bör bidraga att ytterligare rikta uppmärksamheten på Kalms insats.

Anders Sparrman och Francis Masson, två utforskare av Kapfloran. Den holländska botanisten fröken MIA C. KARSTEN, sedan åtskilliga år bosatt i Sydafrika, har länge ägnat ett intresserat studium åt historien om Kapfloras utforskande. För

en del år sedan hade vi anledning att rikta uppmärksamheten på hennes uppsatser om Carl Peter Thunbergs insatser, tryckta i *The journal of South African botany*, ävensom hennes bok om den gamla kompaniträdgården i Kapstaden. (Se SLÅ 33/34, 1950-51, s. 164.) Senare har hon ägnat två uppsatser i samma tidskrift (Vol. 23, P. 2 och 4, 1957) åt den andre svensken, som samtidigt vistades i kolonien, ANDERS SPARRMAN. Under titeln *Anders Sparrman as a correspondent* har hon publicerat dennes brev dels till Thunberg, dels till deras gemensamme lärare Linné. De förra finnas i Uppsala universitetsbibliotek, de senare hos Linnean Society i London. Utförliga kommentarer, grundade på fröken Karstens utmärkta kännedom om både Kapprovinsens naturalhistoria och dess personhistoria bidra att göra publikationen upplysande.

Vid sidan av Thunberg och Sparrman skymtar en man av mera blygsamma förutsättningar som botanist, men vars insatser som växtsamlare voro högst betydande, skotten FRANCIS MASSON. Född i Aberdeen 1741, kom han till London, där han fick anställning vid den kungliga trädgården i Kew under Aitons ledning. På dennes förslag sändes han 1772 till Kap för att samla växter för trädgården. Banks och Solander hade nyligen återkommit från sin resultatrika färd med kapten Cook, och inresset för exotiska växter hade stimulerats härav. Att Banks i fortsättningen fick stort inflytande på de uppdrag som lämnades Masson är klart, och belyses f.ö. av deras bevarade brevväxling.

Masson kom till Kap med kapten Cook på *Resolution*, där sedan Sparrman embarkerade som medhjälpare åt de båda Forster på den märkliga färden i Söderhavet. Han synes icke ha sammanträffat med Sparrman förr än denne återvänt till Kap 1775, då Masson stod i begrepp att hemresa. Dennes första färd till det inre av landet företogs i sällskap med en annan svensk, FRANS PEHR OLDENBURG, som varit i HOLLÄNDska Ostindiska kompaniets tjänst. Hans två följande resor skedde i sällskap med Thunberg, för vars undervisning han uttrycker sin varma erkänsla. När han hemkom till London, hade han bärgat en skörd av 400 sydafrikanska växter. Härifrån trädde han i förbindelse med Linné, i vilken han såg sin store läromästare. På hans uttryckta önskan gav denne ett släkte bland liljeväxterna namnet *Massonia*. Detta publicerades av den yngre Linné i *Supplementum Plantarum*. Både då och senare försåg han deras trädgård med frön ur sina växtfynd. En ny insamlingsresa förde honom till Azorerna, Kanarieöarna och Madeira, varunder han korresponderade med Linné d.y. 1785 sändes han ånyo till Kap och kom denna gång att stanna där i tio år. Redan två år efter hemkomsten, 1797, anträdde han sin sista resa, denna gång till Nordamerika, varunder han avled i Montreal år 1805. Masson är en av dessa anspråkslösa, hårdiga resenärer, som utan att själva ha publicerat mycket, ha bidragit till fjärran länders utforskande. Han är värd att ihågkommas även på grund av sina svenska förbindelser. Det kan tilläggas, att i den rika skörd den yngre Linné hemförde från sin Londonvistelse ingick också en del av Massons fynd. Denne är den tredje av Kapfloras utforskare som fröken Karsten ägnat sina studier. I den nämnda *Journal of South African botany* har hon publicerat tre uppsatser under titeln *Francis Masson, a gardener-botanist who collected at the Cape* (Vol. 24, P. 4; 25, P. 3-4, 1958, 1959). En ytterligare uppsats är att vänta.

Sparrman som etnografisk samlare. Att de Linnélärjungar, som reste till fjärran belägna länder, icke försummade att studera innevånarnas levnadssätt, husgeråd, vapen o. d. är vad man har anledning att vänta. Linné själv blev ju i viss mån vår förste etnograf, genom sina resor inom fäderneslandet. Diverse kuriosa ha också av dessa »apost-

lar» hemförts, men kanske i de flesta fall sedermera förkommit. En av dem har i varje fall lämnat en ej obetydlig samling efter sig, nämligen ANDERS SPARRMAN. Sina hembragta föremål överlämnade han till Vetenskapsakademiens museum, vars förste föreståndare han blev. Senare ha de överförts till Statens etnografiska museum. Dessa etnografiska härröra såväl från de öar och ögrupper som Sparrman fick tillfälle att besöka som deltagare i Cooks andra färd, Nya Zeeland, Tahiti, Tongaöarna, Marquesasöarna m.fl., som från den långvariga färd till det inre av Kapprovinsen han företog efter återkomsten från den nämnda resan. Båda samlingarna ha ansetts vara av det värde att de fått sin utförliga beskrivning genom Etnografiska museets försorg. De förstnämnda ha behandlats av JAN SÖDERSTRÖM i *A. Sparrman's ethnographical collection from James Cook's 2nd expedition (1772-1775)*, Sthm 1939. (The Ethnograph. Museum of Sweden, New series, Publ. no. 6.) — Den andra samlingen har beskrivits av två sydafrikanska forskare, IONE och JALMAR RUDNER i *A. Sparrman's ethnographical collection from South Africa*, Sthm 1957. (Statens etnografiska museum, Smärre meddelanden, Nr 25.)

De beskrivna föremålen äro från den förra färden ett 60-tal, från den senare (från bushmen och hottentotter) 15.

Svenska förbindelser med Venezuela och Colombia. I en artikel i tidningen Universal den 29 mars 1960 med rubriken *Un sueco: descubridor del reino vegetal de Venezuela* (En svensk upptäckare av den venezolanska floran) har Venezuelas ambassadör i Stockholm excellensen JOSÉ GONZÁLEZ GONZÁLEZ ägnat Peter Löflings minne en varm, värtlig hyllning. Anledningen är närmast det storslagna frände som i hans hemland föranletts av hundraårsdagen av Alexander von Humboldts död. Förf. har velat erinra om att — oavsett Humboldts oförnekliga stora förtjänster om att göra den sydamerikanska kontinenten känd i Europa — svensken Löfving dock var den förste vetenskapsman, som — ett halvsekel tidigare — började utforska Venezuelas natur. Ur inledningen till ett nytugivet arbete om Venezuelas träd och växter citerar förf. följande: »Om Venezuela blev upptäckt för världshistorien 1498, då Columbus först landsteg på kontinentens fastland, så begynte upptäckten av dess flora egentligen 1754, då den lärde Peter Löfving anträdde sin vandring mot Caroni.» Excellensen González ägnar ett varmt erkännande åt dr STIG RYDÉNS bemödanden att göra Löflings insats känd genom boken *Pedro Loeffling en Venezuela*, utgiven, jämte ett nytryck av Löflings *Plantae americanae*, av Instituto Ibero-Americano Gotemburgo Suecia, Madrid 1957.

Hos samma Institut har utkommit ett arbete av GABRIEL GIRALDO JARAMILLO med titeln *Colombia y Suecia. Relaciones culturales*, 1960. Det bör här uppmärksammas emedan det inledes med ett kapitel om José Celestino Mutis och hans förbindelser med svenska naturvetenskapsmän, där förf. stöder sig på HERNANDEZ DE ALBAS stora publikation av Mutis brevväxling, Archivo Epistolar, 1-2, 1947, samt densammes Diario de observaciones de José Celestino Mutis, 1957, men också kan citera Stig Rydéns artikel i vår årsskrift 1952 över samma ämne.

Nya Linné-editioner. Wahlström & Widstrands förlag har fortsatt utgivningen av Linnés resor i samma vackra utstyrsel som den i förra årgången omnämnda Lapplandsresan. Nu föreligger den omfångsrikaste, *Carl Linnaei Skånska resa*, Sthm 1959, 563 s. Utgivningen har ombesörjts av fil. kand. CARL-OTTO VON SYDOW, som på ett utmärkt sätt har skilt sig från den krävande uppgiften både i avseende på

texteditionen och kommenteringen. En fördel framför den förstnämnda editionen är att texten återgivits utan några uteslutningar samt att språkformen icke moderniserats — något som borde anses överflödigt, när det gäller Linnés enkla språk — endast nystavning har genomförts. Vid identifiering av växter och djur har utg. haft god hjälp genom de utmärkta kommentarer¹, som lämnats av Otto Gertz och Oskar Carlgren till facsimilupplagan 1920. Ovanligare ordformer förklaras och Linnés många förvrängningar av ort- och personnamn ha uppklarats. Konstnären Gunnar Brusewitz' till texten anslutande eleganta vignetter förhöja bokens utseende.

Ett mera populärt syfte tjäna de omtryck med sparsamma förklaringar, som ingå i Natur och kulturs klassikerserie Levande litteratur. I föregående årgång anmälades Ölands- och Gotlandsresorna. Nu föreligger *Nemesis Divina*, Sthm 1960, 121 s. Både Fries' upplaga av 1878 och den av Knut Barr år 1923 utgivna populärupplagan torde nu vara svåråtkomliga. Sätillvida är det tacknämligt att nu ha ett omtryck i detta behändiga format. Frånsett några sidor som icke återgivits i någon av de föregående editionerna följer den nu föreliggande både i fråga om omfång, textens anordning och översättningen av de latinska partierna Barrs. Från denna har tyvärr följt med (s. 25) det obegripliga: »Ty principia omnia licet», med översättningen: »principer tillåta allt»(!). Rätta läsningen, som finnes hos Fries, lyder »principi omnia licet», d. v. s. för fursten är allt tillåtet. Ett och annat i ordförklaringarna kan diskuteras, men direkt fel är det, då Linnés anmärkning om den mäktige räntmästaren Julinschiöld, att han hade »mest alla professorer uti sin ære», d. v. s. att de stodo i skuld hos honom, förklarats med ordet »sfär». Här tycks kommentatorn ha tänkt på ordet »aere». Fil. dr Knut Hagberg står som utg. och har bifogat en kort efterskrift om Nemesis-tanken hos Linné.

I denna serie ha även utkommit Lapplandsresan och Dalaresan. För den normaliserade texten följes Norstedt & söners upplaga 1929. Denna byggde på den 1888–89 utgivna första upplagan, som efter Ährlings död utgavs med begagnande av hans avskrifter, vari vissa felaktigheter förekommo. Sedan nya kritiska editioner numera föreligga, borde dessa läggas till grund. I Dalaresan uppges, att texten rättats efter den 1953 utgivna. Man blir dock undrande, då redan på första raden kvarstår den orimliga kommateringen: »Resan . . . ställdes uppåt genom Österdalarne, äntligen uti fjällen tillbaka, tänkes genom Västerdalarne.» Samma sida: »Häremot taga de höga bergen» i st. f. »Här emottaga», d. v. s. möta. Felläsningen »Alvestad» på tal om staden Röros storlek kvarstår. Rätta läsningen är Afvestad, d. v. s. Avesta, som ger rimlig mening. Tack vare tämligen tillräckliga ordförklaringar och behändigt format kunna dessa upplagor dock användas för populärt bruk.

Bokgillet i Uppsala har tagit ett erkännansvärt initiativ genom utgivningen av ett facsimile (i halv storlek) av *Systema Naturae*, ed. 1, 1735. Trots förminskningen är texten väl läsbar. Priset, 15 kr., är förvånande billigt. (Ett originalex. såldes i år i London för 42 000 kr.!)

¹ På s. 417 finnes ett uttalande av Linné om mærgeljord, där han säger, att denna »för några år sedan var i Sverige mera okunnig än Baharas». Om sistnämnda obegripliga ord hade utg. uttalat en gissning, att det kunde vara ett tryckfel för »Sahasas». Han har senare funnit att så ej är fallet. Ordet befanns citerat i C. F. Adlers disputation under Linné 1752 om havsvattnets lysande (*Noctiluca marina*). Det säges där, på tal om Tärnströms iakttagelser av vissa sjöstjärnor och maneter, som förmenas kunna vålla fenomenet, att förf. ej vill avgöra om det här är fråga om »Josephi Baharas». Det visar sig att det är fråga om ett ställe i Flavii Josephi De bello judaico. I bok VII, kap. 25 i detta arbete talas om en dal vid staden Macherantum, som bär namnet *Baaras*. Samma namn har en där växande rot, som har eldens färg och om kvällarna blixtrar som solstrålar. Den kan ej tagas utan vissa försiktighetsmått, bl. a. bör man låta en hund, som därvid dör, rycka upp den, varefter den blir ofarlig. Man känner igen denna tro från uppgifterna om alrunan (*Mandragora officinarum*).

SUMMARY OF CONTENTS

During the past year the Society has lost one of its most eminent members, Dr. ANDERS GRAPE, one time chief librarian of the University Library of Uppsala, who died on the 24th May 1959 at the age of 79. At the spring meeting of the Society held on May 24th the President, Prof. VON HOFSTEN, opened the proceedings with the tribute published in the present volume. For about thirty years Dr. Grape was a member of the Committee of the Society and since 1945 acted as its vice-president. He was a true scholar and has contributed several valuable essays to our Yearbook. His *magnum opus* is the 1600 page catalogue of the Ihre manuscripts, a collection compiled by Linnæus's contemporary, the great philologist Johan Ihre and his descendants. Its ample commentaries are an inexhaustible store of information on academical and scientific matters at the time of Linnæus.

Dr. Grape's wisdom, his friendliness and helpfulness won him high esteem among the members of our Society.

On the basis of a lecture delivered to the Society in December 1958 in commemoration of the 10th edition of the *Systema Naturae*, Professor VON HOFSTEN presents a detailed survey of the zoological classification of Linnæus. Introductory remarks on the early history of the binomial nomenclature indicate that even after W. T. STEARN (1957) the subject is still not exhausted. Comparing Linnæus and his great predecessor, John Ray, the author points out that the superiority of the first zoological system of Linnæus, in 1735, lies in its clear and logical construction; it is a real classificatory system in the modern sense of the word. As regards the relations of the animal types and groups both scientists held true as well as erroneous views.

There follows an analysis of the classification made by Linnæus in the first (1735) and tenth (1758) editions of *Systema Naturae* (cf. the synoptical surveys, with references to modern systematics and taxonomy, pp. 44-48). The critical appraisal of the latter confirms the outstanding importance of this main work of Linnæus. There is no space for details here, but it may be mentioned that out of the eight orders of mammals six are natural groups or include only one alien element (the bats united to apes and man, for instance) and that with the exception of some gross errors the classification of the birds is a tremendous advance on previous efforts. The best system is that of insects; Linnæus always had a special liking for these "masterpieces of Nature". The classification of other invertebrates, on the other hand, is based on quite insufficient knowledge. — Linnæus's sometimes rather ambiguous principles for the classification of animals are subjected to a critical study and many interesting traits elucidated.

In a previous volume of the Yearbook (Vol. 31, 1948) the late OTTO GERTZ published a learned paper on the frontispiece in Linnæus's *Fauna Suecica* 1746, which represents Artemis, the Dea Mater of the Ancients. He could trace its origin to a fresco by Raphael in the Vatican, which became widely known through an engraving in a 17th century book, and was reproduced in a modified form in many works on natural history. The Editor, Dr. UGGLA, has now found the immediate

prototype of the engraving in the *Fauna Suecica*. It is a frontispiece in a work called *Actorum chymicorum Holmiensium Parasceve*, 1712, by URBAN HIÄRNE, the famous Swedish physician and naturalist. It is reproduced here.

In the royal palace of Drottningholm near Stockholm Queen Lovisa Ulrica, the gifted sister of Frederic II of Prussia, arranged some rooms for her collections of medals, books and naturalia. The collections were later dispersed together with the beautiful mahogany cabinets and now belong to different public institutions in Stockholm and Uppsala. On the occasion of the meeting held in Stockholm last summer by the international museum association ICOM, the interior of this little museum was temporarily restored with parts of the collections on show. Our Society made use of the opportunity, and in connection with its autumn meeting had the rooms demonstrated to its members. As an introduction Dr. YNGVE LÖWEGREN, keeper of the Zoological Museum of Lund University, gave a lecture on *Linnæus and the royal collections of naturalia at Ulriksdal and Drottningholm*, the former being those owned by King Adolf Fredrik. Both were described by Linnæus in the books *Museum S:ae R:ae M:tis Adolphi Friderici* 1754 and *Museum Ludovicae Ulricae Reginae* 1764.

In an essay entitled *Linnæus and the winter* TELEMAK FREDBÄRJ M.D. reproduces a short essay which Linnæus contributed as a preface to an academic dissertation, *De praestantia orbis sviogothici*, which was defended by a young student C. RENMARCK in 1747. The theme is the Nordic climate, its superiority to that of the warm countries with their enervating heat, their noxious plants and ferocious animals. Instead the winter in Sweden is refreshing, the glistening snowfields illuminate the nights. We have plenty of huntable game, our wild berries compete with the most delicate fruits of exotic countries.

The author shows that this theme can be traced back to Linnæus's teacher Olof Rudbeck the younger in his *Laponia* and even to the *Atlantica* of the latter's great father, the elder Rudbeck. Already in young Linnæus's unpublished draft of a description of Lapland the same thoughts are met with.

In the next contribution, entitled *Linnæus and the Banana*, the Editor, Dr. ARVID HJ. UGGLA, relates how Linnæus on the 24th January 1736, shortly after he had taken over the supervision of Clifford's garden at the Hartekamp had the satisfaction of getting a banana plant to flower. The unique event was duly reported to his patron as well as to his botanic friends, and Burman from Amsterdam, Boerhaave and others from Leiden came to admire the miracle. With amazing celerity Linnæus wrote a treatise *Musa Cliffortiana florens Hartecampi* 1736, the preface of which he could date on the 20th of February. It is remarkable for being the first plant monograph published by Linnæus. Apart from purely botanical observations, it also contains interesting information about the many names of the plant in different parts of the world and curious speculations if this could be "the forbidden tree" in the Garden of Eden. In later years Linnæus had a banana plant in the Botanic Garden in Uppsala and was even able to get it to flower and bear fruit. It seems that whenever this happened he used to send the fruits to the Royal Family, who were certainly the only persons in Sweden to taste the banana before the Swedish Banana Company started the import just fifty years ago.

The Linnaea in popular medicine is the title of an essay by the Danish author V. J. BRØNDEGAARD. With his utilitarian ideas Linnæus was keen on finding indigenous plants useful in medicine that could be substituted for such imported from abroad. It is only natural that he took a special interest in "his own plant", *Linnaea borealis*, which the peasants in many parts of Scandinavia credited with

healing powers, especially in rheumatic diseases and skin eruptions. He recommended it in his lectures and writings, and at last got it introduced into the Swedish Pharmacopoeia of 1775, from the subsequent edition of which it disappeared, however. The author has collected the many vernacular names given to the plant in Sweden, Norway and Finland, which allude to its supposed curative qualities. — The Editor has added some excerpts from the younger Linnæus's medical lectures, in which he discusses the use of the plant in various illnesses.

Under the title *C. J. L. Almqvist and Carl von Linné* Mrs. KARIN WESTMAN BERG points out that Linnæus's writings, especially his travel books, influenced the celebrated Swedish romantic author Almqvist towards greater realism in his later works.

In an early volume of the Yearbook (1919) the descendants of Linnæus were listed in twenty tables. Their number then was 187, 107 of whom were alive. It is considered that a completion of the lists down to the present day is now due, as many changes must have occurred in the meantime. The Society appeals to the members of the family to help with particulars.

The bibliography of Linnaean items begun in the preceding volume by CARL-OTTO VON SYDOW is continued and contains the literature of the year 1958.

The minor communications on topics of Linnaean interest deal amongst others with some important English publications: the second volume of the facsimile edition of *Species Plantarum*, published by the Ray Society, with its valuable Appendix, the description of the *Sloane Herbarium* and the voluminous list of *The Banks Letters*, all of great importance to Linnaean studies. A book by Dr. MARTTI KERKONEN, *Peter Kalm's North American Journey*, is also reviewed.

As usual the volume ends with an account of the business of the Society.

LINNÉ-SÄLLSKAPETS EGNA ANGELÄGENHETER

STYRELSENS ÅRS- OCH FÖRVALTNINGSBERÄTTELSE FÖR ÅR 1958

Sällskapet vårsammankomst ägde rum Annandag pingst den 26 maj å Hammarby med efterföljande middag i Linnéorangeriet i Uppsala. Sammankomsten inleddes med några minnesord av ordföranden över en av Sällskapets stiftare, professor OLOF HULT, som avlidit den 22 maj. (Dessa äro tryckta i föregående årgång.) Föredrag hölls av professor STEN LINDROTH över ämnet: »Linné och Vetenskapsakademien».

Höstsammankomsten ägde rum den 8 december å Restaurant Gillet i Stockholm. Innan de stadgeenliga valen företogs, meddelade ordföranden, att professor emeritus NILS SVEDELIUS av åldersskäl ej önskade återval. Ordföranden erinrade om de stora tjänster denne gjort Sällskapet under en lång följd av år, dels som skattmästare, dels som ledare av Linnéträdgårdens återställande och därefter dess föreståndare. På ordförandens förslag beslöt Sällskapet med acklamation kalla professor SVEDELIUS till sin hedersledamot.

Därpå återvaldes till ordförande för 1959 professor NILS VON HOFSTEN och till vice ordförande f. d. överbibliotekarien ANDERS GRAPE. Till styrelsemedlemmar för åren 1959–1961 valdes f. d. förste intendent SIGURD WALLIN, direktör FRITIOF SÖDERBÄCK och docent MAGNUS FRIES samt till suppleant professor OLOF H. SELLING. Till ledamot för åren 1959–1960 valdes professor G. EINAR DU RIETZ samt till suppleant docent NILS HYLANDER. Till suppleant för år 1959 valdes förste museiintendent YNGVE LÖWEGREN. Till revisorer omvaldes advokat DANIEL TROËNG och redaktör SIGURD LINDMAN med docent ROLF SANTESSON och f. d. provinsialläkare ERNST NORLING som suppleanter.

Föredrag hölls av ordf., professor NILS VON HOFSTEN över ämnet: »Ett zoologiskt 200-årsminne: 10:de upplagan av Systema Naturae». (Föredraget ingår i utvidgat skick i föreliggande årgång.) F. d. folkskollärare ASSAR M. LINDBERG höll ett med talrika färgfilmbilder illustrerat föredrag över ämnet: »En vandring bland Linnéminnena i Stenbrohult».

SKATTMÄSTARENS BERÄTTELSE FÖR ÅR 1958.

Linné-Sällskapets ekonomiska ställning framgår av följande:

Vinst- och förlusträkning den 31 december 1958

Inkomster:

Årsavgifter	11 332: 60
Statsbidrag till årsskriften	4 000: —
Anslag från Kgl. Patriotiska Sällskapet	3 500: —
Uppsala Universitets anslag	6 000: —
Uppsala Stads anslag	6 000: —
Räntor och utdelningar	16 621: 06
Vinst på Linnémedaljer, skedar m.m.	2 547: 54
Museet: entréavgifter, vykort m.m.	1 533: 05
Magn. Bergvalls Stiftelse, anslag	2 500: —
Försålda publikationer m.m.	324: 80
Vinst vid försäljning av värdepapper	20: —
Utgifter utöver inkomsterna	7 345: 80
S:a kronor	61 724: 85

Utgifter:

Linnéträdgården	38 777: 85
Linnémuseet	2 510: 99
Årsskriften	9 403: —
Omkostnader	4 916: 80
Avlöningar	3 000: —
Arvode för översättning av Bodenheimers biografi	2 000: —
Avsättning till fonderna	366: 21
Diverse utgifter	750: —
S:a kronor	61 724: 85

Insamling till förvärv av Linnéföremål

Inkomster:

Behållning från 1957	30: —
Anslag	0: —
Insamling bland medlemmarna	0: —
S:a kronor	30: —

Utgifter:

Avskrivning av Linnéföremål	0: —
Balanseras till 1959	30: —
S:a kronor	30: —

Ingående balanskonto den 1 jan. 1958

Fasta fonden	29 934: 77	Samlingarna	1:—
Dispositionsfonden	22 829: 46	Samlingarna (interim)	9 000:—
Museifonden	2 015: 79	Reversfordringars konto	10 000:—
Linnéfonden	116 396: 09	Obligationer och förlags-	
Viktor N. Baumbachs fond	12 317: 05	bevis	23 247: 50
Basil H. Soulsbys fond	1 361: 59	Aktiers konto	174 000:—
Wenner-Grenska Samfun-		Kapitalräknings konto	520: 50
dets donation	4 863: 57	Sparkasse- och sparbanks-	
Pensionsfonden	13 500:—	konton	1 989: 55
Växthusbyggn. reparations-		Checkräkning	2 470: 60
fond	5 241: 96	Postgiro	1 395: 84
Omkostnader och löner	250:—	Kassakonto	375: 30
Insamlingens konto	30:—	Uppsala Advokatbyrås konto	1 500:—
Reservfonden	15 760: 01		
Kronor	224 500: 29	Kronor	224 500: 29

Utgående balanskonto den 31 dec. 1958

Samlingarna	1:—	Fasta fonden	30 214: 77
Samlingarnas konto		Dispositionsfonden	22 829: 46
(interim)	9 000:—	Museifonden	2 015: 79
Reversfordringars konto	10 000:—	Linnéfonden	116 687: 09
Obligationer och förlags-		Viktor N. Baumbachs fond	12 378: 64
bevis	13 197: 50	Basil H. Soulsbys fond	1 375: 21
Aktiers konto	178 000:—	Wenner-Grenska Samfun-	
Kapitalräkning	542: 42	dets donation	4 863: 57
Sparkasse- och sparbanks-		Pensionsfonden	12 500:—
konton	2 074: 44	Växthusbyggn. reparations-	
Checkräknings konto	1 884: 33	fond	5 241: 96
Postgiro	1 340: 73	Linnémedalj- och Linné-	
Kassakonto	1 523: 65	skedskonto	700:—
Uppsala Advokatbyrås konto	186: 63	Insamlingens konto	30:—
		Publikationers konto	500:—
		Reservfonden	8 414: 21
Kronor	217 750: 70	Kronor	217 750: 70

Skattmästarens kommentar till 1958 års bokslut.

Såsom av ovanstående bokslut framgår, medförde 1958 års verksamhet en förlust av 7 345 kronor. Eftersom 1957 års förlust utgjorde 10 370 kronor, kan en förbättring konstateras, men denna är tyvärr mindre, än man hade anledning hoppas. Till förbättringen har bidragit dels att statsbidraget till årsskriften för 1958 höjdes till 4 000 från tidigare 2 500 kronor, och dels att kostnaden för den-

samma, som för 1957 uppgick till närmare 14 000 kronor, för 1958 sjunkit till ca 9 400 kronor såsom resultat av styrelsens beslut om minskning av årsskriftens omfång. Den förbättring i budgetresultatet å ca 6 000 kronor, som vid i övrigt ungefär oförändrade inkomst- och utgiftsförhållanden sålunda bort kunna förväntas, har beklagligtvis motverkats dels av att kostnaden för trädgården fortsatt att växa, nämligen från ca 35 500 till ca 38 700 kronor, och dels genom att Sällskapets medlemsstock minskat. Då årsskriften för 1958 i maj 1959 utsändes till medlemmarna, varvid postförskott å medlemsavgiften begärdes, lämnades mer än ett 100-tal exemplar oinlösta. Det är dock möjligt, att det bortfall av medlemmar, som härigenom framkommit, kan komma att reduceras genom förnyad påstötning till de medlemmar, som försummat inlösa postförskott. Sådan påstötning har skett, men resultatet härav kan, då detta skrives, ännu icke bedömas.

Den i föregående årsberättelse omnämnda framställningen till universitetet och Uppsala stad om en höjning av varderas anslag från nuvarande 6 000 till 12 000 kronor har icke medfört något resultat i fråga om 1958 års budget, men universitetet har nu för sin del medgivit en höjning av anslaget till 9 000 kronor för budgetåret 1/7 59–1/7 60. Framställningen till staden har däremot ännu icke rönt något beaktande. Då staden borde ha lika stort intresse som universitetet av att trädgården hålles i gott skick, vågar man väl hoppas, att den tar bidragsfrågan under förnyad, välvillig prövning.

Stockholm i december 1959

FRITIOF SÖDERBÄCK

REVISIONSBERÄTTELSE FÖR ÅR 1958

Undertecknade, utsedda att granska Svenska Linné-Sällskapets räkenskaper och förvaltning för år 1958, få efter verkställd revision avgiva följande berättelse.

Vi hava tagit del av styrelsens protokoll, vilka ej föranleda något uttalande från vår sida.

Räkenskaperna, som fullständigt siffergranskats, äro förda med utmärkt ordning och reda samt i behörig ordning verifierade. Vi vitsorda att 1958 års utgående balanskonto samt vinst- och förlusträkning per den 31 december överensstämma med räkenskaperna. Årets underskott av Sällskapets verksamhet, kr. 7 345:80, har belastats reservfonden.

Sällskapets värdehandlingar, vilka äro deponerade i öppet förvar hos Aktiebolaget Svenska Handelsbanken, Stockholm, hava avstämts mot av banken lämnad förteckning. Samtliga banktillgodohavanden hava även kontrollerats.

Då revisionen icke givit anledning till någon erinran samt skattmästaren och styrelsen i övrigt med nit och skicklighet handhaft Sällskapets angelägenheter, tillstyrka vi, att ansvarsfrihet beviljas för 1958 års förvaltning.

Stockholm den 26 oktober 1959

DANIEL TROËNG

SIGURD LINDMAN

LINNÉTRÄDGÅRDEN 1959

Den gamla asken mot Linnégatan har under året fällts. Trädet var snett vuxet, och klagomål hade anförts av mitt emot boende, som bl.a. fått generande besök av ekorrar via trädkronan.

Anläggningen av nya granhäckar och gräskanter kring areorna har fortsatt och norra sidans häck iordningställt. Dammarna ha delvis nydanats, bl.a. genom inplantering av olika svenska starrarter.

Sommarens besvärande torka medförde vissa svårigheter med vattningen. Under en del av augusti rådde förbud att nyttja spridare, vadan personalen betungades med vattning för hand. Växtbeståndet synes i varje fall ha klarat sig bra, men torkan och värmen i förening åstadkom, att nästan allt var överblommat redan vid höstens inträde. Fröskörden blev synnerligen god.

Trädgårdens hela växtbestånd omfattar nu ca 1 600 arter.

ERIK ALMQUIST

BELÖNINGSMEDALJ

Kungl. Myntverkets Linné-medalj i silver har enligt Styrelsens beslut tilldelats f. d. förste assistenten CARL G. ALM som erkänsla för mångåriga omsorger om Linnéträdgårdens skötsel.

I samband härmed må ett förargligt skriv- eller tryckfel i föregående årgång rättas. Där nämns bland dem som i samband med Linnéjubileet tilldelades medaljen direktören Gustaf Svensson. Mottagaren är direktör GUSTAF NILSSON, den mångåriga ordföranden i Hembygdsföreningen Linné, Stenbrohult.

Exemplar i brons ha visat sig mycket lämpliga att som en artighet tillställas utländska personer, som på ett eller annat sätt visat intresse för Linnés eller hans lärjungars minne. Sålunda har medaljen sänts till Professor HAJIMA MATSUURA, Hokkaido universitet, Japan, professor KUSNOTO SETYODIWIRIYO, Bogor, Indonesien och professor CARLOS STELLFELD, Curitiba, Brasilien.

GÅVOR TILL LINNÉMUSEET OCH BIBLIOTEKET

Av konstnären GUNNAR BRUSEWITZ: Tre tuschteckningar från Harderwijk och de Hartekamp.

Av civilingenjören RUNAR THOLLANDER, Tådene: Fyra akademiska avhandlingar under Linnés presidium.

SÄLLSKAPETS PUBLIKATIONSVERKSAMHET

I serien *Valda avhandlingar av Carl von Linné i översättning* ha sedan föregående årgång följande nya nummer utkommit:

32. Uppsalafebern (Febris Upsaliensis). 1959.
33. Om lymfkärnen. (De venis resorbentibus.) 1959.
34. Om chokladdrycken. (De potu chocolatae.) 1959.

Samtliga ha tillkommit genom med. dr TELEMAK FREDBÄRJS fortsatta bemödanden och frikostighet. Priset är 3 kr. pr nummer. Beställningar av dessa liksom de tidigare utkomna sändas till Svenska Linné-Sällskapet, Box 400, Uppsala.

Av Svenska Bryggareföreningen har överlämnats ett begränsat antal av den i dess minnesskrift 1960 ingående uppsatsen *Linné om öl och ölbrygd* av Arvid Hj. Uggla. Ex. kunna erhållas till ett pris av 5 kr.

Genom Sällskapet kunna också erhållas ex. av den av Svenska institutet utgivna engelskspråkiga broschyren *Linnaeus* samt dess nyutkomna tyskspråkiga motsvarighet: *Carl von Linné* (16 sidor text + ett 16-sidigt bildark). Pris för vardera är kr. 2: 50.

Nyttillkomna medlemmar erinras om möjligheten att förvärva föregående årgångar av årsskriften till ett mycket förmånligt pris. Vid förvärv av *hela serien* (utom den slutsålda första årg.) är priset 1 kr. pr årgång. Enstaka årg. pris 2 kr.

SVENSKA LINNÉ-SÄLLSKAPETS STYRELSE

Hedersordförande:

Professor emeritus ROB. E. FRIES

Ordförande för år 1959:

Professor emeritus N. VON HOFSTEN

Vice ordförande för år 1960:

Överläkare B. STRANDELL

Övriga styrelsemedlemmar:

Valda för åren 1958–1960:

F. d. förste bibliotekarie A. HJ. UGGLA, sekreterare och föreståndare för Linné-museet samt redaktör för årsskriften, med. doktor T. FREDBÄRJ, docent M. FRIES.

Suppleant: Förste trädgårdsintendent, docent N. HYLANDER.

Valda för åren 1959–1961:

F. d. förste intendent S. WALLIN, direktör F. SÖDERBÄCK, skattmästare, professor G. E. DU RIETZ.

Suppleant: Redaktör GUSTAF NÄSTRÖM.

Valda för åren 1960–1962:

F. d. förste bibliotekarie J. L:SON SAMZELIUS, professor O. H. SELLING, f. d. lektor E. ALMQUIST.

Suppleant: Förste museiintendent, docent Y. LÖWEGREN.

Vald av Större akademiska konsistoriet:

Professor J. A. NANNFELDT.

Biträdande sekreterare: Fil. kand. C. O. VON SYDOW.

Revisorer:

Advokat D. TROËNG och redaktör S. LINDMAN.

Suppleanter: Docent R. SANTESSON och f. d. provinsialläkare E. NORLING.

NYA MEDLEMMAR

Almquist, Gunnar E., Hortonom, Uppsala
Anzén, Georg, Leg. läkare, Saltsjö-Duvnäs
Axel-Nilsson, Göran, Fil. dr, Göteborg
Bahrman, Yvonne, Fröken, Stockholm
Berg, Einar, Herr, Stockholm
Bernhardt, Christer, Sanatorieläkare, Östersund
Billström, Sven, Konditor, Töreboda
Bjelle, Enok, Direktör, Tullinge
Blomström, Greta, Doktorinna, Stockholm
Blomström, Åke, Herr, Stockholm
Byström, Olof, Docent, Stockholm
Christensen, Vidar, Direktör, Stockholm
Croneborg, Gustaf, Överstelöjtnant, Djursholm
Dahlgren, Lars, Fil. mag., Uppsala
Danielsson, Gösta, Kapten, Stockholm
Edström, Gösta, Direktör, Växjö
Ehrnborg, Karin, Fru, Stockholm
Fallenius, Gösta, Lasarettsläkare, Enköping
Fröier, Kåre, Professor, Stockholm
Gejrot, Elsa, Doktorinna, Stockholm
Granath, Paul, Läroverksadjunkt, Uppsala
Hedmark, Anne, Fröken, Lidingö
Hirsch, E., Arkitekt, Stockholm
Holmberg, Olle, Professor emer., Djursholm
Israel-Gedin, Hans, Fil. lic., Uppsala
Johannesson, Stina, Tandläkare, Stockholm
Johansson-Thor, Gunnar, Bokhandlare, Bromma
Kallner, Sixten, Överläkare, Bromma
Koort, Peep, Docent, Uppsala
Kurz, Wolfgang, Dr. phil., Stockholm
Landin, Bengt-Olof, Fil. lic., Lund
Leufsta fideikommissbibliotek, Lövestabruk
Lindberg, G., Kassadirektör, Bromma
Linnman, Nils, Herr, Lidingö
Lund, F., Överläkare, Stockholm
Lundgren, Maj, Bibliotekarie, Stockholm
Löfgren, Gustaf, Professor, Bromma
Löfström, Måd, Fru, Växjö
Menzinsky, Georg, Fil. dr, Djursholm
Mörner, Stellan, Greve, Konstnär, Saltsjöbaden
Neumüller, H., Överläkare, Stockholm
Odelstierna, Ingrid, f. d. Förste bibliotekarie, Uppsala
Olsson, Jan Olof, Redaktör, Stockholm

Oyler, Soldanella, Konstnärinna, Järle
Regnström, Britta, Leg. sjukgymnast, Uppsala
Rinman, Sven, Överbibliotekarie, Stockholm
Rollin, Gösta, Länsarkitekt, Östersund
Scheidegger, Sigfried, Professor, Basel
von Schmalensee, Kurt, Stadsarkitekt, Norrköping
Sehlin, Halvar, Direktör, Stockholm
Setterwall, Åke, Överintendent, Stockholm
Simonsson, Sten, Disponent, Södertälje
Sjöberg, Arne, Professor, Uppsala
Stenram, Håkan, Amanuens, Lund
Stiernstedt, Lennart, Friherre, Råsberga
Svenson, Sture, Konstnär, Solna
Svensson, Georg, Fil. lic., Stockholm
Svensson, Kjerstin, Fil. stud., Lund
Söderman, Blanche, Fru, Uppsala
Uddén, Per, Provinsialläkare, Bräcke
Wallenberg, Axel, Skulptör, Stocksund
Wallenberg, Otto, Direktör, Stockholm
Wickenberg, Ingegerd, Jur. kand., Linköping
Wikman, K. Rob. V., Professor, Åbo (Finland)
Wistedt, Marianne, Prakt. läkare, Lidingö
De Wylder-Bellander, Birgitta, Författarinna, Bromma

UPPSALA 1960
ALMQVIST & WIKSELLS
BOKTRYCKERI AB
599082